

OP WEG NAAR WERELDBURGERSCHAP

Een onderzoek naar wereldburgerschapsvorming binnen het schoolprogramma
Sabi Suriname van het Tropenmuseum Junior

TROOP EEN
MUSEUM
JUNIOR

**Ik dacht eerst dat je een wereldburger was
als je heel veel reist,
maar nu denk ik dat je een wereldburger bent
als je mensen respecteert.**

—
Leerling (groep 6) na een gastles over Wereldburgerschap

© Luca Merlijn

Op Weg naar Wereldburgerschap

Een onderzoek naar wereldburgerschapsvorming binnen het schoolprogramma Sabi Suriname van het Tropenmuseum Junior

Afstudeeronderzoek

Bachelor Cultureel Erfgoed

Reinwardt Academie (Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten)

Onderzoeksbegeleider: Mark Schep

19 januari 2021

**TROPEN
MUSEUM
JUNIOR**

1. “Er is een bijzondere ontdekking gedaan in het Tropenmuseum! Op verdieping min 7 in het Surinamedepot is een tot nu toe onbekende wereld ontdekt: de Wereld achter de Dingen. In deze wereld vaart een boot en praten de voorwerpen. Ze vertellen over zichzelf en waar ze vandaan komen. In deze wereld kom je op een wonderlijke manier aan op Ons Erf. Daar word je muzikaal onthaald door het Suriname-team. Vanaf daar vertrek je naar Busi Kondre, Toko Ons Belang, Studio Dansi en Fesa Strati. Op al deze plekken ga je aan de slag in een proberi waarbij je kookt, danst, musiceert, grafeert of een feestelijke optocht maakt. Al doende ontdek je hoe Suriname met Nederland en de wereld is verbonden. In een feestelijke afsluiting komt alles en iedereen samen.” – Tropenmuseum Junior¹

Voorwoord

De diversiteit van cultureel erfgoed verruimt mijn blik op de wereld en maakt me nieuwsgierig naar mensen, culturen, religies, verschillende smaken, gebruiken en ideeën. Deze interesse vormt de aanleiding van mijn afstudeeronderzoek "*Op Weg naar Wereldburgerschap*" in het kader van de Bachelor Cultureel Erfgoed binnen de Reinwardt Academie, onderdeel van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten. Ik werp binnen dit onderzoek een blik op hoe de erfgoedsector, in het bijzonder het Tropenmuseum Junior, kinderen kan inspireren op hun weg naar wereldburgerschap.

Ik wil graag mijn dank uitspreken aan iedereen die mij heeft gesteund in dit leerproces.

In het bijzonder wil ik Mark Schep, mijn begeleider vanuit de Reinwardt Academie, bedanken voor zijn ondersteuning en het geven van feedback tijdens dit onderzoeksproces.

Daarnaast wil ik de geïnterviewde leerkrachten bedanken voor hun interesse in het onderzoek en de waardevolle interviews: Babette Weeda van de Karel Eykmanschool in Amstelveen, Floor Tettero van Brede school de Kersenboom in Diemen, Chantal Pronk-Sporrel van Jenaplanschool 't Startnest in Uithoorn, Marissa Renkema van Openbare Basisschool Twiske in Amsterdam en Youandi Bos van de Openbare Basisschool in Blaricum. Met name Babette Weeda wil ik bedanken voor het vertrouwen en het bieden van een kans om een gastles te verzorgen aan haar groep 6 leerlingen en Floor Tettero voor haar tijd en aandacht om mijn beroepsproduct van feedback te voorzien. Tevens bedank ik alle 200 leerlingen die deelgenomen hebben aan het surveyonderzoek.

Mijn dank gaat verder uit naar Mohammad Babazadeh, Senior medewerker Tropenmuseum Junior, voor het inspirerende interview over wereldburgerschap en de tentoonstelling Sabi Suriname en naar Robert van Mulligen, docent Pabo Hoge School van Amsterdam en Universiteit van Amsterdam, voor het verdiepende interview over wereldburgerschap binnen de Pabo-opleiding.

Tot slot wil ik Roos Vreeman bedanken voor de ondersteuning tijdens de gastles op de Karel Eykmanschool, Néré Saouadogo voor het observeren tijdens diezelfde les en Matthijs Posthuma voor het observeren en het maken van foto- en videomateriaal.

Luca Merlijn

Amsterdam, 15 januari 2021

Samenvatting

Het belang van wereldburgerschap en wereldburgerschapsvorming is onlosmakelijk verbonden met de wereld waarin we nu leven. Een snel toenemende globalisering met daaruit voortvloeiend mondiale vraagstukken vraagt om oplossingen.

In dit onderzoek wordt ingegaan op de rol die de erfgoedsector hierin kan spelen en meer in het bijzonder de positie die het Tropenmuseum Junior hierbij inneemt met haar schoolprogramma Sabi Suriname, dat bestaat uit voorbereidende lessen gekoppeld aan het museumbezoek.

De hoofdvraag die daarbij gesteld wordt is: in hoeverre draagt het schoolprogramma van Sabi Suriname in het Tropenmuseum Junior bij aan wereldburgerschapsvorming van leerlingen tussen de 9 en 12 jaar.

Om een beeld te kunnen schetsen van de visie van het museum op het stimuleren van wereldburgerschap binnen haar programmering is aan de hand van verschillende publicaties en interne rapporten vastgesteld wat de kern hiervan is: het stimuleren tot empathie door nieuwsgierigheid te prikkelen en cultureel (zelf)bewustzijn te versterken.

Een tweede aspect van wereldburgerschapsvorming dat belicht wordt in het onderzoek is hoe dit verankerd is in het curriculum van het primair onderwijs. Onderzoek middels raadpleging van relevante publicaties en interviews met leerkrachten heeft aangetoond dat wereldburgerschap niet als zelfstandig vak in het huidige curriculum is opgenomen en geconstateerd wordt ook dat scholen het (nog) niet als prioriteit ervaren. Een belangrijk onderdeel van dit onderzoek betreft een reeks interviews die afgenomen is met leerkrachten die in de praktijk met het schoolprogramma van Sabi Suriname gewerkt hebben en een enquête onder de deelnemende leerlingen met als doel inzicht te krijgen in het effect van het schoolprogramma op de leerlingen. Uit de interviews en enquêteresultaten kan geconcludeerd worden dat, daar waar het gaat om de drie pijlers binnen de doelstelling van het museum, het schoolprogramma erin geslaagd is die over te brengen op de leerlingen.

In zoverre kan er, met het oog op beantwoording van de onderzoeksvraag, gesteld worden dat het schoolprogramma een bijdrage heeft geleverd aan wereldburgerschapsvorming. Daarbij kan de kanttekening geplaatst worden dat ook geconstateerd is dat het effect een kortstondig effect kan zijn als competenties als nieuwsgierigheid, empathie en cultureel bewustzijn niet structureel geactiveerd worden.

Een opvallend aspect dat daarbij naar voren is gekomen is de mate waarin en de wijze waarop er na afronding van het aangeboden programma op school gereflecteerd werd. Verwerking van de inhoud van het programma heeft beknopt en niet gestructureerd plaatsgevonden, veelal in de vorm van een korte nabespreking.

Aanvulling op het bestaande lesprogramma in de vorm van verwerkingslessen waarmee op een structurele manier gereflecteerd kan worden wordt door de leerkrachten als zeer wenselijk gezien. Wereldburger ben je niet van de een op de andere dag, iedere bouwsteen die daaraan bij kan dragen is welkom.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	4
Samenvatting.....	5
Inleiding.....	8
Onderzoeksmethode.....	9
Theoretisch kader.....	10
1. Wereldburgerschap in het Tropenmuseum.....	10
1.1 Definities Wereldburgerschap.....	10
1.2 Vier domeinen.....	11
1.3 Het Tropenmuseum.....	11
2. Integratie wereldburgerschap in curriculum primair onderwijs.....	13
2.1 Curriculumherziening.....	13
2.2 Wereldburgerschap in de Praktijk – Agenda of Principe?.....	15
Methode.....	15
Excursies.....	16
Wereldburgerschap binnen de Pabo.....	16
Casestudy Sabi Suriname - Tropenmuseum Junior.....	18
3. Tentoonstellingsconcept.....	18
3.1 De methodiek van het Tropenmuseum Junior.....	18
3.2 Sabi Suriname – Ontdek de Wereld achter de Dingen.....	18
3.3 Inhoud.....	19
3.4 Vormgeving.....	20
3.5 Uitvoering.....	21
4. Interviews met leerkrachten.....	23
5. Enquêteresultaten.....	25
5.1 Nieuwsgierigheid.....	25
5.2 Empathie.....	25
5.3 Cultureel bewustzijn.....	26
Conclusie.....	27
Reflectie.....	28
Literatuurlijst.....	29
Bijlagen.....	31

Begrippenlijst

Het Tropenmuseum Amsterdam wil binnen haar programmering stimuleren tot empathie door nieuwsgierigheid te prikkelen en cultureel (zelf)bewustzijn te versterken.¹ Het Tropenmuseum verstaat het volgende onder deze drie begrippen:

Nieuwsgierigheid

“Een nieuwsgierige houding is de voorwaarde voor een open blik. Nieuwsgierigheid is de sleutel tot het overwinnen van onverschilligheid en startpunt voor het stellen van vragen/een open dialoog. Nieuwsgierigheid is ook de basis van elk onderzoek. Nieuwsgierigheid is nodig om dichterbij oplossingen te komen en helpt om door te zetten als het moeilijk wordt. Kortom: het stimuleert onderzoek, experiment, interactie en reflectie, brengt creatieve (denk)processen op gang en dit alles leidt tot verrijkende ervaringen.”²

Empathie

“Empathie draagt bij aan respect en begrip voor wat anders is en is essentieel voor wereldburgerschap. We stimuleren cognitieve empathie. Bij cognitieve empathie gaat het om het verplaatsen in wat een ander denkt en voelt, wat zijn motieven zijn, wat voor verlangens hij koestert en wat hij gelooft. Daar komt een bepaalde mate van objectiviteit en afstand bij kijken, i.t.t. emotionele empathie waarbij het gaat om het samenvallen van twee gevoels-werelden (elkaars echo zijn).”³

Cultureel Bewustzijn

“Het besef dat ieder mens een ander cultureel bewustzijn heeft, is voor de democratie van levensbelang. Cultureel (zelf)bewustzijn betekent dat je kunt reflecteren op cultuur, op alles wat wij mensen maken en doen. Met oog voor de overeenkomsten en respect voor de verschillen. We stimuleren dit bewustzijn door mensen in aanraking te brengen met wereldwijd erfgoed, creativiteit en maatschappelijke thema's als migratie, diversiteit, culturele uitwisseling en identiteit.”⁴

¹ Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen, 'Medewerkersmap 2019', 2019, Intern document.

² Ibidem, 12.

³ Ibidem

⁴ Ibidem

Inleiding

De wereld waarin wij leven is aan het veranderen. Tot zover niets nieuws. Een wereld die altijd zo zal zijn zoals hij was bestaat niet. Toch wijst alles erop dat er in de tijd waarin we nu leven iets opvallends aan de hand is. Veranderingen die plaats vinden lijken in een stroomversnelling terecht gekomen te zijn. Thema's als toenemende globalisering, vluchtelingencrisis, klimaatproblematiek, racisme, wereldwijde pandemie, intolerantie en polarisatie zijn de aanjagers van snelle en ingrijpende veranderingen van onze maatschappij. De vraag werpt zich daarbij op hoe je de jongere generatie voorbereidt op deze wereld. Hoe zorg je ervoor dat zij zich bewust zijn van de internationale verbanden in de wereld, de gelijkheid van alle mensen en de gezamenlijke verantwoordelijkheden voor lokale en wereldwijde problemen.

Volgens Miguel Heilbron, oprichter van Ondernemersschool Fawaka Wereldburgerschap, speelt onderwijs in wereldburgerschap hierin een belangrijke rol.⁵ Maar waarom is het zo belangrijk dat er meer aandacht besteed wordt aan wereldburgerschap in Nederland en waarom nu? Dit heeft alles te maken met de superdiversiteit in de grotere steden in Nederland volgens Maurice Crul, Hoogleraar Onderwijs en Diversiteit (Vrije Universiteit van Amsterdam). Er zal volgens Crul in de grotere steden niet langer een dominante groep zijn. Zo geeft hij aan dat één op de drie kinderen onder de vijftien jaar een Nederlandse afkomst* heeft en dat steeds meer grote groepen minderheden langs elkaar heen leven. Hij spreekt over een *meerderheids-minderheid stad*,⁶ een interessante ontwikkeling die zich voordoet op het moment dat mensen met een Nederlandse afkomst niet meer de dominante groep vormen en de diversiteit in de stad de norm is. Zo stelt hij dat juist deze groep het minste geïntegreerd is in die superdiverse stad en het meest moeite heeft om daarbinnen te functioneren. Daarom moet juist deze groep de mogelijkheid krijgen om competenties te ontwikkelen, waardoor zij beter binnen een diverse samenleving kunnen leven en werken.⁷

In dit onderzoek tracht ik aan de hand van een casestudy aan te tonen op welke manier er vanuit de erfgoedsector, meer in het bijzonder vanuit het schoolprogramma van het Tropenmuseum Junior (TMJ), een bijdrage wordt geleverd aan wereldburgerschapsvorming. Het Tropenmuseum formuleert haar missie als volgt: ‘‘Inspireren tot wereldburgerschap en stimuleren tot een open blik op de wereld.’’⁸ De centrale vraagstelling binnen mijn onderzoek luidt: in hoeverre draagt het schoolprogramma van Sabi Suriname in het Tropenmuseum Junior bij aan wereldburgerschapsvorming van leerlingen tussen de 9 en 12 jaar? Ik zal daarbij eerst ingaan op de theorie achter wereldburgerschap en de drie pijlers waarnaar dit is vertaald in de programmering van het Tropenmuseum, nieuwsgierigheid, empathie en cultureel bewustzijn. Vervolgens licht ik toe op welke manier wereldburgerschap geïntegreerd is in het curriculum van het primair onderwijs. Tot slot belicht ik een analyse van het schoolprogramma van Sabi Suriname en de uitwerking ervan.

Ik ben me ervan bewust dat mijn zoektocht naar een antwoord op de centrale vraag binnen mijn onderzoek mij niet rechtstreeks richting een sluitend antwoord zal leiden. Begrippen als nieuwsgierigheid, empathie en cultureel bewustzijn zijn moeilijk te meten. Ik zie mijn onderzoek dan ook als een verkenning van de bijdrage die het schoolprogramma van Sabi Suriname aan wereldburgerschapsvorming levert.

⁵ Human, ‘Zo ziet het onderwijs van de toekomst eruit. Miguel Heilbron: Wereldburgerschap’, *Brainwash Talks*, 20 september 2020, https://www.npostart.nl/brainwash-talks/20-09-2020/VPWON_1317437.

⁶*M. Crul verstaat onder mensen met een Nederlandse afkomst, mensen die zelf en waarvan hun beiden ouders in Nederland geboren zijn. Het gaat hierbij dus om een gemengde groep en niet alleen om de ‘witte Nederlander’.

Maurice Seleky, ‘Podcast Maurice Crul over superdiversiteit in Amsterdam’, *WeMakeTheCity*, geraadpleegd 23 september 2020, <https://dezwijger.nl/magazine/podcast-aflevering-36-maurice-crul>.

⁷Ibidem

⁸Tropenmuseum, ‘Missie’, Tropenmuseum in Amsterdam, 2020, <https://www.tropenmuseum.nl/nl/over-het-tropenmuseum/missie>.

Onderzoeksmethode

Dit onderzoek richt zich op de tentoonstelling Sabi Suriname en specifiek op de drie pijlers: nieuwsgierigheid, empathie en cultureel bewustzijn. Het biedt inzicht in de beoogde en niet-beoogde resultaten die behaald worden binnen het schoolprogramma van het Tropenmuseum Junior (TMJ). Om te achterhalen of het schoolprogramma van Sabi Suriname bijdraagt aan wereldburgerschapsvorming van leerlingen tussen de 9 en 12 jaar heb ik een kwalitatief onderzoek uitgevoerd.

De eerste deelvraag die ik wil beantwoorden is wat wereldburgerschap volgens het Tropenmuseum inhoudt. Om hier antwoord op te geven heb ik allereerst aan de hand van verschillende publicaties een theoretisch kader geplaatst rondom het complexe begrip wereldburgerschap. Om aansluitend de betekenis van het begrip volgens het Tropenmuseum te duiden zijn (interne) rapporten geraadpleegd.

De tweede deelvraag die ik wil beantwoorden is op welke manier wereldburgerschap is geïntegreerd in het curriculum van het primair onderwijs. Om hier antwoord op te geven heb ik gebruik gemaakt van deskresearch en interviews met vijf leerkrachten en Robert van Mulligen, docent Pabo Hoge School van Amsterdam en Universiteit van Amsterdam.

Als laatste heb ik onderzocht hoe het schoolprogramma van Sabi Suriname de ontwikkeling van de drie pijlers stimuleert. Daarvoor heb ik een analyse uitgevoerd aan de hand van het tentoonstellingsconcept (inhoud; vormgeving; uitvoering) en een interview met Mohammad Babazadeh, Senior Medewerker TMJ. Hierdoor hebt ik een overzicht gecreëerd van de elementen die volgens het TMJ hiertoe bijdragen. Verder heb ik de vijf leerkrachten om hun visie op de leerwaarden van het schoolprogramma gevraagd. Daarnaast beoog ik door middel van een surveyonderzoek, met zowel open als gesloten vragen, weer te geven wat 200 leerlingen uit groep 6, 7 en 8 zich nog herinneren van hun bezoek aan de tentoonstelling circa een jaar geleden en bespreek ik hoe de antwoorden zich verhouden ten opzichte van de drie pijlers.

Aanvullend heb ik gebruik gemaakt van data die ik in december 2019 heb verzameld tijdens een gastles over wereldburgerschap die ik in het kader van dit onderzoek mocht verzorgen op de Karel Eykmanschool in Amstelveen. Het geeft onder meer inzicht in de manier waarop leerlingen tegen het begrip wereldburger aankijken.

Er zijn in totaal zeven semigestructureerde interviews afgenomen, waarbij er van de vooropgestelde vragen afgeweken kon worden om zo gedetailleerde en gepersonifieerde informatie te verkrijgen. Bij de inleiding van de interviews met de vijf leerkrachten is er vooraf in samenspraak vastgesteld hoe zowel de geïnterviewde als ikzelf het begrip wereldburgerschap interpreteren om misvattingen te voorkomen.

De interviews en het surveyonderzoek beperken zich vanwege de tijdsgebondenheid van dit onderzoek tot 5 geïnterviewden en 200 respondenten. De uitkomsten van de interviews en enquête kunnen, door de subjectieve aard, tijdens herhaling van het onderzoek verschillen van de eerdere uitkomsten. De uitkomsten van het onderzoek geven hierdoor slechts een indruk en kunnen niet direct gegeneraliseerd worden naar het gehele onderwijs. Voor de verantwoording van het surveyonderzoek verwijs ik naar bijlage 2.

Theoretisch kader

1. Wereldburgerschap in het Tropenmuseum

Het Tropenmuseum geeft met haar missie aan bij te willen dragen aan wereldburgerschap. In dit hoofdstuk ga ik in op de vraag wat wereldburgerschap inhoudt en hoe dit binnen het Tropenmuseum tot uiting komt in visie en programmering.

1.1 Definities Wereldburgerschap

Wereldburgerschap is een veelomvattend en complex begrip. Om hier grip op te krijgen is het belangrijk een duidelijke definitie aan te houden. Ik houd de definitie aan die het voormalig Nederlandse Kennis- en Adviescentrum voor Burgerschap en Internationale Samenwerking (NCDO) in 2012 heeft gepresenteerd. Deze definitie is gekozen omdat verschillende relevante organisaties, o.a. Nuffic Academy en Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO), op deze definitie voortbouwen.^{9,10} De definitie luidt als volgt:

“De mondiale dimensie van burgerschap uit zich in gedrag dat recht doet aan de principes van wederzijdse afhankelijkheid in de wereld, de gelijkwaardigheid van mensen en de gedeelde verantwoordelijkheid voor het oplossen van mondiale vraagstukken.”¹¹

Geïnspireerd op bovenstaande definitie verheldert Miguel Heilbron het begrip wereldburgerschap in zijn Talk voor *Brainwash Talks* en brengt het in verband met burgerschap.¹² Heilbron geeft aan dat met burgerschap voornamelijk bedoeld wordt dat je actief onderdeel uitmaakt van de samenleving. In de praktijk binnen het burgerschapsonderwijs leren leerlingen bijvoorbeeld over het belang van grond- en mensenrechten, legt hij uit. Echter mist hierbij nog de vertaalslag van kennis naar toepassing en het verder kijken dan Nederland. Deze twee punten geven volgens Heilbron het voornaamste verschil tussen burgerschaps- en wereldburgerschapsonderwijs weer. Het écht begrijpen en serieus nemen van grond- en mensenrechten vraagt om onderwijs in de toepassing ervan en hij vindt dat binnen de wereld anno 2020, met alle verbindingen die er zijn, burgerschap niet beperkt kan worden tot Nederland.¹³

“In het onderwijs is nu veel aandacht voor burgerschap. Maar volgens mij moet dat worden: wereldburgerschap.” - Miguel Heilbron¹⁴

Binnen wereldburgerschap staan volgens Heilbron de volgende drie principes centraal, waarbij de nadruk ligt op het leren handelen naar deze principes:

- “Bewustzijn van de gelijkheid van alle mensen.
- Bewustzijn van de internationale verbindingen in de wereld.
- Gezamenlijke verantwoordelijkheden van alle mensen om problemen, lokaal of internationaal samen op te lossen.”¹⁵

⁹ Nuffic Academy, ‘Wat is wereldburgerschap?’, geraadpleegd 17 september 2020, <https://www.internationalisering.nl/modules/wereldburgerschap/lessen/wat-is-wereldburgerschap/>.

¹⁰ SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, ‘Europees- en wereldburgerschap’, 4 december 2019, <https://www.slo.nl/vakportalen/vakportaal-burgerschap/burgerschap/europees-wereldburgerschap/>.

¹¹ Christine Carabain e.a., *Mondiaal burgerschap: van draagvlak naar participatie* (Amsterdam: NCDO, 2012).

¹² Human, ‘Zo ziet het onderwijs van de toekomst eruit. Miguel Heilbron: Wereldburgerschap’, *Brainwash Talks*, 20 september 2020, https://www.npostart.nl/brainwash-talks/20-09-2020/VPWON_1317437.

¹³ Ibidem

¹⁴ Ibidem

¹⁵ Ibidem

Het gaat hierbij om het kijken naar jezelf, de ander en de wereld. Thema's als *diversiteit, identiteit, mensenrechten, duurzame ontwikkeling, globalisering, verdeling, vrede en conflict* en *mondiale betrokkenheid*, zoals die door het NCDO in de Canon voor Wereldburgerschap zijn opgesteld, vinden hierin een relevante plek.¹⁶ Wereldburgerschap omvat dus naast betrokkenheid bij mondiale vraagstukken ook participatie binnen de eigen samenleving.

1.2 Vier domeinen

Betrokkenheid binnen de samenleving en bij mondiale vraagstukken vraagt echter wel om specifieke competenties die onder te verdelen zijn in de volgende domeinen: *kennis, houding, reflectie en vaardigheden*. Uit de Canon voor Wereldburgerschap van het NCDO blijkt dat binnen onderwijs in wereldburgerschap aanvankelijk het leggen van een kennisbasis onmisbaar is.¹⁷ Het gaat hierbij volgens het NCDO vanzelfsprekend om kennis in ruimtelijke verschillen (natuur, hulpbronnen, economie of welvaart) en om ontwikkelingen in de tijd (bijvoorbeeld (de)kolonisatie en globalisering), maar ook om het creëren van inzicht in wederzijdse afhankelijkheid in de wereld en actuele mondiale vraagstukken en mogelijke oplossingsrichtingen.^{18, 19} Daarnaast stelt het NCDO dat een kritische, maar open en inlevende houding richting verschillende waardenperspectieven en daarbij te kunnen reflecteren op de eigen waarden en gedragsnormen van cruciaal belang zijn binnen het onderwijs in wereldburgerschap.²⁰ Tot slot koppelt het NCDO enkele vaardigheden aan het onderwijs in wereldburgerschap. Opvallend is dat veel van deze vaardigheden aansluiten op het algemene Nationale curriculum. Dit roept de vraag op of het idee van wereldburgerschapsonderwijs beter tot zijn recht komt zodra het bewuster in het volledige onderwijsprogramma op scholen verweven wordt. Het NCDO somt de bijbehorende vaardigheden als volgt op: kritisch denken, het vermogen om effectief te argumenteren, het vermogen om onrechtvaardigheid en ongelijkheden aan de kaak te stellen, respect voor andere mensen en een oriëntatie op samenwerking en conflictoplossing.²¹

1.3 Het Tropenmuseum

In de profielschets van Nationaal Museum van Wereldculturen en het Wereldmuseum worden drie elementen expliciet benoemd die volgens de stichting een wereldburger typeren. Deze drie elementen sluiten nauw aan op Miguel Heilbron's interpretatie op wereldburgerschap en luiden als volgt:

- “Een wereldburger toont zich medeverantwoordelijk voor een leefbare en rechtvaardige wereld.
- Een wereldburger treedt mensen en culturen met een open blik tegemoet.
- Een wereldburger ziet de verbanden tussen hier en daar, nu en vroeger.”²²

Het volledige activiteitenprogramma van het Tropenmuseum wordt op basis van drie programmalijnen, met bijbehorende thema's ingevuld (1: Icons of the World, 2: The Art of Living, 3: The World Connected).²³ Het gaat om thema's die mensen wereldwijd met elkaar verbinden. Er is bijvoorbeeld ruimte voor thema's als globalisering, klimaat, kolonialisme, maar ook voor wereldreligies, identiteit, creativiteit en samenleven.

¹⁶ NCDO en Universiteit Utrecht, 'Vensters op de wereld (canon voor wereldburgerschap)', 2009, <https://docplayer.nl/418388-Vensters-op-de-wereld.html>.

¹⁷ Ibidem, 19

¹⁸ Ibidem

¹⁹ Ibidem

²⁰ Ibidem, 21.

²¹ Ibidem

²² Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen, 'Profiel Nationaal Museum van Wereldculturen en Wereldmuseum', 2020, Intern document.

²³ Ibidem

Door het ontwikkelen van tentoonstellingen met bijbehorende publieksprogrammering die aansluiten op deze lijnen is het Tropenmuseum in staat om bij te dragen aan wereldburgerschap. Binnen dit onderzoek wordt de focus gelegd op de ontwikkeling van nieuwsgierigheid (houding), empathie (vaardigheid) en cultureel bewustzijn (kennis/reflectie) binnen de tentoonstelling Sabi Suriname. De keuze om juist deze drie pijlers te onderzoeken is gebaseerd op de wijze waarop de afdeling Programma van het Tropenmuseum een vertaalslag maakt van missie naar programmering.²⁴ De afdeling ontwikkelt programma's die meer zijn dan kennisoverdracht, stelt het museum. Het museum wil nieuwsgierigheid, empathie en cultureel (zelf)bewustzijn stimuleren en stelt in hun missievertalingen het volgende:

“We streven naar multidisciplinaire vormen van kennisdeling en museumbeleving, met aandacht voor actualiteit en engagement, (persoonlijke) betekenisgeving, zintuiglijkheid & emotionaliteit. Door het delen van verhalen, ervaringen, kennis en perspectieven vergroten we inzicht in culturele verschillen en overeenkomsten, maken we verbindingen zichtbaar om zo stereotyperingen voorkomen. De programma's versterken ook de toegankelijkheid van onze musea en de interactie met de collectie.”²⁵

²⁴ Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen, 'Medewerkersmap 2019', 12, Intern document.

²⁵ Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen, 'Missievertalingen', 2020, 2, Intern document.

2. Integratie wereldburgerschap in curriculum primair onderwijs

In dit hoofdstuk bespreek ik hoe wereldburgerschap is geïntegreerd in het huidige curriculum van het primair onderwijs en hoe er een proces gaande is waarin gewerkt wordt aan herziening van het curriculum. Daarnaast wordt een beeld geschetst van hoe basisscholen en pabo-opleidingen in de praktijk aandacht besteden aan wereldburgerschap.

2.1 Curriculumherziening

Opnieuw geeft een kritische noot van Miguel Heilbron inzicht in waar nog kansen liggen binnen het onderwijs. Hij stelt het volgende:

“Eigenlijk kan het hele onderwijs veel beter aansluiten op hoe wij in Nederland in de wereld staan.”²⁶

Het onderwijs is volgens hem niet genoeg afgestemd op de huidige veranderlijke maatschappij en kijk op de wereld. Dit vraagt om de verankering van wereldburgerschap in het curriculum, pleit hij.²⁷

De onderwijsinspectie signaleerde deze tekortkoming ook al in het Nationale curriculum. Vanaf het curriculum van 2006 zijn scholen al verplicht om aandacht te besteden aan actief burgerschap en sociale integratie.²⁸ Echter, de huidige kerndoelen zijn, op enkele onderdelen na, vijftien jaar lang niet herzien en dat zorgt nu voor de vraag naar verandering. Uit een onderzoek van SLO blijkt tevens dat de huidige opdracht te onduidelijk en vrijblijvend is.²⁹ Geconstateerd wordt ook dat scholen het (nog) niet als prioriteit ervaren en er geen tijd voor hebben of maken. Daarnaast is er een tekort aan goede leermiddelen.³⁰

Op initiatief van de Onderwijsinspectie hebben leraren en schoolleiders in oktober 2019 bouwstenen opgeleverd voor de herziening van het curriculum.³¹ Hieruit zijn voorstellen voortgekomen die in de Tweede Kamer besproken zijn, waaronder een specifiek voorstel voor het leergebied Burgerschap.³²

Opvallend is dat de term wereldburgerschap nergens letterlijk wordt vermeld. Desondanks is er in tegenstelling tot de burgerschapsopdracht van 2006 inhoudelijk wel meer ruimte op te merken voor de mondiale dimensie van burgerschap.³³

²⁶ Human, ‘Zo ziet het onderwijs van de toekomst eruit. Miguel Heilbron: Wereldburgerschap’, *Brainwash Talks*, 20 september 2020, https://www.npostart.nl/brainwash-talks/20-09-2020/VPWON_1317437.

²⁷ Ibidem

²⁸ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, ‘Wet op het primair onderwijs | Artikel 8’, Wetboek online, 2006, <http://www.wetboek-online.nl/wet/Wet%20op%20het%20primair%20onderwijs/8.html>.

²⁹ Alderik Visser, ‘Burgerschap in het basisonderwijs, Domeinbeschrijving ten behoeve van peilingsonderzoek’ (Enschede: SLO - nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, juni 2018), 28.

³⁰ Ibidem

³¹ Curriculum.nu, ‘Proces’, 2020, <https://www.curriculum.nu/het-proces/>.

³² Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, ‘Kamerbrief met kabinetsreactie op verbetervoorstellen voor curriculum basisonderwijs en voortgezet onderwijs’ (2019), <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/12/09/kabinetsreactie-op-adviezen-voor-verbetering-van-het-curriculum-voor-het-primair-en-voortgezet-onderwijs>.

³³ Curriculum.nu, ‘Leergebied Burgerschap - Voorstel voor de basis van de herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Burgerschap’, 10 oktober 2019.

2.2 Wereldburgerschap in de Praktijk – Agenda of Principe?

Prof. dr. Gert Biesta stelt tijdens de *Webinar Burgerschap op de Basisschool* van de PO-Raad dat het probleem is dat scholen burgerschap nog als ‘extra werk’ ervaren.³⁴ Hij stelt dat scholen handvatten aangereikt moeten krijgen om te onderzoeken hoe zij deze wettelijke opdracht in hun gehele schoolprogramma kunnen implementeren en benadrukt het belang van de school als oefenplaats. Hij signaleert evenals Heilbron dat er te veel nadruk ligt op het gesprek en minder op zelf ervaren en uitproberen.

Door middel van interviews met vijf bovenbouwleerkrachten van vijf verschillende scholen over wereldburgerschap en het huidige curriculum heb ik onderzoek gedaan naar hoe zij aandacht besteden aan wereldburgerschap. Uit de interviews werd mij duidelijk dat de mate en vorm waarin aandacht wordt besteed aan wereldburgerschap sterk leerkracht- en schoolafhankelijk is. Het belang van wereldburgerschap op school werd door ieder van hen erkend en op een min of meer indirecte manier behandeld in de klas, dus zonder het begrip wereldburgerschap letterlijk te benoemen.³⁵

In een gastles over wereldburgerschap die ik gegeven heb aan groep 6 leerlingen ben ik daarom eens specifieker ingegaan op het begrip wereldburgerschap, waarbij mij meteen opviel dat leerlingen zich vrijwel geen beeld konden vormen bij een wereldburger en de competenties die daarbij horen.³⁶

Aan de hand van de video “Wanneer ben je wereldburger”, van het Tropenmuseum Junior en tijdens de reflectie van de les met de leerlingen wisten zij gemakkelijker de relatie tussen zichzelf en de bijpassende competenties te benoemen. Dit inzicht is naar mijn idee belangrijk binnen wereldburgerschapsvorming.³⁷

Geen van de leerkrachten ervaart wereldburgerschap als extra werk. Tegelijkertijd merkt het merendeel van de leerkrachten op dat er qua ruimte en tijd op de school als oefenplaats voor het ontwikkelen van (wereld)burgerschapscompetenties wel wat te verbeteren valt. De schoolprogramma's zijn vol en leerkrachten moeten veel keuzes maken en prioriteiten stellen.

Methode

Wereldburgerschap maakt bij geen van de vijf scholen een structureel onderdeel uit van het schoolprogramma en staat niet als los vak op het rooster. Wel blijkt dat de verschillende lesmethodes in vakken als geschiedenis, aardrijkskunde en wereldoriëntatie bij de meerderheid van de scholen wel aansluiting vinden op dit thema, zodat onderwerpen als globalisering, het slavernijverleden en verschillende godsdiensten en culturen wel op die manier aan bod komen. Daarnaast wordt ruimte gemaakt in projecten voor wereldburgerschap gerelateerde onderwerpen en proberen leerkrachten binnen o.a. nieuwskringen, discussies of door het kijken naar het jeugdjournaal de leerlingen bewust te maken van wat er speelt in de wereld. Ondanks het feit dat wereldburgerschap als vak niet verankerd is in het curriculum wordt door twee van de vijf geïnterviewde leerkrachten nadrukkelijk aangegeven dat wereldburgerschap bij hen op school verweven zit in vrijwel alles wat ze doen.

“Het komt gewoon bewust en onbewust elke dag terug. . . . We laten ze heel veel samenwerken met opdrachten waarbij het ook telkens draait om jij en ik.”, aldus Youandi Bos.

“Het zit eigenlijk gewoon in alles. In hoe ga je met elkaar om, hoe gedragen we ons zelf in de kring, maar ook heel veel kennismaken met de culturen die we in de klas hebben.”, aldus Chantal Pronk-Sporrel.

³⁴ PO Raad, ‘Webinar: Burgerschap op de Basisschool’, 2020.

³⁵ Interviews met leerkrachten Babette Weeda, Chantal Pronk-Sporrel, Floor Tetters, Marissa Renkema en Youandi Bos. (bijlagen 3 t/m 7)

³⁶ Observatieformulieren Gastles Karel Eykmanschool door Luca Merlijn. (bijlage 11)

³⁷ Draaiboek Gastles Karel Eykmanschool door Luca Merlijn. (bijlage 10)

Excursies

Tijdens de gesprekken met leerkrachten over wereldburgerschap en het curriculum op scholen werd aangegeven dat het aanbieden van excursies naar culturele instellingen als aanvulling onderdeel uitmaken van het lesprogramma. Hier zie ik voor de museale sector een kans. Leerlingen kunnen naar mijn idee ook buiten het klaslokaal wereldburgerschapscompetenties ontwikkelen. Door (nog) meer ‘learning by doing’ mogelijkheden te creëren kunnen musea het gemis van een oefenplaats binnen het huidige curriculum op school compenseren.

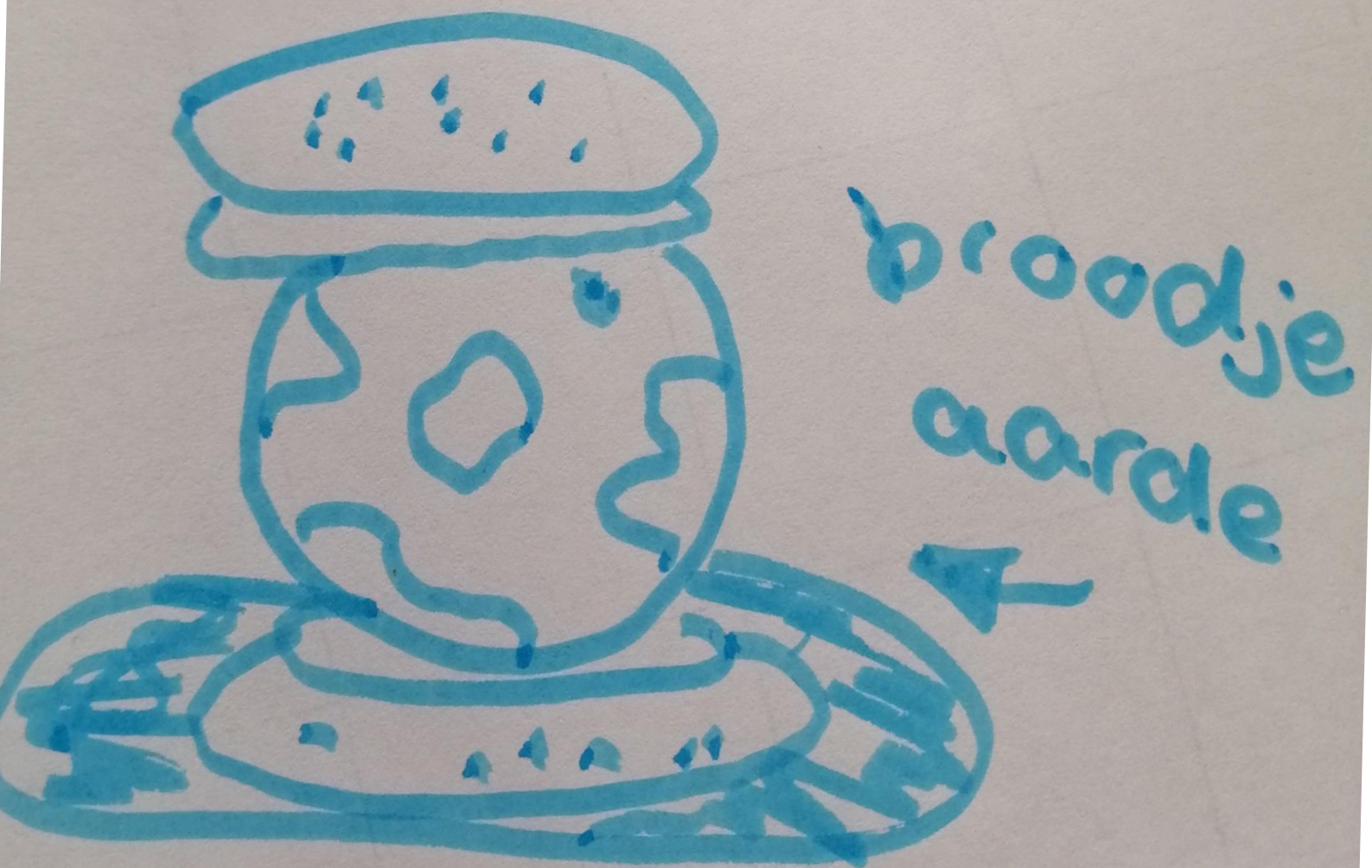
Wereldburgerschap binnen de Pabo

Er is relatief weinig recent onderzoek te vinden over de verankering van wereldburgerschap binnen de pabo-opleidingen in Nederland. Echter, het NCDO heeft in 2013 uitvoerig onderzocht hoe binnen de negentien pabo's die deelnamen aandacht besteed werd aan dit specifieke thema. Hieruit werd geconcludeerd dat in 2013 wereldburgerschap vaker wel dan niet onderdeel uitmaakte van het curriculum binnen de deelnemende pabo's.³⁸ Hoewel er van een structurele verankering in het beleid volgens het NCDO nog geen sprake was.³⁹ Ik sprak met Robert van Mulligen, docent Pabo Hoge School van Amsterdam en Universiteit van Amsterdam, over de aandacht die binnen de opleiding besteed wordt aan wereldburgerschap. Hij stelt dat er veel elementen terugkomen in de Leerlijn Burgerschap en geeft als voorbeeld het vak levensbeschouwing, waar ruimte is voor het open staan voor andere perspectieven, diversiteit, empathie en identiteitsvorming. Op de vraag of hij bepaalde moeilijkheden ervaart binnen het lesgeven in (wereld)burgerschap in zijn colleges zegt van Mulligen: “We hebben alleen weinig tijd voor dit thema. Je hebt maar zes colleges en ik zou er graag meer aan willen besteden, maar er moeten bepaalde keuzes gemaakt worden. Daarin is burgerschapsvorming toch nog wel het ondergeschoven kindje”.⁴⁰

³⁸ Lette Hogeling en Irene De Goede, ‘Verankering van wereldburgerschap op de pabo's’ (Amsterdam: NCDO, 2013), 33.

³⁹ Ibidem, 32.

⁴⁰ R. van Mulligen, docent Pabo Hoge School van Amsterdam en Universiteit van Amsterdam geïnterviewd door Luca Merlijn op 9 december 2019 in het Kohnstammhuis (HVA) in Amsterdam. (bijlage 8)

3. Een associatie van een leerling bij het begrip Wereldburger tijdens de gastles op de Karel Eykmanschool.

Casestudy Sabi Suriname - Tropenmuseum Junior

In deze casestudy bespreek ik de uitkomsten van de analyse van het schoolprogramma van Sabi Suriname. Centraal hierbij staat de vraag op welke manier de ontwikkeling van nieuwsgierigheid, empathie en cultureel bewustzijn wordt gestimuleerd. Allereerst wordt het tentoonstellingsconcept onder de loep genomen. Vervolgens belicht ik de visie van leerkrachten op de leerwaarden van het schoolprogramma en ik eindig met de analyse van de enquêteresultaten van de leerlingen.

3. Tentoonstellingsconcept

Mijn analyse van het tentoonstellingsconcept is gebaseerd op eigen observaties in het museum en op de uitkomsten van het interview met Mohammad Babazadeh, Senior Medewerker TMJ.⁴¹ In de analyse worden de volgende drie aspecten uitgelicht: inhoud, vormgeving en uitvoering van het concept.

3.1 De methodiek van het Tropenmuseum Junior

Het tentoonstellingsconcept komt voort uit een binnen het Tropenmuseum Junior ontwikkelde methodiek waarin de basis gevormd wordt door een zevental pijlers. Vanaf 1975 ontwikkelt het Tropenmuseum Junior (TMJ) verhalende en interactieve tentoonstellingen voor kinderen van 6 t/m 12 jaar.⁴² De nadruk ligt hierbij op actief leren aan de hand van een zintuigprikkelende ervaring in een dynamische omgeving, “It’s not only about ‘looking at’ or ‘listening to’. It is about ‘being part of’.”⁴³ De volgende zeven pijlers vormen de basis van deze methode: **1. Persoonlijk:** *tentoonstellingsmedewerkers stimuleren een persoonlijke klik met de tentoonstelling, de activiteiten, het onderwerp en elkaar;* **2. Echt:** *het gaat over echte mensen, echte spullen en echte verhalen;* **3. Hedendaags:** *de thema’s zijn relevant in de wereld van nu;* **4. Theatraal:** *het is een ware onderdompeling in een andere wereld. Bezoekers brengen door hun actieve bijdrage de tentoonstelling tot leven;* **5. Verrassend:** *onverwachte gebeurtenissen en verrassende elementen in het ontwerp zorgen voor het toegankelijk maken van het onbekende;* **6. Dynamisch:** *een dynamische omgeving stimuleert kinderen om een actieve deelnemer te zijn;* **7. Verbindend:** *bezoekers worden uitgedaagd om gezamenlijke ervaringen op te doen en deze te delen, zowel binnen als buiten het museum.*⁴⁴

3.2 Sabi Suriname – Ontdek de Wereld achter de Dingen

De kernboodschap van Sabi Suriname is ‘Wan no sabi kan tron wan sabi’ ofwel ‘Een niet weetje wordt een wel weetje’.⁴⁵ Uit het interview met Mohammad Babazadeh is mij duidelijk geworden dat volgens hem het belang van deze tentoonstelling erin zit dat, ondanks het feit dat de gedeelde geschiedenis van Nederland en Suriname veel sporen met zich meedraagt die tot de dag van vandaag nog volop aanwezig zijn, er opvallend weinig kennis in Nederland is over Suriname.⁴⁶ Het TMJ beoogt daarom met deze tentoonstelling kinderen te leren over de grote diversiteit van Suriname en het koloniale verleden en de impact die dit nog steeds heeft; waarom er Nederlands in Suriname wordt gesproken; en te zorgen voor een gevoel dat het kunnen omgaan met verschillen nodig en inspirerend is.⁴⁷

⁴¹ M. Babazadeh, Senior Medewerker Tropenmuseum Junior, geïnterviewd door Luca Merlijn op 5 december 2019 in het Tropenmuseum. (bijlage 9)

⁴² Stichting Nationaal Museum voor Wereldculturen, ‘Verantwoording 2019’ (Leiden, 25 maart 2020), 3.

⁴³ Stichting Nationaal Museum voor Wereldculturen, ‘NMMW- TROPENMUSEUM - TROPENMUSEUM JUNIOR’, z.d., 1, Intern document.

⁴⁴ Tropenmuseum, ‘Leermethode van Tropenmuseum Junior’, Tropenmuseum in Amsterdam, 2020, <https://www.tropenmuseum.nl/nl/leermethode-van-tropenmuseum-junior>.

⁴⁵ Tropenmuseum, ‘Sabi Suriname, Er gaat een wereld voor je open’, z.d., Intern document.

⁴⁶ M. Babazadeh, Senior Medewerker Tropenmuseum Junior, geïnterviewd door Luca Merlijn op 5 december 2019 in het Tropenmuseum. (bijlage 9)

⁴⁷ Tropenmuseum, ‘Sabi Suriname, Er gaat een wereld voor je open’, 1.

3.3 Inhoud

Als inleiding naar de tentoonstelling is er een theatrale verhaallijn gecreëerd waarbinnen expliciet ruimte is voor nieuwsgierigheid: eenieder die nieuwsgierig genoeg is mag een kijkje nemen in het Suriname Depot. Het schijnt dat enkel het DNA van nieuwsgierige kinderen je toegang geeft tot een onbekende Surinaamse wereld, waar de dingen tegen je praten en een verhaal te vertellen hebben.

De verhalen die tijdens het schoolprogramma verteld worden stimuleren niet alleen nieuwsgierigheid, maar ook empathie. Dit doet het museum door een koppeling te maken naar de belevingswereld van de kinderen in het nu en door echte objecten te laten zien. Leerlingen worden bijvoorbeeld in het Depot geconfronteerd met een zware kogel die tijdens de slavernij als voetboei diende. Ze mogen het voorwerp aanraken en proberen op te tillen. Kinderen kunnen als het ware letterlijk voelen hoe zwaar het geweest moet zijn voor de tot slaaf gemaakten.

Het TMJ stimuleert het cultureel bewustzijn van leerlingen o.a. door hen kennis te laten maken met de Surinaamse cultuur. Ze leren bijvoorbeeld over de diversiteit in de Surinaamse keuken, de viering rond Ketikoti en het gebruik van de apinti (instrument) door de marron gemeenschap.

4. Leerlingen leren tijdens het koken van bruine bonen met rijst (BB en R) in Toko Ons Belang over hoe de Zeeuwen bruine bonen naar Suriname brachten.

5. Leerlingen 'varen' in Busi Kondre over de rivier en luisteren naar een verhaal over het belang van respect voor de natuur.

3.4 Vormgeving

Een prikkelende vormgeving is een onmisbare factor voor het realiseren van een onderdompeling in een andere wereld. Door het realistische 'lift'-effect, de verrassende 'magische wand' die openschuift en de kleurrijke dynamische omgeving waarin de leerlingen terecht komen wordt nieuwsgierigheid naar de omgeving gestimuleerd. Mohammed Babazadeh benadrukt het belang van het creëren van een andere wereld. "Wij willen hier niet een schoolklassituatie herhalen, dus doen we er alles aan om het uit die context te halen."⁴⁸

In tegenstelling tot de traditionele manier van opstellen zijn de meeste objecten niet achter glas tentoongesteld, maar kunnen de leerlingen objecten ook daadwerkelijk aanraken. Door bijvoorbeeld te koken met originele ingrediënten en muziek te maken met authentieke Surinaamse instrumenten wordt de verbinding met de objecten en de verhalen versterkt. Het ontwikkelen van het inlevingsvermogen wordt hierdoor gestimuleerd.

De inzet van audiovisuele media draagt bij tot het stimuleren van de ontwikkeling van cultureel bewustzijn. Leerlingen krijgen bijvoorbeeld middels een groot videoscherm en audiofragment een realistisch beeld van de natuur in Suriname en leren door de verhalen die hierbij verteld worden over het belang om hier respectvol mee om te gaan. Respect voor de natuur speelt binnen de Surinaamse cultuur een belangrijke rol.

⁴⁸ M. Babazadeh, Senior Medewerker Tropenmuseum Junior, geïnterviewd door Luca Merlijn op 5 december 2019 in het Tropenmuseum. (bijlage 9)

3.5 Uitvoering

Tentoonstellingsmedewerkers (mati's) begeleiden leerlingen tijdens hun bezoek aan Sabi Suriname. De rol van de mati draagt bij aan het creëren van een persoonlijke band met de tentoonstelling en door theatrale vertellingen prikkelen ze hun nieuwsgierigheid. Samen brengen zij de tentoonstelling tot leven.

De persoonlijke begeleiding door de mati's speelt ook in op het inlevingsvermogen van leerlingen. Zij leggen continu een link tussen de inhoud en de wereld van de kinderen. Om bijvoorbeeld te begrijpen dat het belangrijk is voor marrons om gebruiksvoorwerpen van versieringen te voorzien legt de mati een verband met het naar eigen smaak inrichten van de slaapkamer zoals de leerlingen dat thuis doen. Het 'eigen' maken van je omgeving en de spullen om je heen is onderdeel van je identiteit. Hierdoor wordt het gesprek persoonlijk, sluit het aan op het nu en creëert het bewustzijn.

Binnen de uitvoering van het schoolprogramma wordt het cultureel bewustzijn geprikkeld door middel van proberi's (workshops). Leerlingen nemen actief deel aan een kook- en dans workshop, vieren Keti Koti in Fesa Strati en graveren lepels aan de hand van het Afáka-schrift, ontwikkeld door marrons. Het leren door te doen wordt gestimuleerd door leerlingen o.a. een verantwoordelijkheidsgevoel mee te geven binnen de activiteiten. "Wij geloven dat kinderen via spelen leren. . . . Je kan de meest serieuze zaken met kinderen bespreken, om van ze een wereldburger te maken. . . . want kinderen snappen de wereld heel goed net zoals volwassenen. . . . alleen je moet weten hoe je het moet bespreken, hoe je het aanpakt.", aldus Mohammad Babazadeh.

‘Wan no
sabi kan
tron wan
sabi’

‘Een niet
weetje
wordt een
wel weetje’

4. Interviews met leerkrachten

Om een indruk te krijgen hoe bovenbouwleerkrachten van het primair onderwijs het schoolprogramma van Sabi Suriname hebben ervaren, welke leerwaarden zij in het programma terugzien en wat voor effect het programma op de leerlingen heeft gehad heb ik vijf leerkrachten geïnterviewd.⁴⁹ In dit hoofdstuk wil ik een aantal relevante punten die uit deze gesprekken naar voren zijn gekomen aanstippen.

Vier van de leerkrachten hebben voorafgaand aan het museumbezoek gebruikgemaakt van de voorbereidende lessen. De benadering verschilde per leerkracht, waar de een bijvoorbeeld extra lesmateriaal toevoegt heeft de ander het zuiver bij de aangeboden les gehouden. Ook nemen leerkrachten hun eigen ervaringen en achtergrond mee in de benadering van de les. Zo heeft één van de geïnterviewden zelf stagegelopen in Suriname waardoor inbreng van eigen ervaringen mogelijk was. Door twee leerkrachten werd met name de les waarin de leerlingen middels een audiovisuele presentatie kennis konden maken met de mati's (tentoonstellingsbegeleiders) als erg geslaagd ervaren. Het had een enthousiasmerend effect en zorgde voor een connectie. Leerlingen keken er al naar uit om ze te ontmoeten.

Het bezoek aan Sabi Suriname is zonder meer als zeer positief ervaren door de leerkrachten. De gedetailleerde tentoonstellingsvormgeving, de goede begeleiding van de mati's en het onderdompel-effect zijn veelgenoemde pluspunten. Een viertal leerkrachten gaf nadrukkelijk aan het jammer te vinden dat de leerlingen niet aan alle activiteiten konden deelnemen. Het programma werkt met groepsindeling en niet iedereen kan aan elke activiteit deelnemen qua tijd en ruimte.

Bij het proberen vast te stellen van het effect van het schoolprogramma op de leerlingen wil ik de kanttekening plaatsen dat het hier gaat om de indrukken die de leerkrachten opdeden na het programma. Alle leerkrachten gaven aan dat de leerlingen het er nog meerdere keren over hebben gehad in de lessen. Ze waren enthousiast, kwamen met vragen en toonden nieuwsgierigheid naar meer, in het bijzonder als het over het slavernijverleden ging. Met name vlak na het bezoek gaven leerlingen aan te willen praten over wat ze gezien, beleefd, geproefd en gedaan hadden. Echter werd door drie van de vijf leerkrachten opgemerkt dat het zonder herhaling een kortetermijneffect blijkt te zijn. Ze gaven aan dat het effect weer geactiveerd kan worden als de onderwerpen uit het lesprogramma ter sprake komen, bijvoorbeeld op tv of tijdens vakken als geschiedenis. Eén van de leerkrachten gaf een bijzonder treffend voorbeeld van een effect dat haar opgevallen is:

“Wat ik leuk gedaan vind bij het Tropenmuseum is dat kinderen een soort van uit hun comfortzone worden getrokken. Dat lukt eigenlijk altijd. Je ziet gewoon soms kinderen daar veranderen. Je ziet ze dan anders zijn dan in de klas. . . . Er is geen ruimte voor schaamte. Niemand lacht elkaar uit en dat wordt daar op een natuurlijke manier gecreëerd voor ze. . . . Leerlingen leren samen te werken en krijgen de ruimte om te zijn wie ze zijn.” – Babette Weeda⁵⁰

⁴⁹ Interviews met leerkrachten Babette Weeda, Chantal Pronk-Sporrel, Floor Tetters, Marissa Renkema en Youandi Bos. (bijlagen 3 t/m 7)

⁵⁰ B. Weeda, leerkracht groep 6 Karel Eykmanschool Amstelveen geïnterviewd door Luca Merlijn op 27 november 2020 via Teams. (bijlage 3)

Leerwaarden die veelvuldig naar voren kwamen in de gesprekken zijn ontdekkend leren en samenwerkingsvaardigheden. Daarnaast werd bewustwording door een leerkracht vrij expliciet naar voren gehaald: “Bewustwording is een hele belangrijke. Het leven van andere mensen, andere culturen ervaren. Als je het zelf ervaart komt het meer binnen en blijft het beter hangen”.⁵¹

Alle leerkrachten gaven aan na het bezoek aan de tentoonstelling aandacht te hebben besteed aan reflectie, hoewel hier enige variatie in zat was de algemene tendens dat het vrij beknopt is toegepast. Er werd dan ook positief gereageerd op het idee van een uitbreiding van het lesprogramma met een verwerkingsles om de verwerking meer structuur mee te geven.

⁵¹ M. Renkema, leerkracht groep 6 Openbare Basisschool Twiske, Amsterdam geïnterviewd door Luca Merlijn op 2 december 2020 via Teams. (bijlage 6)

5. Enquêteresultaten

Dit hoofdstuk biedt inzicht in hoe leerlingen terugkijken naar hun bezoek aan de tentoonstelling Sabi Suriname en in hoeverre de drie pijlers nieuwsgierigheid, empathie en cultureel bewustzijn terugkomen in de enquêteresultaten.⁵²

5.1 Nieuwsgierigheid

Om een beeld te krijgen of de nieuwsgierigheid van de leerlingen na hun bezoek aan Sabi Suriname wordt opgewekt is hen gevraagd of ze nog meer hebben opgezocht, wat ze nog meer over Suriname zouden willen weten, wat ze als eerste aan familie hebben verteld over de tentoonstelling, of ze er nog aan teruggedacht hebben en wat ze nieuwsgierig maakte tijdens het schoolprogramma. Verder werd ze letterlijk gevraagd of ze door Sabi Suriname nieuwsgieriger zijn geworden naar de Surinaamse cultuur.

Het merendeel van de leerlingen, 161 van de 200, geeft aan na hun bezoek aan Sabi Suriname niets opgezocht te hebben. Bij de 39 leerlingen die dat wel hebben gedaan zijn de voornaamste onderwerpen de geschiedenis van Suriname en het slavernijverleden en geografische- en demografische kenmerken van Suriname*. Echter, veruit de meeste leerlingen hebben bij de vraag of zij nog meer zouden willen weten over Suriname laten blijken dit te willen. Opnieuw lijken de geschiedenis en het slavernijverleden hierbij de belangrijkste onderwerpen waar leerlingen nieuwsgierig naar zijn. Ook wordt de taal, cultuur en manier van leven veel genoemd, gevolgd door geografische- en demografische kenmerken. Bij de vraag wat ze als eerste hebben verteld aan familie is het opvallend dat voornamelijk de actieve elementen van de tentoonstelling worden genoemd. Van de 200 leerlingen hebben 131 soms of vaker teruggedacht aan Sabi Suriname. De voornaamste reden hiervoor was omdat leerlingen aangaven het leuk, mooi en cool te vinden, met name het koken en proeven heeft indruk gemaakt. Overeenkomend met bovenstaande wekten volgens de leerlingen de activiteiten en de tentoonstellingsvormgeving nieuwsgierigheid op. Over het algemeen vinden de leerlingen, 149 van de 200, van zichzelf dat ze door Sabi Suriname nieuwsgieriger zijn geworden naar de Surinaamse cultuur.

5.2 Empathie

Om een beeld te krijgen van het empathisch vermogen van de leerlingen na hun bezoek aan Sabi Suriname is hen aan de hand van een zandanimatie uit de voorbereidende les, over de geschiedenis van de tot slaaf gemaakten en de contractarbeiders, een aantal vragen gesteld. Er werd gevraagd wat ze dachten bij de video, welke emotie(s) ze daarbij voelden, hoe ze denken dat de mensen waarover het ging zich voelden en wat ze tegen die mensen zouden willen zeggen. Verder werd ze letterlijk gevraagd of ze zich door Sabi Suriname beter konden voorstellen hoe het voor tot slaaf gemaakte mensen was om te werken en leven in Suriname.

De meerderheid van de leerlingen, 129 van de 200, geeft aan de zandanimatie tijdens de enquête te hebben herkend. Op de vraag wat ze dachten terwijl ze de video bekeken uitten de meeste leerlingen, 77 van de 200, zich empathisch tegenover de tot slaaf gemaakten en de contractarbeiders in de video.

“Dat het niet goed is dat ook al was er geen slavernij meer was dat de slaven nog steeds moesten werken voor 10 jaar” – leerling⁵³

⁵² Resultatentabel Enquête. (bijlage 13)

* (Grootte van het land, tijdsverschil, aantal inwoners, steden, natuur, klimaat, landschap, dieren etc.)

⁵³ Resultatentabel Enquête (bijlage 13)

Verder lieten 41 van de 200 leerlingen in hun antwoord blijken dat ze onder de indruk waren van de vorm waarin het verhaal verteld werd en dus niet zozeer inhoudelijk reactie op de video gaven.

De leerlingen gaven aan zich tijdens de animatie met name verdrietig, verbaasd en boos te voelen, respectievelijk 66, 37 en 33 van de 200 leerlingen. Opmerkelijk is dat 21 van de 200 leerlingen aangeven blij te zijn naar aanleiding van de video, het blijkt dat dit komt omdat de slavernij nu is afgeschaft. Ook geven 62 leerlingen aan niks te voelen of zich normaal te voelen. Als het gaat om hoe ze denken dat de mensen in de video zich voelden geeft het merendeel van de leerlingen aan te denken dat zij zich met name verdrietig, bang en boos voelden, respectievelijk 109, 38 en 22 van de 200 leerlingen. Hierbij gaven 45 leerlingen aan het niet te weten. Toen de leerlingen gevraagd werd wat ze tegen een contractarbeider zouden willen zeggen of vragen kwamen antwoorden naar voren waaruit medeleven te herleiden is. De meeste antwoorden kunnen ingedeeld worden in vragen over hun gevoelens, afkeurende en geruststellende of adviserende opmerkingen, respectievelijk 37, 36 en 35 van de 200 leerlingen. Hierbij gaven 68 leerlingen aan het niet te weten. Over het algemeen vinden de leerlingen, 168 van de 200, van zichzelf dat ze zich beter kunnen voorstellen hoe het was voor tot slaaf gemaakte mensen na hun bezoek aan Sabi Suriname.

5.3 Cultureel bewustzijn

Om een beeld te krijgen van het culturele bewustzijn van de leerlingen na hun bezoek aan Sabi Suriname is hen gevraagd wat Suriname met Nederland te maken heeft en om verschillen en overeenkomsten tussen de Nederlandse en Surinaamse cultuur te noemen.

Van de 200 leerlingen wisten 97 de gedeelde geschiedenis en het slavernijverleden te benoemen als connectie tussen Nederland en Suriname. Verder noemden leerlingen de taal en dat er veel Surinaamse mensen in Nederland wonen, respectievelijk 39 en 14 van de 200 leerlingen. Opvallend is dat de leerlingen meer verschillen weten te benoemen dan overeenkomsten. De verschillen die genoemd worden zijn met name het eten en geografische- en demografische kenmerken, met name het klimaat, respectievelijk 90 en 49 van de 200 leerlingen. Bij de overeenkomsten wordt de taal veruit het meest genoemd, 74 van de 200 leerlingen. Waar in de eerste vraag de gedeelde geschiedenis veel naar voren kwam, valt het op dat dit weinig terug komt binnen de benoemde overeenkomsten. Over het algemeen vinden de leerlingen, 146 van de 200, van zichzelf dat ze beter snappen wat Nederland met Suriname te maken heeft na hun bezoek aan Sabi Suriname. Aanvullend kan er uit de vragen met betrekking tot empathie opgemaakt worden dat leerlingen nog niet altijd even bewust zijn van hoe de situatie was in de tijd van tot slaaf gemaakten en contractarbeiders. Een voorbeeld: “Stoppen met werken ze zijn niet de baas over jou kom voor jezelf op”.⁵⁴ Hierbij lijkt het erop dat de desbetreffende leerling denkt dat er opties bestonden om hulp te krijgen zoals dat in het huidige Nederland bestaat. Echter, er zijn ook antwoorden waaruit blijkt dat dit bij sommige kinderen wel duidelijk. Een voorbeeld: “Als het in deze tijd zou gebeuren dan zou ik de politie bellen maar in die tijd kon ik er niks tegen doen ik denk dat ik dan een zweep of iets anders op mijn kop krijg”.⁵⁵

⁵⁴ Resultatentabel Enquête (bijlage 13)

⁵⁵ Ibidem

Conclusie

In dit onderzoek heb ik geprobeerd de vraag te beantwoorden in hoeverre het schoolprogramma van Sabi Suriname in het Tropenmuseum Junior bijdraagt aan wereldburgerschapsvorming van leerlingen tussen de 9 en 12 jaar.

Volgens het Tropenmuseum is het stimuleren van nieuwsgierigheid, empathie en cultureel bewustzijn belangrijk binnen wereldburgerschapsvorming. Deze drie pijlers worden dan ook gebruikt bij de samenstelling van de publieksprogrammering en sluiten nauw aan bij de domeinen die het NCDO als cruciaal beschouwd voor wereldburgerschapsvorming. Daarnaast is het belangrijk om te weten in hoeverre wereldburgerschap al in het curriculum van het primaire onderwijs terugkomt. In het huidige curriculum is wereldburgerschap niet als een apart vak opgenomen. Daar waar aandacht besteed wordt aan competenties die relevant zijn met betrekking tot wereldburgerschap gebeurt dit in vakken als geschiedenis, aardrijkskunde en wereldoriëntatie of in projecten die georganiseerd worden binnen het bestaande curriculum. Leerkrachten geven aan het thema wereldburgerschap belangrijk te vinden, maar het wordt niet als prioriteit ervaren. De relatief beperkte aandacht voor wereldburgerschap in het curriculum van het primaire onderwijs biedt het Tropenmuseum Junior een kans om dit te compenseren.

Volgens de leerkrachten prikkelt het schoolprogramma de nieuwsgierigheid van de leerlingen. Ze toonden interesse en vroegen naar meer informatie. Dit effect was volgens de leerkrachten echter relatief kort als er geen herhaling plaatsvond. Met name veel kennis en interesse is na verloop van tijd verdwenen. Dit wordt bevestigd doordat de meeste leerlingen aangeven zelf niets meer te hebben opgezocht na het museumbezoek, maar als ze gevraagd wordt wat ze meer willen weten geven de meeste leerlingen wel specifieke antwoorden.

Het empathisch vermogen van de leerlingen lijkt ook te worden gestimuleerd, in het bijzonder daar waar het over het slavernijverleden ging. Er is een duidelijk verschil tussen wat de leerlingen zelf voelen bij het verhaal over tot slaaf gemaakten en contractarbeiders en hoe ze denken dat zij zich toen hebben gevoeld. Tussen deze antwoorden zit echter wel een duidelijke overlap wat duidt op hun empathisch vermogen. Dit wordt verder versterkt door de meelevende uitingen richting tot slaaf gemaakten en contractarbeiders.

De meerderheid van de leerlingen kan het verband en de overeenkomsten en verschillen tussen Nederland en Suriname benoemen, wat op cultureel bewustzijn duidt. Echter lijkt het erop dat nog niet alle leerlingen lijken te beseffen wat deze verschillen daadwerkelijk inhouden.

Hieruit kan ik concluderen dat het schoolprogramma bijgedragen heeft aan wereldburgerschapsvorming door het stimuleren van nieuwsgierigheid, empathie en cultureel bewustzijn. De kwalitatieve aard van dit onderzoek en het feit dat er geen vergelijking is gemaakt met kinderen die niet naar de tentoonstelling zijn geweest zorgen ervoor dat er aan de hand van dit onderzoek niets gezegd kan worden over de mate waarin dit gebeurd is. Daarbij komt dat binnen de mogelijkheden van dit onderzoek op relatief beperkte schaal onderzoek gedaan is voor wat betreft het aantal leerkrachten dat geïnterviewd is en het aantal leerlingen dat geïnterviewd is. Deze punten zouden in eventueel vervolgonderzoek kunnen worden meegenomen. Toch levert dit onderzoek een positief eerste beeld op van de bijdrage van het schoolprogramma van het Tropenmuseum Junior aan wereldburgerschapsvorming.

Reflectie

Binnen het schoolprogramma van Sabi Suriname is aan de tentoonstelling voorbereidend lesmateriaal gekoppeld. Dit bestaat uit een reeks van vijf lessen waarbinnen reeds in de klas, dus vóór het daadwerkelijke museumbezoek, kennis wordt gemaakt met de onderwerpen van de tentoonstelling.

Dit onderzoek is vernieuwend omdat er specifiek wordt ingegaan op de uitwerking van het schoolprogramma op de leerlingen, zowel tijdens het museumbezoek als in de klas, waarbij de focus ligt op de drie pijlers: nieuwsgierigheid, empathie en cultureel bewustzijn. Het onderzoek wil meer zijn dan een tevredenheidsonderzoek.

Om uiteindelijk toe te kunnen spitsen op het vinden van een antwoord op de onderzoeksvraag wilde ik in eerste instantie gesprekken aangaan met bovenbouwleerlingen in de vorm van een focusgroep waarin diepte en interactie opgezocht kon worden. Helaas ben ik door de situatie rondom Covid-19 pandemie (waaronder schoolsluiting) genoodzaakt geweest in plaats daarvan een online enquête uit te zetten. Desondanks ben ik van mening dat ook deze methode van onderzoek me verder geholpen heeft bij het toewerken naar een antwoord op de onderzoeksvraag.

Het bereiken van de doelgroep, basisschoolleerlingen die deelgenomen hebben aan het schoolprogramma van het TMJ, verliep niet altijd even gestroomlijnd. Een en ander leverde de nodige logistieke uitdagingen op. In totaal heb ik twaalf scholen benaderd waarvan uiteindelijk vijf scholen een substantiële bijdrage hebben kunnen leveren door tijdens de lessen tijd vrij te maken voor het invullen van de enquête. Ondanks de soms moeizame gang van zaken zijn alle enquêteresultaten op tijd terugontvangen om verwerkt te kunnen worden.

Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat aanvulling van het programma in de vorm van een reeks verwerkingslessen volgens de leerkrachten zeer welkom is. Er wordt op eigen initiatief na het bezoek wel gereflecteerd in de klas, maar dit heeft geen structureel karakter. Het aanbod van een handvat in de vorm van aanvullend lesmateriaal om de opgedane kennis structureel te activeren, het empathisch vermogen te stimuleren en de nieuwsgierigheid nog meer te prikkelen biedt ook het TMJ een extra kans om haar missie nog verder uit te voeren en kinderen de kans een extra stap te zetten richting wereldburgerschap.

Uit deze behoefte is mijn beroepsproduct voortgevloeid in de vorm van een educatief product dat aansluit op het bestaande lesprogramma van het TMJ. Voor de verantwoording van het beroepsproduct verwijs ik naar bijlage 1.

Literatuurlijst

Carabain, C. Keulemans, S. van Gent, M. Spitz, G. Mondiaal burgerschap: van draagvlak naar participatie. Amsterdam: NCDO, 2012.

Curriculum.nu. 'Leergebied Burgerschap - Voorstel voor de basis van de herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Burgerschap', 10 oktober 2019.

Curriculum.nu. 'Proces', 2020. <https://www.curriculum.nu/het-proces/>.

Hogeling, L. De Goede, I. 'Verankering van wereldburgerschap op de pabo's'. Amsterdam: NCDO, 2013.

Human. 'Zo ziet het onderwijs van de toekomst eruit. Miguel Heilbron: Wereldburgerschap'. Brainwash Talks, 20 september 2020. https://www.npostart.nl/brainwash-talks/20-09-2020/VPWON_1317437.

Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap. Publicatie. 'Curriculumvernieuwing - Advies - Onderwijsraad'. Publicatie. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 13 december 2018. <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/adviezen/2018/12/13/curriculumvernieuwing>.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Kamerbrief met kabinetsreactie op verbetervoorstellen voor curriculum basisonderwijs en voortgezet onderwijs (2019). <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/12/09/kabinetsreactie-op-adviezen-voor-verbetering-van-het-curriculum-voor-het-primair-en-voortgezet-onderwijs>.

Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap. 'Wet op het primair onderwijs | Artikel 8'. Wetboek online, 2006. <http://www.wetboek-online.nl/wet/Wet%20op%20het%20primair%20onderwijs/8.html>.

NCDO, en Universiteit Utrecht. 'Vensters op de wereld (canon voor wereldburgerschap)', 2009. <https://docplayer.nl/418388-Vensters-op-de-wereld.html>.

Nuffic Academy. 'Wat is wereldburgerschap?' <https://www.internationalisering.nl/modules/wereldburgerschap/lessen/wat-is-wereldburgerschap/>.

PO Raad. 'Webinar: Burgerschap op de Basisschool', 2020.

Seleky, M. 'Podcast Maurice Crul over superdiversiteit in Amsterdam', WeMakeThe.City, geraadpleegd 23 september 2020, <https://dezwijger.nl/magazine/podcast-aflevering-36-maurice-crul>.

SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling. 'Europees- en wereldburgerschap', 4 december 2019. <https://www.slo.nl/vakportalen/vakportaal-burgerschap/burgerschap/europees-wereldburgerschap/>.

Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen. 'Medewerkersmap 2019', 2019. Intern document.

Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen. 'Missievertalingen', 2020. Intern document.

Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen. 'NMWV- TROPENMUSEUM - TROPENMUSEUM JUNIOR', z.d. Intern document.

Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen. 'Profiel Nationaal Museum van Wereldculturen en Wereldmuseum', 2020. Intern document.

Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen. 'Verantwoording 2019'. Leiden, 25 maart 2020.

Tropenmuseum. 'Leermethode van Tropenmuseum Junior'. Tropenmuseum in Amsterdam, 2020. <https://www.tropenmuseum.nl/nl/leermethode-van-tropenmuseum-junior>.

Tropenmuseum, 'Missie', Tropenmuseum in Amsterdam, 2020, <https://www.tropenmuseum.nl/nl/over-het-tropenmuseum/missie>.

Tropenmuseum. 'Sabi Suriname, Er gaat een wereld voor je open', z.d. Intern document.

Tropenmuseum. 'Wat kun je verwachten?', (2021), <https://www.tropenmuseum.nl/nl/onderwijs/primair-onderwijs/groep-3-tm-8-sabi-suriname>

Visser, A. 'Burgerschap in het basisonderwijs, Domeinbeschrijving ten behoeve van peilingsonderzoek'. Enschede: SLO - nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, juni 2018.

Afbeeldingen

Afbeelding 1: Tropenmuseum - Promotiemateriaal tentoonstelling Sabi Suriname waarop Harvey, de ontdekker van 'De Wereld achter de Dingen', te zien is.

Afbeelding 2: Matthijs Posthuma - Mindmappen op de Karel Eykmanschool tijdens de gastles rondom Wereldburgerschap.

Afbeelding 3: Luca Merlijn - Een associatie van een leerling bij het begrip Wereldburger tijdens de gastles op de Karel Eykmanschool.

Afbeelding 4: Tropenmuseum - Leerlingen leren tijdens het koken van bruine bonen met rijst (BB en R) in Toko Ons Belang over hoe de Zeeuwen bruine bonen naar Suriname brachten.

Afbeelding 5: Kloosterboer Decor - Leerlingen 'varen' in Busi Kondre over de rivier en luisteren naar een verhaal over het belang van respect voor de natuur.

Afbeelding 6: Kirsten van Santen - Mati's ontvangen leerlingen in en begeleiden hen door 'De Wereld achter de Dingen'

Afbeelding 7: Kloosterboer Decor

Bijlagen

1. Verantwoording Beroepsproduct
2. Verantwoording Surveyonderzoek
3. Interview Babette Weeda
4. Interview Chantal Pronk-Sporrel
5. Interview Floor Tettero
6. Interview Marissa Renkema
7. Interview Youandi Bos
8. Interview Robert van Mulligen
9. Interview Mohammad Babazadeh
10. Draaiboek Gastles Wereldburgerschap
11. Observatieformulieren Gastles
12. Relevantietabel Enquêtevragen
13. Resultatentabel Enquête

1. Verantwoording Beroepsproduct

De onderzoeksresultaten en theoretische onderbouwing, de analyse en bevindingen uit dit onderzoek heb ik vertaald in een verwerkingsles ter aanvulling op het schoolprogramma binnen de tentoonstelling Sabi Suriname van het Tropenmuseum Junior. De doelgroep bestaat uit bovenbouwleerlingen in het primair onderwijs.

De hoofdvraag binnen mijn onderzoek is: in hoeverre draagt het schoolprogramma van Sabi Suriname in het Tropenmuseum Junior bij aan wereldburgerschapsvorming van leerlingen tussen de 9 en 12 jaar? Een belangrijk onderdeel van mijn onderzoek bestaat uit een enquête onder 200 leerlingen die de tentoonstelling bezocht hebben om een beeld te kunnen vormen wat de impact van de tentoonstelling op de kinderen is geweest. Daarnaast heb ik door middel van interviews met vijf leerkrachten getracht te achterhalen wat in hun ogen de meerwaarde is geweest van het bezoek aan de tentoonstelling met betrekking tot wereldburgerschapsvorming.

De uitkomst bracht me tot het volgende inzicht. Het bestaande schoolprogramma binnen de tentoonstelling Sabi Suriname bestaat uit een door TMJ aangeboden voorbereidingsles waarin leerlingen op school kennismaken met de onderwerpen van de tentoonstelling, waarna vervolgens het daadwerkelijke bezoek plaatsvindt. Uit de interviews met de leerkrachten is mede naar voren gekomen dat er, eenmaal terug op school, doorgaans slechts beknopte reflectie plaatsvindt. Uit de enquête onder de leerlingen kwam duidelijk naar voren dat het bezoek aan de tentoonstelling weliswaar door het merendeel als positief werd ervaren, maar ook dat er veel kennis weggeëbd is.

Dat leerlingen een jaar na een museumbezoek in meer of mindere mate informatie vergeten zijn en opgedane indrukken en kennis niet meer helemaal paraat hebben is natuurlijk niet verrassend. Belangrijker is dat er met het oog op wereldburgerschap een zaadje is geplant.

Dit bracht me op het idee om het huidige aanbod aan te vullen met een verwerkingsles waarin na afloop op school meer aandacht voor reflectie wordt vrijgemaakt. Het biedt leerkrachten tevens een handvat om de lijn van de voorbereidende les en het tentoonstellingsbezoek door te trekken richting nog meer verdieping.

Het beroepsproduct bestaat uit een verwerkingsles aangevuld met een docentenhandleiding. De les wordt aangeboden op LessonUp, een online platform dat ook bij de voorbereidende les door TMJ ingezet is. De docentenhandleiding is toegevoegd als leidraad voor de leerkrachten om de interactieve les te begeleiden. Het biedt naast inhoudelijke handvatten ook tips voor het gebruik van LessonUp en extra achtergrondinformatie zoals door TMJ in de voorbereidende les is beschreven.¹ Klik [hier](#) om de les sheets te bekijken in LessonUp.

Ik heb binnen het beroepsproduct gekozen voor het uitwerken van één verwerkingsles met als thema het slavernijverleden. Dit beroepsproduct kan in een eventueel vervolgtraject dienen als een pilot voor een reeks verwerkingslessen waarin andere relevante thema's behandeld kunnen worden. Op deze wijze kan er nóg structureler verwerkt en verdiept worden. Daadwerkelijke uitwerking van deze vervolglessen valt qua tijd en ruimte buiten het kader van dit onderzoek.

Tijdens het schoolprogramma zijn de leerlingen in proberi's (workshops) met uiteenlopende onderwerpen in aanraking gekomen. Het slavernijverleden is een thema dat als een rode draad in alle proberi's verweven is. Daarbij blijkt uit de interviews met leerkrachten dat zij het meest behoefte hebben aan lesmateriaal rondom dit thema en leerlingen volgens de enquêteresultaten met name naar dit onderwerp de grootste nieuwsgierigheid tonen. Dit heeft mij doen besluiten te kiezen voor dit thema in de verwerkingsles. Daarnaast biedt een bewogen onderwerp als het slavernijverleden ruimte voor het werken aan inlevingsvermogen en cultureel bewustzijn, belangrijke pijlers binnen de missie van het Tropenmuseum. Omdat deze verwerkingsles een aanvulling wil zijn op het bestaande schoolprogramma heb ik ervoor gekozen de vormgeving en wijze van formuleren in de handleiding hierop aan te laten sluiten.

¹ Tropenmuseum Junior, 'Sabi Suriname Docentenhandleiding Primair Onderwijs', 2019, https://www.tropenmuseum.nl/sites/default/files/2020-03/Docentenhandleiding-%20Sabi%20Suriname%20PO%20-%20L1_0.pdf.

Daarnaast heb ik, net zoals binnen de handleiding van de voorbereidende les, bij wijze van herhaling gewezen op het gebruik van de drie begrippen (slaaf; indiaan; stam), zoals die beschreven staan in de publicatie "Woorden doen ertoe".²

Ik heb getracht de inhoud van de les aan te laten sluiten op de ontwikkelde leer methode van het TMJ. Hierbij wordt vooral teruggekoppeld naar de pijlers Persoonlijk en Hedendaags. Zoekend naar passend verwerkingsmateriaal stuitte ik op de interactieve web documentaires die in het kader van de geschiedkundige documentaire *Geboeid – Terug naar de plantage* van de eo ontwikkeld zijn.³ Ze bieden inzicht in persoonlijke verhalen die het verleden dichterbij moeten brengen. Precies de twee elementen waar ik ruimte voor wilde creëren binnen de verwerkingsles. Door de interactieve aard van de documentaire wordt de kijker meegenomen in de dilemma's waar tot slaaf gemaakt voor stonden en welke onmogelijke keuzes zij daarbij moesten maken. De web documentaires lijken niet specifiek voor kinderen ontwikkeld te zijn, maar ik heb het verhaal met verteller Défano Holwijn inhoudelijk als geschikt bevonden voor bovenbouwleerlingen van het primair onderwijs en daarom bewust geselecteerd. De overige verhalen lijken mij gezien de besproken thematiek minder geschikt voor kinderen onder de 13 jaar.

Het mag duidelijk zijn dat de persoonlijke en verhalende video mogelijkheid biedt om het inlevingsvermogen van de leerlingen te stimuleren. De koppeling van het verleden naar het heden komt op verschillende manieren in de les tot uiting. Allereerst bieden de pop-up video's binnen de documentaire hier een zeer geschikte mogelijkheid toe en belichten het besproken onderwerp vanuit een hedendaags perspectief. Aanvullend heb ik een reflectievraag laten aansluiten op de wijze waarop TMJ complexe onderwerpen probeert te koppelen aan de leef-en beleevingswereld van de doelgroep. De vraag heb ik bewust laten beginnen met: "En in jouw wereld nu?.....".

Ik heb in de les aandacht besteed aan differentiatiemogelijkheden. Iedere klas is anders en heeft andere behoeften. Ook heb ik aandacht besteed aan het toelichten van nieuwe of mogelijk moeilijke begrippen. Dit is terug te zien in de docentenhandleiding en de LessonUp les. Ik heb in deze les gekozen voor de dialoogvorm. Dit is naar mijn mening een erg geschikte vorm om te leren over het slavernijverleden en hedendaags racisme. Centraal staan de volgende elementen die aansluiten op wereldburgerschap: open staan voor andere meningen, tot gezamenlijke keuzes komen, naar elkaar luisteren, beargumenteren van je mening, verbanden leggen tussen het heden en verleden en kritisch denken. Deze verwerkingsles is van feedback voorzien door Floor Tettero, leerkracht groep 7 Brede school de Kersenboom in Diemen. Ze had graag het programma uit willen testen in de klas maar vanwege corona heeft dit helaas (nog) niet plaats kunnen vinden.

Tot slot wil ik graag gebruik maken van de gelegenheid om enkele suggesties aan te bieden voor eventuele uitbreiding van het lesaanbod. Bij het ontwikkelen van eventuele vervollessen lijkt het mij relevant om de thematiek aan te laten sluiten op de vier specifieke proberi's waar leerlingen tijdens hun bezoek aan deelnemen. Onderwerpen als de Surinaamse keuken, de diversiteit in Suriname, de identiteit van de marron gemeenschap en de Ketí Koti viering komen hierin aan bod. Samen met de les over het slavernijverleden kunnen deze lessen zo een geheel vormen binnen het schoolprogramma waarin de opgedane kennis en ervaring verwerkt kan worden. Tegelijkertijd biedt dit ook een mogelijkheid om leerlingen gezamenlijk te laten reflecteren én ervaringen te delen met klasgenoten. Niet iedere leerling krijgt de mogelijkheid om aan elke proberi deel te nemen. Door in het begin van elke les de herinnering aan een proberi te activeren komt elke leerling opnieuw in aanraking met de complete inhoud van het schoolprogramma. Hiermee vindt het lesprogramma aansluiting bij de pijler Verbindend: "Door ervaringen te delen, onthoud je ze beter"⁴

² Wayne Modest en Robin Lelijveld, 'Woorden doen ertoe, Een Incomplete Gids voor Woordkeuze binnen de Culturele sector' (Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen), geraadpleegd 15 januari 2021, <https://www.tropenmuseum.nl/nl/over-het-tropenmuseum/words-matter-publicatie>.

³ Hesdy Lonwijk, 'Geboeid', geraadpleegd 15 januari 2021, <https://geboeid.eo.nl>.

⁴ Tropenmuseum, 'Leermethode van Tropenmuseum Junior', Tropenmuseum in Amsterdam, 2020, <https://www.tropenmuseum.nl/nl/leermethode-van-tropenmuseum-junior>.

Sabi Suriname - Verwerkingsles

Docentenhandleiding Groep 6, 7, 8 Primair Onderwijs

INLEIDING

Tijdens het museumbezoek aan Sabi Suriname zijn de leerlingen aan de slag geweest in een toko, een dansstudio, het binnenland of de feeststraat. In alle cultuuruitingen speelt de koloniale geschiedenis door. Dit lesmateriaal dient als verwerking van het programma en biedt verdieping in de gedeelde geschiedenis van Nederland en Suriname.

Gebruik deze les ter verwerking van het bezoek met de klas óf gebruik hem los van een bezoek.

In deze les gaan leerlingen dieper in op één van de thema's die ze hebben leren kennen tijdens de proberi's (workshops) in het museum.

THEMA

Het Slavernijverleden

Leerlingen leren aan de hand van een fictief personage over het leven en werken op een plantage tijdens de slavernij in Suriname.

Deze les is bedoeld voor het basisonderwijs. De les is zonder device uitvoerbaar. Je behandelt de les klassikaal op een centraal scherm. Is jouw school in het bezit van iPads/Chromebooks e.d.? Maak hier dan gebruik van. De leerlingen openen in een browser: lessonup.app en kunnen dan meekijken op hun eigen scherm.

VOOR WIE

Leerlingen van groep 6 t/m 8

TOTAAL DUUR MINIMAAL

60 minuten

VOORBEREIDING

- Lees deze handleiding.
- Optioneel: laat de leerlingen op hun device een LessonUp app downloaden.

UITLEG LESSONUP

- Klik op de rode knop 'Geef les' rechts en start de les.
- Leerlingen kunnen op hun device meekijken met de slides en de begrippenlijsten inzien. Als je vragen digitaal wilt laten beantwoorden, kunnen de leerlingen met een device meedoen. Ze loggen middels de inlogcode in. De code zie je linksonder.

Het Slavernijverleden

SLIDE 1

Tijdsduur slide 1 & 2: 5 minuten

Vraag: Wat zien jullie op deze afbeelding? Met welke thema's zou dit te maken kunnen hebben?

Informatie docent: Illustratie van kunstenaar *Brian Elstak* voor de tentoonstelling 'Heden van het Slavernijverleden' in het Tropenmuseum. De tekening laat zien hoe het slavernijverleden en kolonialisme voortleeft in de huidige maatschappij met o.a. hedendaags racisme en protesten. Laat de leerlingen associëren bij dit beeld en stuur het gesprek waar nodig.

Differentiëren: Is het te moeilijk voor de leerlingen? Verklein de afbeelding om het geheel te zien of vergroot juist om details te bekijken. Dit doe je door op de afbeelding te klikken in de LessonUp les.

SLIDE 2

Vertel: Nederland en Suriname zijn door een gedeelde geschiedenis aan elkaar verbonden. Deze les gaat over het slavernijverleden.

Vraag: Wie kan vertellen wat je nog weet over het slavernijverleden van Nederland en Suriname?

Informatie docent: Nodig leerlingen uit te vertellen wat zij nog weten over het slavernijverleden.

Vul aan waar nodig. Het slavernijverleden is een complexe geschiedenis. Bedenk daarom van te voren wat jouw klas nodig heeft aan informatie voordat je de les vervolgt. Gebruik eventueel de extra informatie hieronder.

EXTRA ACHTERGRONDINFORMATIE: DE RELATIE TUSSEN NEDERLAND EN SURINAME

In Nederland wonen inmiddels al ruim drie generaties met Surinaamse roots die mede de Nederlandse samenleving vormgeven. In Suriname, dit tropische land aan de andere kant van de oceaan, woont een cultureel zeer diverse bevolking met wortels in vier continenten en er wordt Nederlands gesproken in Suriname. Dit heeft alles te maken met de koloniale geschiedenis van Suriname en Nederland. In dit animatiefilmpje, dat jullie eerder al bekeken hebben, wordt in grote lijnen in zand deze geschiedenis getekend. Van de inheemsen, de eerste bewoners van Suriname, naar de Europeanen die rijk aan Suriname wilden worden. Van West-Afrika waar ze mensen kochten en verscheepten naar Suriname om daar tot slaaf gemaakt op de plantages te werken tot de afschaffing van de slavernij in 1863 (Keti Koti, de ‘ketenen gebroken’, heet de jaarlijkse herdenking en viering op 1 juli). Na de afschaffing van de slavernij werden contractarbeiders gehaald uit India, China en Indonesië. Bijna iedereen bleef en kreeg kinderen en kinderen en kinderen. Ieder van hen draagt sporen van dit verleden in zich.

Differentiëren: Merk je dat de kennis over het onderwerp bij de leerlingen weggezakt is dan zou je de inhoud van het filmpje nog eens samen kunnen vatten om de kennis op te frissen of het filmpje nog eens samen kunnen bekijken. Dit animatiefilmpje (5 minuten) is gemaakt door zandtovenaar Gert van der Vijver.

WOORDEN DOEN ERTOE

Er zijn woorden die veel gebruikt worden, maar aan verandering toe zijn. Omdat ze mensen pijn doen of omdat ze een verkeerd beeld geven. Het is goed om over het gebruik van zulke woorden na te denken.

Slaaf - Het woord ‘slaaf’ wordt gebruikt voor een persoon die het eigendom is van een ander. Dat is nooit de keuze van de tot slaaf gemaakte persoon geweest. Om zijn of haar menselijkheid te benadrukken raden we aan om het woord ‘tot slaaf gemaakte’ of ‘mensen in slavernij’ te gebruiken. Of ze ‘mens’ te noemen. Ook bijvoorbeeld mensenhandel i.p.v. slavenhandel. Het dient het doel dat je je voortdurend realiseert dat het over mensen gaat, mensen zoals jij en ik.

Indiaan - De eerste bewoners van Suriname bestonden uit verschillende groepen met een eigen naam, taal en cultuur. Columbus kwam aan land in Zuid-Amerika maar dacht dat het Indië was en noemde de inwoners Indios, Indianen. Omdat dat niet klopt, noemen we de eerste bewoners inheemsen i.p.v. indianen. En als we weten om welke groep het gaat noemen we ze bij hun eigen groepsnaam. In Suriname b.v. Wayana, Karaiben, Trio, Lokono.

Stam - Waarom noemen we bevolkingsgroepen in Afrika vaak stam en bevolkingsgroepen in Europa niet? Het woord ‘stam’ heeft de negatieve bijklank van primitief, wild, simpel. Probeer het woord te vermijden. Vaak is volk of land een prima alternatief.

SLIDE 3

Tijdsduur: 5 minuten

Vertel: We gaan een video bekijken van Défano Holwijn*. Hij vertelt het verhaal van Mohamed.

Mohamed is een handelaar, geboren in West-Afrika. Hij is tot slaaf gemaakt en moest gedwongen werken op plantage Bockensteyn in Suriname. Hij komt in het verhaal in ingewikkelde situaties terecht en moet keuzes maken. Wij gaan met elkaar ook die keuzes maken. Per dilemma gaan we in gesprek en proberen we samen een beslissing te nemen.

Informatie docent: Bij de volgende slide bekijk je samen met de leerlingen de web documentaire met Défano Holwijn. Deze interactieve web documentaire komt voort uit de documentaire *Geboeid** en is ontwikkeld om duidelijk te maken voor welke dilemma's tot slaaf gemaakten soms stonden en welke (onmogelijke) keuzes zij daarin hadden. Défano speelt één van de vijf fictieve personages die aan de hand van een interactieve vertelvorm, verhalen uit het gedeelde verleden van Nederland en Suriname vertelt. De gebeurtenissen die hij meemaakt zijn op waarheid gebaseerd. Bekijk de video en doorloop de vijf hoofdstukken eerst zelf om voorbereid te zijn op de besproken thematiek en bijbehorende begrippen.

SLIDE 4

Tijdsduur: 45 minuten, inclusief dialoog in de klas.

Informatie docent: Klik op 'Open deze website in een nieuw tabblad'. Je komt op een pagina terecht waar je vier vertellers ziet. Klik op **Défano Holwijn** en begin het verhaal. **N.B.** het verhaal van Défano is geschikt voor de doelgroep en bewust geselecteerd. De andere verhalen zijn minder geschikt voor de doelgroep.

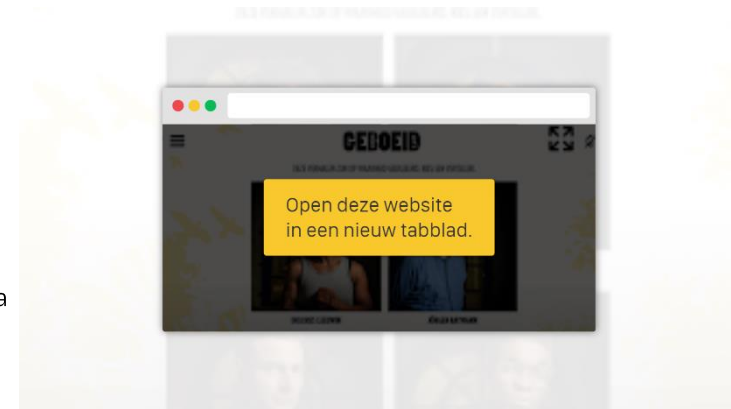
LET OP: Kies ervoor om de ondertiteling vooraf in te schakelen om het verhaal duidelijker op de leerlingen over te laten komen. Het verhaal bestaat uit 5 hoofdstukken. In de eerste vier hoofdstukken wordt je aan het eind van ieder hoofdstuk voor een dilemma geplaatst. Sleep je antwoord naar het midden om door te gaan.

Tip: Lukt het slepen niet? Klik dan dubbel op je antwoord en het slepen zal makkelijker gaan.

Het is mogelijk de video te pauzeren en 30 seconden vooruit en achteruit te spoelen.

Pop-up video: Gedurende het verhaal verschijnen er verschillende pop-up video's in beeld. Klik op elke pop-up en Défano zal reageren op de situaties die hij als Mohamed meemaakt in het verhaal.

Moeilijke begrippen (zie LessonUp les): Bespreek kort vóór ieder hoofdstuk de moeilijke begrippen die aan bod komen. Tijdens het bekijken van de video kunnen de leerlingen de begrippenlijsten erbij houden op hun device.

* Défano Holwijn is rapper, acteur en bekend van YouTube.

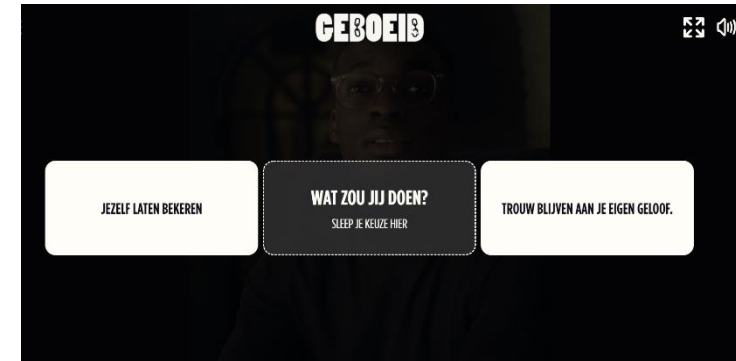
* De geschiedkundige documentaire *Geboeid – Terug naar de plantage (eo)*, is in samenwerking met het Scheepsvaartmuseum Amsterdam gerealiseerd.

DILEMMA 1 — Begrippen: Blankenofficier – Basja – Geloof praktiseren

Informatie docent: Vat elk dilemma voor de leerlingen samen. Laat ze bedenken wat zij zelf zouden doen. Stimuleer hierin het gesprek en zorg dat beide keuzes aan bod komen. Uiteindelijk moet je als klas tot een gezamenlijke beslissing komen.

Je kunt de leerlingen bijvoorbeeld laten stemmen door ze hun hand op te laten steken, waarbij de meeste stemmen gelden óf verzin een andere manier om tot een gezamenlijke keuze te komen.

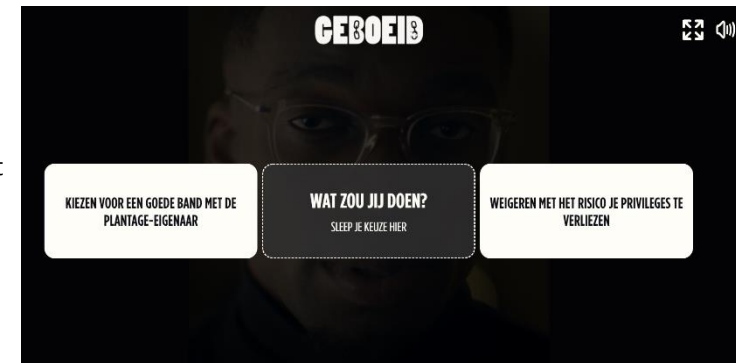
Samenvatting dilemma: Mohamed is moslim en geloofd in Allah. Zijn geloof is heel erg belangrijk voor hem, maar de plantage-eigenaar (meester Cornelis) wil dat Mohamed zich aansluit bij het christelijke geloof. Wat zou jij doen? Zou je je laten bekeren (aansluiten bij een ander geloof) of blijf je trouw aan je eigen geloof?

DILEMMA 2 — Begrippen: Eigendomsakte – Korjaal – Salat – Tamarindezweep

Samenvatting dilemma: Mohamed is Basja geworden. Dat betekent dat hij ervoor moet zorgen dat het werk op de plantage goed verloopt. Dat is een privilege, een voordeel, dat anderen niet hebben. Maar het betekent ook dat hij soms tegen zijn wil in andere tot slaaf gemaakte mensen moet straffen.

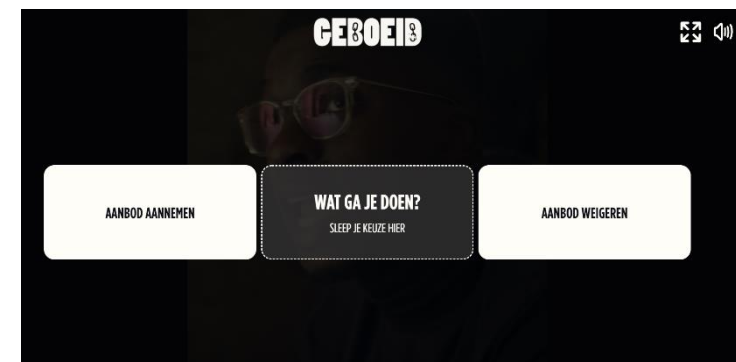
Nu heeft Mohamed gehoord dat de tot slaaf gemaakten willen protesteren tegen de eigenaar. De eigenaar wil er alles over weten om het protest te voorkomen. Tijd om partij te kiezen. Kies je voor een goede band met de plantage-eigenaar en dus voor jezelf of weiger je en neem je het risico om geen Basja meer te mogen zijn en je privileges te verliezen?

DILEMMA 3 — Begrippen: Spaanse bok - Koran

Samenvatting dilemma: De vader van de plantage-eigenaar is ziek geworden. De eigenaar kiest ervoor om de plantage te verlaten om bij hem op bezoek te gaan. Hij vraagt Mohamed om in de tussentijd op de plantage te letten. Wat ga je doen? Ga je dit aanbod aannemen of weiger je?

LET OP: Bij het volgende dilemma is er weinig tijd om na te denken. Binnen **10 seconden** moet er een keuze gemaakt worden. Bereid de leerlingen hier op voor. Door deze tijdsdruk laat je leerlingen beseffen dat tot slaaf gemaakten vaak niet lang de tijd hadden om moeilijke keuzes te maken. Leg dit ook aan ze uit.

DILEMMA 4 – Begrippen: Manumissie – Geseling – Trenzen – Marrons – Redi Musu

LET OP: Je hebt bij dit dilemma maar **10 seconden** de tijd om een keuze te maken.
Je kunt de video tijdens deze 10 seconden niet pauzeren.

Differentiëren:

Hebben de leerlingen behoefte om na deze snelle keuze toch na te praten? Dan kun je ervoor kiezen om de video direct daarna te pauzeren om het dilemma alsnog samen te kunnen vatten.

Samenvatting dilemma:

De plantage-eigenaar is teruggekomen en hij heeft slecht nieuws. Zijn vader is overleden. Hij bedankt Mohamed niet voor zijn hulp om op de plantage te letten en laat hem zware straffen uitdelen aan de andere tot slaaf gemaakten. Een zware en moeilijke taak voor Mohamed. Daarna krijgt hij te horen dat hij zich de volgende dag bij de trenzen moet melden. Trenzen zijn een soort sloten die een grens aangeven tussen twee plantages. Het is erg zwaar om deze te graven. Dat betekent dat Mohamed vanaf nu geen Basja (toezichthouder) meer is, maar opnieuw zwaar werk op de plantage moet doen. Hij is dus weer terug bij af. Hij krijgt de kans om te vluchten, maar dat kan heel gevaarlijk zijn. Het is een onmogelijke keuze. Het bos is onbekend en er zal op hem gejaagd worden, maar als hij ervoor kiest te blijven dan is het maar de vraag of hij het zware werk op de plantage zal overleven.

AFSLUITING DOOR DÉFANO HOLWIJN

Tijdsduur afsluiting & slide 5: 10 minuten

Informatie docent: Vat de afsluitende boodschap van Défano samen en bespreek dit met de leerlingen.

Défano heeft het bijvoorbeeld over de uitspraak: 'Ga terug naar je eigen land'. Met deze uitspraak kun je mensen kwetsen. Waarom zou dit zo kunnen zijn?

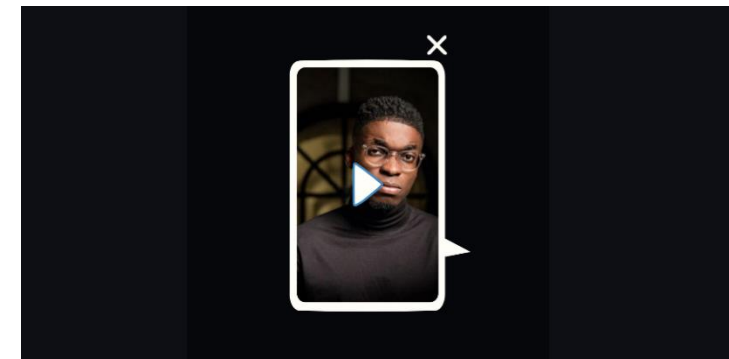
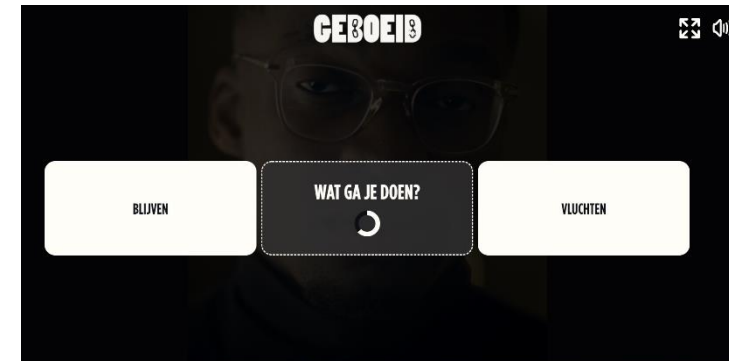
Samenvatting: Défano zegt dat het belangrijk is om verhalen te delen en te praten over het slavernijverleden. Als we elkaars geschiedenis kennen, dan kunnen we elkaar beter begrijpen.

SLIDE 5

Vraag: En in jouw wereld nu? Waar kom je in jouw omgeving nog ongelijkheid tegen?

Informatie docent: Reflecteer met de leerlingen op de inhoud van de web documentaire en koppel aan de hand van bovenstaande vraag het verleden aan het heden. Sluit de les af.

Differentiëren: Pas de vraag aan als je merkt dat het niet aansluit op je leerlingen. Suggestie: En in jouw wereld nu? Hoe zou jij je voelen als iemand een gemene opmerking maakt over iets waar jij niets aan kunt doen?

2. Verantwoording Surveyonderzoek

Tussen 27 november en 15 december 2020 hebben 200 leerlingen, verdeeld over groep 6, 7 en 8, van vijf verschillende basisscholen deelgenomen aan het surveyonderzoek. Het betreft scholen waarvan de leerlingen circa een jaar geleden een bezoek hebben gebracht aan de tentoonstelling Sabi Suriname en zijn gevestigd in Amsterdam, Diemen, Amstelveen, Uithoorn en Blaricum. Voor het werven van scholen is toestemming gegeven door het Tropenmuseum. Ik heb in totaal twaalf scholen benaderd die het Tropenmuseum mij in het kader van dit onderzoek aangedragen heeft. Binnen de selectie voor geschikte participanten is door het Tropenmuseum alleen gekeken naar de doelgroep (groep 6, 7 en 8 leerlingen). Opvallend is dat één deelnemende klas bestaat uit hoogbegaafde leerlingen. Ook is het van belang om te melden dat de verschillende klassen op verschillende dagen en momenten op de dag de vragenlijst hebben ingevuld. Deze factoren kunnen invloed hebben op de uitkomsten.

Per vraag heb ik zorgvuldig aandacht besteed aan een goede formulering richting de doelgroep en naar de relevantie binnen het onderzoek (bijlage 12).

Echter omdat dit onderzoek niet gebaseerd is op eerdere studies en door de selectie steekproef kunnen er geen generaliserende uitspraken gedaan worden. Desondanks geeft het surveyonderzoek een interessant eerste beeld van de effecten van het programma en een indicatie voor eventueel vervolgonderzoek.

De vragen zijn thematisch opgebouwd. Vragen die antwoord zouden kunnen geven omtrent de pijler nieuwsgierigheid worden opgevolgd door vragen die inzicht kunnen bieden ten aanzien van het cultureel bewustzijn van leerlingen. Daarna volgt het onderdeel waarbinnen het empathisch vermogen van leerlingen gepeild kan worden.

Tot slot beantwoorden de leerlingen drie stellingvragen die een beroep doen op hun reflectievermogen. Om een online enquête toch een persoonlijke touch te geven heb ik video's opgenomen waarin ik de leerlingen persoonlijk bedank voor hun deelname, hen probeer te motiveren en uitleg geef over de enquête. In deze begeleidende video's heb ik bewust beelden van de tentoonstelling vastgelegd, waardoor eventuele herinneringen geactiveerd kunnen worden.

De enquêteresultaten zijn vastgelegd in een tabel en per vraag geanalyseerd (bijlage 13). De 200 reacties zijn samengevoegd en in categorieën ondergebracht. De categorieën zijn samengesteld aan de hand van de meest voorkomende thema's in de antwoorden. In de categorie geografische-en demografische kenmerken van Suriname vallen bijvoorbeeld meerdere antwoorden gerelateerd aan thema's als de grootte van het land, tijdsverschil, aantal inwoners, steden, natuur, landschap en dieren. Niet alle 200 antwoorden per openvraag zijn letterlijk in zijn geheel opgenomen in de tabel. Om in het onderzoek relevante voorbeelden aan te kunnen halen is uit de antwoorden per categorie een selectie gemaakt. De geselecteerde antwoorden van de leerlingen zijn letterlijk opgenomen in de tabel.

Sabi Suriname

Fa Waka!?

Dankjewel dat je deze vragenlijst in wilt vullen!!

Succes en houd je oortjes of je koptelefoon bij de hand.

***Vereist**

Bekijk voor je start eerst deze korte video!

http://youtube.com/watch?v=a4LkSg_VL7w

1. 1. Wat is de naam van je school? *

2. 2. In welke groep zit je? *

Markeer slechts één ovaal.

☐ Groep 6

☐ Groep 7

☐ Groep 8

3. 3. Hoe oud ben je? *

Nieuwsgierig...?

4. 4. Heb je na je bezoek nog iets opgezocht over Suriname? *

Bijvoorbeeld in een boek, op de computer of heb je iemand een vraag gesteld?

Markeer slechts één ovaal.

☐ Ja, ik heb iets opgezocht of gevraagd over Suriname

☐ Nee, ik heb niets opgezocht of gevraagd over Suriname - Ga verder naar vraag 6!

5. 5. Wat heb je opgezocht en hoe heb je dat gedaan?

Wees zo duidelijk mogelijk!

6. 6. Wat zou je nog meer over Suriname willen weten? *

Je mag zoveel antwoorden geven als je wilt!

7. 7. Wat was het eerste dat je tegen je vader, moeder, broertje(s) of zusje(s) hebt verteld over Sabi Suriname? *

Wees zo duidelijk mogelijk!

8. 8. Leg uit waarom je juist dit verteld hebt! *

9. 9. Heb je nog teruggedacht aan Sabi Suriname? *

Markeer slechts één ovaal.

☐ Nee - Ga verder naar vraag 11!

☐ Ja, een paar keer

☐ Ja, vaak

☐ Anders: _____

10. 10. Leg uit waar je aan dacht en waarom!

11. 11. Wat maakte jou tijdens de tentoonstelling allemaal nieuwsgierig? Leg uit waarom! *

Dit kan een 'weetje' zijn, of een object, een verhaal of iets ander dat je hebt gezien. Maar bijvoorbeeld ook iets wat de matties deden of iets anders wat er gebeurde in de Wereld achter de Dingen.

12. 12. Wat heeft Suriname met Nederland te maken, volgens jou? *

Wees zo duidelijk mogelijk! En niets is fout!!

13. 13. Noem de verschillen die je kent tussen de Nederlandse en Surinaamse cultuur (wat is er anders?). *

Wees zo duidelijk mogelijk! En niets is fout!

14. 14. Noem de overeenkomsten die je kent tussen de Nederlandse en Surinaamse cultuur (wat is hetzelfde?). *

Wees zo duidelijk mogelijk! En niets is fout!!

De Zandtovenaar

Bekijk eerst deze korte video voordat je de vragen gaat beantwoorden!

<http://youtube.com/watch?v=CATcKYLbwh4>

15. 15. Herken je deze zandanimatie? *

Markeer slechts één ovaal.

☐ Ja, ik herken de zandanimatie van het Tropenmuseum Junior.

☐ Ja, ik herken de zandanimatie ergens anders van.

☐ Nee, ik herken de zandanimatie niet.

☐ Anders: _____

16. 16. Wat dacht je toen je deze video van de zandanimatie zag? *

Probeer uit te leggen wat er door je hoofd ging.

17. 17. Welke emotie(s) voelde je daarbij? Leg uit waarom. *

Denk aan: blij, boos, verdrietig, tevreden, bang, verbaasd of een andere emotie.

18. 18. Hoe denk je dat de mensen waarover verteld wordt in de zandanimatie zich voelden toen ze in Suriname moesten gaan werken? Leg uit waarom. *

19. 19. Wat zou je tegen een contractarbeider* willen zeggen of willen vragen, als dat kon?

Leg uit waarom. *

*Contractarbeiders zijn mensen uit India, Indonesië en China die na de afschaffing van de slavernij naar Suriname kwamen om op de plantages te werken. Zij werden niet goed behandeld en kregen weinig geld voor hun werk.

3 Stellingen

Je krijgt drie stellingen te zien. Geef aan of je het eens of oneens bent.

20. 20. Ik ben door Sabi Suriname nieuwsgieriger geworden naar de Surinaamse cultuur. *

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	
Oneens	☐	☐	☐	☐	Eens

21. 21. Ik snap door Sabi Suriname beter wat Nederland met Suriname te maken heeft. *

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	
Oneens	☐	☐	☐	☐	Eens

22. 22. Ik kan mij door Sabi Suriname beter voorstellen hoe het voor de tot slaaf gemaakte mensen was om te werken en leven in Suriname. *

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	
Oneens	☐	☐	☐	☐	Eens

Bekijk als laatste deze korte video!

Bedankt!

<http://youtube.com/watch?v=-nbPKMRis3M>

Deze content is niet gemaakt of goedgekeurd door Google.

Google Formulieren

3. Babette Weeda, leerkracht groep 6 Karel Eykmanschool Amstelveen geïnterviewd op 27 november 2020 door Luca Merlijn via Teams

Wat is je eerste reactie als je denkt aan jullie bezoek aan de tentoonstelling Sabi Suriname?

Het is al een jaar geleden, dus het is sowieso even graven. Hoe was het nou ook al weer?

Ja leuk, ik vind het altijd leuk! Ik vind het vooral heel creatief gedaan en de begeleiding is altijd goed. Dat is natuurlijk niet je eerste indruk, want daar kom je pas later achter. Ik vind dat je altijd heel warm welkom wordt geheten. Het is heel mooi in elkaar gezet met super veel details. Dat merk je ook aan de kinderen als je binnen komt. Dan kijken ze allemaal meteen om zich heen. Er is niemand die naar zijn schoenen kijkt bij wijze van spreken. Dat is het eerst opvallende denk ik.

Hoe is de voorbereiding op jullie bezoek verlopen?

Ik kan met name spreken vanuit mezelf en hoe ik dat heb gedaan in groep 6. We hebben dat alle drie wel verschillend gedaan. Dat kwam met name omdat ik stage heb gelopen in Suriname en ik daardoor heel veel achtergrond informatie had. Ik heb vooral veel kunnen spreken over hoe ik mijn tijd in Suriname ervaren heb. Dat was eigenlijk mijn startles. Daarna hebben we de lessen gegeven die het Tropenmuseum heeft aangeboden. Ik heb wel terug gegeven aan het Tropenmuseum dat ik het persoonlijk heel jammer vond dat er geen boek was dit jaar. Verder vond ik de lessen goed in elkaar zitten en ik vond ze heel leuk om te geven. Ze waren niet te ingewikkeld. Er zat wel wat voorbereiding aan vast, maar absoluut niet veel dus iedereen kan dat zo geven. En jij hebt natuurlijk na het bezoek nog een les gegeven over wereldburgerschap.

De voorbereidende les bestaat uit 5 Lesson-up lessen. Is het gelukt om ze allemaal te geven vóór jullie bezoek?

Ja, zeker. En dat was ook goed haalbaar hoor. De andere twee collega's die toen in groep 6 stonden vonden het ook prima te doen.

Hoe reageerden de leerlingen op de voorbereidende les?

Ik moet even terug denken hoor. De mati's gingen allemaal vanuit hun eigen leven iets vertellen, wat belangrijk voor hen was en waarom. Toen merkte ik voornamelijk dat kinderen ook wel gingen kijken naar hun eigen geschiedenis. Dat vond ik heel boeiend, ook omdat ik een kindje had met ouders en overgrootouders uit Suriname, dus daaruit volgde ook een gesprek. Ze vonden het leren over de culturele diversiteit in Suriname en waardoor dat is ontstaan onwijs interessant. Met name omdat ik daar ook over vertelde, vanuit mijn ervaringen en dat iedereen heel vredig naast elkaar leeft daar. Ze vonden natuurlijk ook de slavernij interessant. Wat ik vooral leuk vond aan de lessen was dat je vanuit de les heel goed in gesprek kon gaan met de kinderen en dat er veel doe-opdrachten bij zaten. De lessen waren ook ondersteund met filmpjes, dat vond ik ook wel leuk. Ik merk dat dat heel erg aanspreekt bij kinderen. Dus het gesprek vinden ze interessant, de filmpjes en dan ook een creatief deel. Die combinatie, dat werkt heel goed.

Ik merkte dat de leerlingen ermee bezig waren. De één natuurlijk wel meer dan de ander. Sommige kinderen hadden er ook thuis over verteld. Ze kwamen dan terug met een verhaal en met de dingen die dierbaar voor hen zijn. In die zin merkte je wel dat ze het boeiend vonden en dat ze er nieuwsgierig door werden.

Wat wisten de leerlingen al over Suriname voor jullie bezoek aan de tentoonstelling?

Ze wisten dat het bij Nederland hoorde. Ze wisten niet hoe dat was ontstaan. Een aantal kinderen wisten ook wel dat er veel verschillende culturen met elkaar leven maar de geschiedenis daarvan, waardoor dat zo is, wisten ze weer niet. Ze wisten dingen over het klimaat, oerwoud en dat er veel bos is. Oh ja en dat het niet zo'n rijk land is, dat wisten ze ook. Ik denk dat de leerlingen deze kennis thuis en door het nieuws hebben opgedaan. Er is hier op school best wel een populatie van kinderen die thuis ook echt veel meekrijgen en veel gesprekken voeren. Heel veel kinderen zijn bezig met de voor- en tegens van dingen Dus die bespreken dat

ook thuis. Het is wel heel wit op deze school. We hebben weinig kinderen met Surinaamse roots. Ik denk dat de basiskennis meer vanuit huis uit komt en niet zo zeer door de lessen bij ons op school.

De mati's vertellen in de voorbereidende verhalen aan de hand van persoonlijke voorwerpen. Hoe reageerden de leerlingen op deze verhalen?

Wat vooral opviel was dat ze bij de ene mati veel meer werden meegetrokken dan bij de ander. Sommige zeiden ook, 'whoa ik hoop dat die er is!'. Dat vond ik wel grappig. Het is leuk dat ze tijdens die les al hebben kunnen kennismaken met een mati en dat ze hen dan in het museum tegen konden komen. Over het algemeen vonden ze het leuk om te horen.

Sommige verhalen waren wat gevoelig. Kwam dit aan bij de leerlingen?

Ik denk dat kinderen dat zelf niet oppikken. Dat is dan echt aan jou als leerkracht om het gesprek aan te gaan. Ik denk ook dat het heel erg afhankelijk is van de leerkracht of je in kan gaan op de gevoeligheid van zo'n verhaal. De één is sowieso meer emotioneel ontwikkeld dan de ander. Dus dat is lastig. Ik ben niet iemand die dat uit de weg gaat, dus ik benoem en bespreek het wel. Maar ik kan mij ook voorstellen dat er leerkrachten zijn die het ook gewoon aanhoren en het gewoon echt als een lesje geven.

Hoe besteden jullie de rest van het jaar aandacht aan wereldburgerschap in de klas?

Bij ons komt wereldburgerschap vooral terug tijdens de vakken aardrijkskunde en geschiedenis. Daar hebben we het bijvoorbeeld over de slavernij. Als ik denk aan wereldburgerschap, dan denk ik ook aan de tweede wereldoorlog. Ik vind het ook belangrijk dat we het daar over hebben. Wij doen in groep 8 nu elke week een nieuwskring. We hebben het dan bijvoorbeeld over de verkiezingen in Amerika. De leerlingen hebben daar een hele sterke mening over, want heel veel kinderen vinden dat Trump voor verdeeldheid zorgt. Dat sluit ook aan op wereldburgerschap. We hebben het ook over politieke discussies, dingen die naar voren komen in de klas, maar ook nu met Covid-19. Hoe de leerlingen daar mee omgaan en dat er bepaalde angsten zijn. Dat merken ze vooral ook bij hun opa's en oma's. Hoe we aandacht besteden aan wereldburgerschap is dus ook afhankelijk van wat eruit de kinderen komt. Het is belangrijk dat je daar open over in gesprek gaat, door middel van bijvoorbeeld die nieuwskring.

Wereldburgerschap is voornamelijk verweven in de lessen, maar we doen ook elk jaar een bepaald project, met elk jaar een ander thema. Dit jaar is het thema kunst, maar er is ook wel het thema landen geweest. Daarin ben je natuurlijk ook wel veel meer bezig met hoe mensen daar leven en leer je over verschillende bevolkingen. Dan komt het wel terug, maar het is dus niet elk jaar hetzelfde thema. Verder hebben wij geen projecten. Wij werken niet projectmatig.

Daarnaast hebben we excursies die er op aan sluiten. We gaan elk jaar naar het Verzetsmuseum. Met groep 6 en 8 gaan we naar het Tropenmuseum Junior en groep 7 gaat naar Cinekid.

Merk je een bepaald effect van het programma bij de leerlingen na jullie bezoek op het gebied van nieuwsgierigheid, empathie en cultureel bewustzijn rondom Suriname?

Nou, ik denk dat kinderen na het bezoek best wel onder de indruk zijn en daar wel even mee bezig zijn maar als je het daarna er niet meer over hebt, het ook weer wegzakt. Kort na het bezoek hebben de leerlingen het er nog over, maar vervolgens eb't het wel gewoon langzaam weer weg. Op het moment dat er bijvoorbeeld tijdens geschiedenis les het thema slavernij voorbij komt, dan komt het natuurlijk wel weer terug en kun je terugpakken op wat we daar hebben gedaan.

Wat betreft nieuwsgierigheid vind ik lastig te zeggen. Ze waren wel heel erg nieuwsgierig naar hoe het onderwijssysteem daar dan was, maar dat komt ook omdat ik daar meer over vertelde. Ik heb natuurlijk dingen laten zien die totaal anders zijn dan hier. Ze vonden het ongelooflijk, dat dat zoveel verschilt. Ik denk vooral dat ze hun empathisch vermogen meer hebben ontwikkeld, omdat de kinderen na het museumbezoek aangaven dat ze beseffen hoe goed ze het hebben en hoe anders dat is geweest of zou kunnen zijn. Ik merk vooral nu met het Verzetsmuseum, dat sommige kinderen echt geen idee hebben hoe het is geweest en hoe goed wij het nu hebben. Dat is ook logisch, want zij weten niet beter. Daarom vind ik het heel erg belangrijk dat

kinderen dit soort dingen wel mee blijven krijgen, omdat het niet vanzelfsprekend is. Ik vind het ook nu met Black Lives Matter belangrijk dat kinderen leren over waar het vandaan komt. Het echt snappen is natuurlijk heel ingewikkeld allemaal, maar ik denk wel dat door dit soort bezoeken kinderen het toch wel meer snappen.

Wat herinneren de leerlingen zich nog van Sabi Suriname?

Dat hangt heel erg af van wat hun link überhaupt al was met Suriname en het niveau van het kind. Kijk, ik kan zo kinderen noemen die nog heel veel weten. Dat komt omdat het nieuwsgierige kinderen zijn, die een hoog IQ hebben en heel veel onthouden maar ik kan mij bijvoorbeeld ook voorstellen dat er leerlingen zijn die dat minder hebben. Ik weet bijvoorbeeld één kind met autisme die vond bepaalde structuren met het koken heel erg vies. Dus die zou dát waarschijnlijk onthouden hebben. Ik weet zeker dat die dat nog weet. Dus dat vind ik dan wel grappig. Zo zullen er dus echt nog wel een aantal kinderen zijn die nog veel weten. Dat denk ik zeker wel. Ik hoop vooral ook dat het zo is.

Hebben jullie gereflecteerd op het bezoek?

We hebben er alleen nog even kort over gesproken. Over wat ze ervan vonden, dat doen we dan wel vaak na een excursie, maar verder niets.

Hebben jullie baat bij een verwerkingsles?

Ja, dat zou ik zelf heel leuk vinden! Het hoeft misschien niet per se over één bepaald onderwerp te gaan, maar meer dat kinderen gewoon in een bepaalde vorm, die daar dan leuk bij is, misschien nog eens een gesprek met elkaar hebben over wat ze hebben gezien en geleerd. Dat ze het op die manier kunnen afsluiten en aan elkaar kunnen vertellen. Want ze zijn natuurlijk ook niet de hele dag in het Tropenmuseum bij elkaar geweest. Ze gaan natuurlijk ook in groepen uiteen. Dat ze daar misschien iets mee kunnen. Dat de leerlingen ervaringen kunnen delen, maar dan wel in een creatieve vorm gegoten.

In de klas is dat ook zo dat je voorbereid, dat je de les geeft en dat je altijd evalueert. Ik zou het wel een meerwaarde vinden als er nog een verwerkingsles is, want anders heb je dat bezoek en ja, dat is het dan.

Wat ik bij de andere jaren altijd deed is dat ik na het bezoek het boek nog een keer ging doornemen met de kinderen. Dan las je dat toch heel anders na een bezoek dan vóór een bezoek. Ik vond het zelf altijd best een fijne vorm, dat je het daar nog met elkaar over had.

Het is natuurlijk weer heel erg leerkracht afhankelijk of er tijd vrij gemaakt gaat worden voor een verwerkingsles. De één vindt dat wel heel leuk en de ander vindt dat vooral heel veel. Het is daarom vooral heel belangrijk dat het vrijblijvend is.

Het geven van een verwerkingsles na een langere periode zou op zich leuk en grappig zijn om te merken wat er is blijven hangen bij de leerlingen. Je stimuleert ze om dieper terug te denken en dat kan misschien wel bijdragen aan dat er meer onthouden wordt.

Wat zijn volgens jou de leerwaarden die verbonden zijn aan het programma?

Ik vind het Sabi Suriname schoolprogramma sowieso heel erg goed, omdat ik vind dat het op school te weinig aan bod komt om het over wereldburgerschap te hebben. Ook die les die jij hebt gegeven, vond ik heel goed. Dat je samen met de leerlingen eens goed, diep ingaat op wat het inhoudt om een wereldburger te zijn. En dat ze zich daar echt bewust van worden. In jouw les gingen ze eerst toch wel heel ruim denken en werd het steeds meer naar dat wereldburgerschap geleid. Dat was echt wel heel leuk. Sommige kinderen vonden het ook juist wel heel moeilijk. Vooral omdat er niet zo veel goed of fout is. Ik vind het goed dat ze daar in ieder geval mee in aanraking komen, omdat daar heel weinig aandacht voor is op school. Dat komt omdat het programma gewoon heel erg vol is. Er moeten prioriteiten gesteld worden. Er wordt bij wereldburgerschap meer verwacht van de leerkrachten dat we het gewoon door de lessen heen behandelen. Dat doe je ook wel op verschillende manieren, alleen er echt eens goed op in gaan, dat doe je dan eigenlijk toch te weinig. En zeker in de groepen lager dan 7 en 8.

Leerlingen leren over verschillende culturen, over gelijkheid. Wat ik leuk gedaan vind bij het Tropenmuseum is dat kinderen een soort van uit hun comfortzone worden getrokken. Dat lukt eigenlijk altijd. Je ziet gewoon

soms kinderen daar veranderen. Je ziet ze dan anders zijn dan in de klas. Ze worden gewoon meegesleurd in een bepaald onderwerp, in het koken of in het dansen of wat dan ook en uiteindelijk doet iedereen mee. Of je nu autistisch bent, 'hieperdepieper' of heel verlegen. Alle leerlingen doen mee. Dat vind ik heel leuk. Er is geen ruimte voor schaamte. Niemand lacht elkaar uit en dat wordt daar op een natuurlijke manier gecreëerd voor ze.

Leerlingen leren samen te werken en krijgen de ruimte om te zijn wie ze zijn. Dat is niet echt een competentie, maar daar wordt wel ruimte voor gecreëerd. En ik moet ook wel zeggen dat veel kinderen na zo'n tentoonstelling wel heel erg onder de indruk zijn van de creativiteit. Dat blijft wel hangen bij ze. Dus hoe alles gemaakt is. Dat maakt wel echt indruk op de kinderen.

4. Chantal Pronk-Sporrel, leerkracht Jenaplanschool 't Startnest in Uithoorn geïnterviewd op 2 december 2020 door Luca Merlijn via Teams

Wat is je eerste reactie als je denkt aan jullie bezoek aan de tentoonstelling Sabi Suriname?

Ik was met mijn groep echt de allerlaatste. We zaten in de auto en toen hoorden we op het nieuws dat alle musea dicht zou gaan, dus ik was echt heel blij dat we nog geweest waren. Ik merkte dat de kinderen heel enthousiast waren en van dat enthousiasme word ik ook heel enthousiast. Enthousiasme is echt het woord wat past.

Hoe is de voorbereiding op jullie bezoek verlopen?

Ik moet echt even graven. De lessen heb ik inderdaad gegeven. Het onderdeel met de mati's vonden de leerlingen heel erg leuk. Toen we aankwamen in het museum zeiden ze: 'Hé die hebben we al gezien'. Dat was heel leuk en er was meteen ook een soort van connectie daardoor. Wat ook heel leuk was, was het taalgebruik. Ze vroegen: 'wat betekenen die woorden dan'. Daar zijn we ook nog op door gegaan. Ik kan mij ook nog de les over de persoonlijke spullen herinneren en dat we ook allerlei spullen hebben gekregen van opa's en oma's. Ook wel dat ik mailtjes van ouders kreeg. Zij gaven aan dat het is zo dierbaar was maar hij wil het zo graag meenemen. Bijvoorbeeld een echte oude conducteurstang. Heel veel kinderen was het gelukt om iets mee te nemen en konden ook goed vertellen waar het vandaan kwam en waarom ze het mee hadden genomen. Ook had iemand een hele oude TV meegenomen. Het was echt leuk. De leerlingen waren tijdens de lessen zeer betrokken en enthousiast. Vorige jaren hadden we een boek van het Tropenmuseum maar die hadden we nu niet. Daar moest ik aan wennen maar aan de andere kant was het ook wel heel leuk hoe het nu vormgegeven was. Alleen hadden ze minder tastbaars voor thuis.

De voorbereidende les bestaat uit 5 Lesson-up lessen. Is het gelukt om ze allemaal te geven voor jullie bezoek?

Ik heb de voorbereidende lessen allemaal vóór het bezoek gedaan. Wij vinden het leerzaam en waardevol. Ik hoop dat ik voor mijn collega's spreek, dat ik er wel vanuit mag gaan dat iedereen het gedaan heeft. Iedereen heeft de introductie gedaan of een aantal lessen misschien na het bezoek aan het Tropenmuseum. Ik weet wel dat de les met de spullen meenemen, in de ene groep meer geslaagd was dan in de andere groep.

Hoe reageerden de leerlingen op de voorbereidende les?

De kinderen waren nieuwsgierig. Het is natuurlijk per leerling afhankelijk maar er waren zeker veel leerlingen die doorvroegen zoals: 'Hoe zit dit dan en zou het ook kunnen dat mijn moeder dit heeft meegemaakt'? Ze probeerden meer besef te krijgen. De slavernij heeft veel losgemaakt. Dat is sowieso iets heftigs en voor hun helemaal om dat te horen. Ook het gesprek dat je aan moest gaan met je familie over het voorwerp dat je mee mocht nemen naar school, zorgde voor verhalen die ze wilden delen.

Wat wisten de leerlingen al over Suriname voor jullie bezoek aan de tentoonstelling?

Van tevoren viel dat eigenlijk tegen. Ze kwamen met weinig. We hebben verschillende culturen in de klas maar niet iemand die een link heeft met Suriname. We hebben Indische, Turkse, Marokkaanse, Poolse en Portugese kinderen. Ze konden wel vertellen dat het warm is in Suriname, maar geschiedenis technisch lukte niet. Een enkel ouder kind kon een link leggen met Nederland en Suriname.

De mati's vertellen in de voorbereidendeles verhalen aan de hand van persoonlijke voorwerpen. Hoe reageerden de leerlingen op deze verhalen?

Inhoudelijk viel de reactie wel mee, maar er kwamen meer vragen als: 'Wat betekent het wat hij zegt'? De emoties van de verhalen kwamen wel binnen. Ze zeiden: 'Dat is zwaar of dat is vervelend'. Je kon het ook aan de houding zien. Ze zaten met open mond te luisteren. Dat kon ik er vanaf lezen. Ik kon er ook op doorgaan. Ik zei: 'Ik zag dat jij dit deed (een bepaalde lichaams- en gezichts uitdrukking). Wat bedoelde je er mee of wat gebeurde er waarom je dat deed'?

Hoe besteden jullie de rest van het jaar aandacht aan wereldburgerschap in de klas?

Dat zit bij ons heel erg verweven in alles wat we doen. Wij hebben wereldburgerschap niet als apart vak op ons rooster staan. Het zit eigenlijk gewoon in alles. Hoe ga je met elkaar om, hoe gedragen we ons zelf in de kring maar ook heel veel kennismaken met de culturen die we in de klas hebben. Zo van, goh je vertelt dat je een feest hebt, nou hoe zit dat dan? En wat betekent dat.

Er is nu een juf, een Nederlandse, die in Suriname heeft gewoond en waarvan haar man nog daar is vanwege financiële redenen. Dus daar hebben we nu een bak voor staan op school waar je wat boodschappen in mag stoppen, die zij dan daar naartoe kan sturen. We hebben dan ook over vragen als: 'Waarom kunnen wij dat wel kopen en daar niet'. Nou ja, op die manier.

Wij hebben geen losse vakken voor geschiedenis en aardrijkskunde. Wij hebben wereldoriëntatie, waarin eigenlijk alles in is geïntegreerd. Dan heb je het over een onderwerp en pak je eigenlijk alle facetten mee. Als je het over een land hebt, dan bespreken we inderdaad de aardrijkskundige kant, maar ook de geschiedenis van een land dus dan koppelen we dat heel erg aan elkaar. We werken ook met projecten met een specifiek onderwerp waar we mee bezig gaan. In groep 3, 4, 5 zijn we daar vier weken mee bezig en in de bovenbouw zes weken, om de diepte in te gaan over dat ene onderwerp. In de bovenbouw zijn ze nu bezig met 'werken tot je erbij neervalt'. Dat heeft dus veel te maken met de uitvindingen in de 19^e eeuw, maar ook kinderarbeid zit daar bijvoorbeeld bij.

Merk je een bepaald effect van het programma bij de leerlingen na jullie bezoek op het gebied van nieuwsgierigheid, empathie en cultureel bewustzijn rondom Suriname?

Ik weet niet of het per se het bezoek is dat eraan bijdraagt, maar ik denk dat het totale geheel waar we mee bezig zijn geweest er zeker voor heeft gezorgd dat veel kinderen zich verdiepen in andere culturen op school. We hebben ook een kind dat heel graag Arabisch wilde leren spreken en gevraagd heeft of school iets kon betekenen hierin. We proberen ook zoveel mogelijk de omgang met elkaar te bespreken. Je begint bij de kleuters. Hoe ga je om met je vriendje en vriendinnetje en je maakt het steeds groter. Hoe ga je nu om met iemand die je tegen komt in de wereld en die iets doet wat jij niet leuk vindt. Of iets waar je verdrietig van wordt over wat er gebeurt in de wereld. Hoe ga je daarmee om.

Op het gebied van nieuwsgierigheid naar Suriname of de Surinaamse cultuur leeft het nu niet echt meer, maar wel toen we net terug kwamen. Ze wilden er over napraten, over wat ze hadden gezien en over het eten wat ze hadden geproefd. Wat daar dan anders aan is dan aan ons eten en waarom de ene leerling in de klas het lekkerder vond dan de ander. Dat dat dus ook te maken kan hebben met waar je vandaan komt, waar je ouders vandaan komen en wat je wel of niet te eten krijgt.

De nieuwsgierigheid blijft, maar als we eenmaal het onderwerp Suriname hebben afgesloten bij de weeksluiting, dan gaan we door met een ander onderwerp. En dan blijft het vaak toch niet hangen of dat kinderen uit zichzelf nog meer willen weten over het onderwerp. Wat nog wel eens kan gebeuren is dat ze op de TV iets zien, waardoor het weer terugkomt.

Wat herinneren de leerlingen zich nog van Sabi Suriname?

Ik denk dat het dan op dezelfde manier gaat zoals ik nu terug moet graven. Dat als je eenmaal iets geroepen hebt, dat het dan weer los komt.

Hebben jullie baat bij een verwerkingsles?

Ik denk het wel, want dat is hoe je de les normaal gesproken moet afronden. Als je daarin de belangrijkste facetten uit haalt, dan onthouden ze het. Laatst omschreef iemand het zo mooi als een metafoor. Zodra je in de nacht gaat slapen, gaat je hoofd leeg gewist worden en alleen de dingen die je nog een keer hebt terug gepakt, wat was nou de kern van wat we gehoord hebben, die worden in een laatje gestopt en de rest verdwijnt. Ik denk dat als een verwerkingsles de belangrijkste punten terughaald, daarbij zou bijdragen. Wij hebben zeker interesse.

Voor de bovenbouw zou ik het slavernij verleden een geschikt onderwerp vinden. Ook denk ik dat een les over de cultuurkenmerken van Suriname interessant is. Wat maakt met name Suriname zo bijzonder.

Meerdere korte lesjes zou interessant zijn. Eén les draaien, een half jaar nadat je in het museum bent geweest, vraag ik mij af of het effect heeft of het dan blijft hangen. Kleine lesjes zijn tussendoor makkelijker in te plannen. Drie kwartier tot een uur zou haalbaar zijn omdat je ook de diepte in wil gaan.

Sluit een bezoek aan Sabi Suriname aan op het curriculum, volgens jou?

Volgens mij is dat wel aardig goed. Ik zit even te denken. Het enige wat ik jammer vind is dat als je in een museum bent, zo weinig onderdelen kunt zien van al het leuke wat er is. Ik snap ook wel dat niet alles kan. Ik vind de tentoonstelling weer een andere vorm van verwerken van wat je ziet en wat je meemaakt. We hebben allerlei facetten rondom Suriname gehad, dat sluit ook zeker aan bij wat je wil dat ze er over leren en weten.

Wat zijn volgens jou de leerwaarden die verbonden zijn aan het programma?

Sowieso dat de leerlingen de eerste kennismaking met Suriname gemaakt hebben, dat ze wat geleerd hebben over de achtergrond, over de cultuur. Ja dat eigenlijk denk ik.

Ze hebben natuurlijk gekookt. Ze waren aan het ontdekken. Ze moesten met elkaar samenwerken. Samen moet je zorgen dat je alle ingrediënten goed geregeld had. Ze hebben een muziekstuk gemaakt. Dat kan ook niet als een aantal kinderen niet mee gaan in de maat. Uiteindelijk moesten ze ook presenteren.

5. Floor Tettero, leerkracht groep 7 Brede school de Kersenboom in Diemen geïnterviewd op 1 december 2020 door Luca Merlijn via Teams

Wat is je eerste reactie als je denkt aan jullie bezoek aan de tentoonstelling Sabi Suriname?

Ik vond het hartstikke leuk, leuke mensen die het begeleiden, interessant en gewoon fijn. Ik vond de lessen van tevoren ook heel erg interessant. Ik ben zelf een kritische leerkracht die vragen stelt bij de methodes. Wat heel erg in de voorbereiding van Sabi Suriname naar voren kwam is natuurlijk het slavernijverleden en daar hadden we toentertijd ook een thema over rondom het vak geschiedenis. Het thema was 'de Gouden Eeuw'. Wat ik heel erg interessant vond was om de kinderen daar ook hun vragen bij te laten stellen. Waarom noemen wij Nederlanders het 'de Gouden Eeuw'? Want vanuit een ander oogpunt kan je het natuurlijk helemaal niet een Gouden Eeuw noemen, maar eerder de Zwarte Eeuw. Dat vond ik heel erg interessant om met ze te bespreken. De tentoonstelling vond ik ook heel erg leuk. Ik vond het alleen jammer dat ik als leerkracht er niet bij aanwezig kon zijn. Wij hebben een ander onderdeel van de tentoonstelling gezien dan de leerlingen.

Hoe is de voorbereiding op jullie bezoek verlopen?

We hebben daar echt heel veel aandacht aan besteed. We hebben verschillende muurkranten laten maken, we hebben alle aangeboden lessen uitgevoerd en verschillende filmpjes erbij gekeken. Daar zijn we echt wel een paar uur mee aan de slag geweest. Het sloot aan op het thema geschiedenis. Wij hebben ook onze wereldoriëntatie lessen niet gegeven die week, zodat we ons goed konden voorbereiden. We hebben het dus echt uitgebreid behandeld en ik denk dat het daardoor ook meer leefde bij de kinderen. Ik merkte dat ik het zelf ook heel erg interessant vond en daarom ook uitgebreid besprak met de kinderen.

Hoe reageerden de leerlingen op de voorbereidende les?

Ze vonden het heel erg leuk. Ze reageerden enthousiast, waren geïnteresseerd en zaten er klaar voor. Ze vonden het ook wel heftig, dat weet ik nog wel. We hebben het in de voorbereidende lessen ook over de Driehoekshandel gehad. Het onderdeel dat tot slaaf gemaakte mensen van Afrika naar Suriname gebracht werden vonden ze vooral heftig. Ze vonden het interessant om over te horen, want dat komt in onze geschiedenis methode helemaal niet aan bod.

Ze zijn heel enthousiast aan de slag gegaan met die muurkranten en wilden er graag over vertellen. Het was ook een redelijk multiculturele klas, dus veel kinderen die zelf uit Suriname kwamen.

Ze stelden veel vragen en gingen dus met die muurkrant ook zelf op zoek naar antwoorden op hun eigen vragen of vragen van ons. Ik denk wel dat hun nieuwsgierigheid is geprikkeld.

De muurkrant opdracht was een eigen aanvulling op de voorbereiding. Een muurkrant ging over de slavernij en de 'Gouden eeuw'. Een andere muurkrant ging over de personen die het Tropenmuseum Junior heeft aangedragen. De leerlingen hadden Anton de Kom gekozen om zich in te verdiepen.

Wat wisten de leerlingen al over Suriname voor jullie bezoek aan de tentoonstelling?

Weinig tot niks. De kinderen wiens ouders of grootouders uit Suriname kwamen wisten er wel wat meer over, maar dat was eigenlijk ook beperkt tot het eten en het klimaat. Ze wisten niet echt iets over de geschiedenis van Suriname. Ze wisten op zich nog wel dat Suriname een kolonie is geweest van Nederland, maar daar bleef het eigenlijk wel bij. Niet veel dus.

De mati's vertellen in de voorbereidende les verhalen aan de hand van persoonlijke voorwerpen. Hoe reageerden de leerlingen op deze verhalen?

Ze vonden het leuk om de verhalen te horen. Ze vonden het wel heel leuk om de mati's te horen en te zien. Volgens mij was daarbij ook een opdracht dat ze zelf hun eigen familiegeschiedenis moesten onderzoeken. Dat vonden ze leuk, maar de voorwerpen daarbij vonden ze niet zo heel bijzonder.

Sommige verhalen waren wat gevoelig. Kwam dit aan bij de leerlingen?

Het was een beetje een ver van hun bed show. Toen ik ook vroeg naar hun verhalen kwamen er ook geen echt persoonlijke verhalen naar boven, maar meer van 'ja mijn oma is daar geboren'. Groep 7 vindt het soms nog moeilijk om het echt persoonlijk te maken.

Waren er moeilijkheden die zich voordeden gedurende de voorbereidende les?

Het onderdeel met de voorwerpen kwam niet zo heel goed uit de verf, vooral praktisch gezien. Niet iedereen had iets of het werd vergeten. Maar verder was het allemaal wel goed uit te voeren op school. In een les ging het bijvoorbeeld ook over die spin Anansi en daar hebben we zelf boeken van gehaald. Het was misschien leuk geweest als het Tropenmuseum daar zelf wat verhalen van had aangeleverd.

Er waren geen echte moeilijkheden.

Hoe besteden jullie de rest van het jaar aandacht aan wereldburgerschap in de klas?

We krijgen wel eens een respectdoos aangeleverd en in die lessen hebben we het dan over vrijheden (vrijheid van meningsuiting) en respect. Botst dat wel eens met elkaar? We bespreken dan dingen die er in Frankrijk zijn gebeurd, maar ook in Nederland. Maar het is niet een structureel lesprogramma.

Daarnaast hebben we jaarlijks een project en dit jaar was het bijvoorbeeld rondom het thema kunst. We hebben het over kunst van vroeger en hoe ontwikkelt dat zich tot nu. Hoe leefden mensen vroeger, hoe leven ze in andere landen. In een ander jaar was het thema geschiedenis. Het komt wel projectmatig terug, maar niet echt met een methode. We hebben bijvoorbeeld een methode aardrijkskunde, dat ging toevallig dit blok over globalisering. Dat heeft ook met wereldburgerschap te maken, maar behalve dat komt het niet echt in de methodes voor.

Er is nu de discussie rondom burgerschap. Minister Slob wil dat er een structurele methode voor komt en dat basisscholen minimaal een uur per week daar aandacht aan besteden. Dat is nu niet het geval. Nu is het nog verweven in het schoolprogramma. Als je het jeugdjournaal met de klas kijkt en je hebt het er met elkaar over, dan besteed je er ook weer aandacht aan.

Merk je een bepaald effect van het programma bij de leerlingen na jullie bezoek op het gebied van nieuwsgierigheid, empathie en cultureel bewustzijn rondom Suriname?

Ik denk op korte termijn wel. Ik hoop bijvoorbeeld dat ze echt wel hebben onthouden dat het geen slaven zijn, maar tot slaaf gemaakt. Ik vind het belangrijk dat ze dat meenemen, maar omdat het slavernijverleden verder niet voorkomt in de lesmethode en omdat je het er verder niet echt over hebt, weet ik niet zeker of ze het meenemen. Ik hoop dat ik een beetje hun ogen heb geopend om ook kritisch naar de geschiedenis van Nederland te kijken.

Vooraf op het gebied van cultureel bewustzijn merkte ik effect want we hebben het er ook nog even over gehad. Ik heb het idee dat de leerlingen, sowieso ook wel op deze school, maar ook in de klas, de culturele verschillen van elkaar echt accepteren. Het was een vrij diverse klas, dus ik denk dat het er sowieso wel was en ik hoop dat dit er dan aan bijdraagt. Maar ik kan het moeilijk testen.

Wat herinneren de leerlingen zich nog van Sabi Suriname?

Ik denk dat als ik het met de leerlingen over het bezoek heb, ze echt nog wel weten wat ze daar gedaan hebben. Want het was echt wel een interactief programma. Ik weet wel dat ze de dagen erna het er over hebben gehad. Over het gerecht, dat ze die bijvoorbeeld thuis hebben nagemaakt. Ik kan mij dus voorstellen dat ze het echt nog wel weten door het interactieve, bewegelijke programma.

Hebben jullie gereflecteerd op het bezoek?

Ik heb gewoon gevraagd wat ze ervan vonden, wat hebben ze meegekregen, wat zullen ze meenemen en wat waren de ervaringen. We hebben een stukje geschreven voor in de nieuwsbrief en de ervaring was positief.

Hebben jullie baat bij een verwerkingsles?

Ja, ik denk wel dat je meer dan één verwerkingsles nodig hebt om het echt te laten blijven hangen. Misschien een klein programma van vijf lessen en dat je elke maand één les behandelt? Het lijkt mij heel erg interessant om na het bezoek daar nog aandacht aan te besteden, zeker omdat het onderwerp zo onderbelicht is in de geschiedenis methode. Dan heb ik het vooral over het slavernijverleden, ‘de Gouden eeuw’ en de helden zoals Anton de Kom. Het lijkt mij goed dat de leerlingen bijvoorbeeld in groepjes het bezoek kunnen verwerken, aan de hand van een opdracht waar ze zelfstandig mee aan de slag kunnen. Bijvoorbeeld een muurkrant of presentatie maken. Ik heb zelf heel veel behoefte aan een les over het slavernijverleden. Als het niet in de methode behandeld wordt, dan maar door een zelf ontwikkelde lessen serie.

Is er ruimte voor een verwerkingsles binnen het schoolprogramma?

Ik denk dat wij op mijn school wel kunnen schuiven met de geschiedenis methode. Sommige leerkrachten houden zich nog heel erg vast aan de methodes. Het ligt heel erg aan welke school je daarin tegenkomt en hoe de leerkrachten daar zijn en of ze een beetje progressief zijn of juist wat conservatiever. Ik denk dat het afhangt van de school. Je kunt ook verschillende thema’s aanbieden, omdat niet elke leerkracht zich misschien even comfortabel voelt met het geven van een les over een heftig onderwerp als de slavernij aan kinderen van 9 en 10. Zo kan de leerkracht zelf inschatten wat het beste bij de leerlingen aansluit.

Sluit een bezoek aan Sabi Suriname aan op het curriculum, volgens jou?

Wat mij opviel en verbaasde was dat de leerlingen allemaal maar één activiteit hebben gedaan en op het eerste gezicht lijkt het niet direct aan te sluiten op de voorbereiding over het slavernijverleden. Koken en dansen heeft natuurlijk veel met de Surinaamse cultuur te maken, maar sluit niet aan op de voorbereiding. Ik weet natuurlijk ook niet precies wat er is verteld, want we konden er niet bij zijn, maar toen ik dat zag en hoorde dacht ik wel, oké dit is wel inhoudelijk minder sterk dan het voorbereidende programma.

Ik zie nu toevallig een leerling die vorig jaar mee is geweest.

Floor vraagt aan leerling: wat weet je nog van ons bezoek aan Sabi Suriname?

Leerling: We gingen een liedje leren. We deden allemaal verschillende onderwerpen. We gingen iets met koken doen, we gingen meer dingen over de cultuur leren.

En weet je nog wat we in de klas hadden gedaan van te voren?

Leerling: Ja, we leerden over feest, over eten, cultuur en ook iets over de geschiedenis.

Weet je nog iets over de tot slaaf gemaakten en het slavernijverleden?

Leerling: Die kwamen uit Afrika en toen kwamen de Nederlanders ze ophalen en brachten ze naar Suriname om te werken op verschillende plantages.

Floor vraagt aan een andere leerling: Wat weet jij nog over Sabi Suriname?

Leerling: Dat er veel mensen uit Afrika mee werden genomen om slaaf te worden in Nederland.

Werden ze slaaf in Nederland?

Leerling: Nee, ze werden slaaf in Suriname en dan kwamen ze zeg maar voor Nederland daar werken.

Suriname was een kolonie van Nederland en ze hebben een eigen cultuur.

En wat had je gedaan in het museum, weet je dat nog?

Leerling: Ja, een soort van liedje moesten we zingen en we hadden een soort van dans achtig iets gedaan en we hadden, hoe heet dat gerecht ook al weer?

Bruine bonen met rijst?

Leerling: Ja! Dat gingen we maken.

Nou ja, dus, ze weten nog wel wat. Wat inderdaad opvalt is dat ze het hebben over, we gingen daar dansen, we gingen daar eten maken en we gingen daar liedjes zingen. Dat is ook wat je als leerkracht ziet. Ze eindigen de dag met een presentatie voor de leerkrachten, waarbij het eten wordt uitgedeeld en het dansen en het zingen wordt gepresenteerd. De andere groep laat zien dat ze lepels hebben gegraveerd. Vandaar dat ik als leerkracht

het idee kreeg dat het programma niet heel erg inhoudelijk was. Maar nu ik hoor dat er tijdens de activiteiten telkens een link wordt gelegd met de geschiedenis, kijk ik daar anders naar.

Wat zijn volgens jou de leerwaarden die verbonden zijn aan het programma?

Als ik naar de combinatie kijk van de voorbereidende les en het bezoek zelf dan zijn er twee aspecten belangrijk. Ik denk dat het heel erg belangrijk is dat de leerlingen veel weten over Suriname, omdat het heel lang een onderdeel is geweest van Nederland en dan niet alleen over de cultuur, maar ook over het slavernijverleden, het eten, de mensen, het klimaat en ook de geschiedenis. Dus eigenlijk dat Suriname wat meer belicht is. En ook een heel belangrijke leerwaarde is dat de 'zwarte bladzijde' meer belicht wordt. Tijdens hun bezoek denk ik dat belangrijke leerwaarden zijn: nieuwsgierigheid ontwikkelen en culturele verschillen leren omarmen. Ook je leren open stellen voor anderen en andere culturen komt terug in het programma, waarbij je moet samenwerken met elkaar en naar elkaar moet luisteren.

6. Marissa Renkema, leerkracht groep 6 Openbare Basisschool Twiske, Amsterdam geïnterviewd op 2 december 2020 door Luca Merlijn via Teams

Wat is je eerste reactie als je denkt aan jullie bezoek aan de tentoonstelling Sabi Suriname?

De kinderen vonden het super leuk. Je komt in een soort van andere wereld eigenlijk. De kinderen hebben het denk ik niet echt ervaren als een museum maar als een ervaring op zich. Ze vonden het interessant, hebben echt heel veel geleerd en hebben er eigenlijk de hele tijd met een open blik in gestaan. Het enige wat ze jammer vonden is dat ze maar één onderdeel zelf mochten doen. Ze hadden graag van alles wat meer mee willen maken. Ze kwamen met ontzettend veel verhalen terug en waren heel nieuwsgierig naar hoe en wat het tot stand is gekomen. Het is wel echt één van de musea waarvan ik zeg daar zou ik graag nog een keer naar terug gaan om de ervaring te delen.

Hoe is de voorbereiding op jullie bezoek verlopen?

We hebben geen voorbereiding gedaan. Omdat we onze reservering via de mail hebben gedaan is er iets misgegaan in het contact. We hebben de voorbereiding daardoor niet ontvangen.

Hebben jullie op eigen initiatief een mogelijkheid voor een alternatieve voorbereiding kunnen vinden?

Nee, we hadden zelf zoiets van, we gaan het wel zien. We wisten ook niet precies wat Sabi Suriname in hield of wat er op dat moment gedaan werd.

Wat wisten de leerlingen al over Suriname voor jullie bezoek aan de tentoonstelling?

Voordat we naar het museum kwamen had ik daar geen zicht op, maar in het museum zijn er wel een aantal dingen opgevallen. Tijdens de uitleg kwamen ze zelf met opmerkingen als: 'wij doen dat zo'. Een paar Surinaamse kinderen zaten in de klas, dus op dat moment kwam er wel kennis uit de kinderen zelf.

Hoe besteden jullie de rest van het jaar aandacht aan wereldburgerschap in de klas?

Vorig jaar zaten de kinderen dan in groep 6, maar nu ze in groep 7 zitten wordt er wel meer aandacht aan besteed. Het onderdeel wereldburgerschap komt vooral terug in de aardrijkskunde methode. We hebben de methode wijzer. Daarin gaat het bijvoorbeeld ook over godsdienst. De verschillen tussen culturen en godsdiensten worden hierin breed behandeld. We zijn er niet echt heel diep op ingegaan. Dus wel echt in hoofdlijnen. Daarbij hebben we het bijvoorbeeld met Vreedzame school ook over verschillende culturen en verschillende normen en waarden. Maar verder niet echt. We werken verder niet projectmatig.

Als onderdeel van de voorbereidende les bekijken leerlingen een zandanimatie over onder andere het slavernijverleden.. Hebben jullie deze bij binnenkomst in het museum bekeken?

Ja, die hebben de kinderen met heel veel aandacht bekeken. In groep 5/6 wordt er nog weinig aandacht aan het slavernijverleden besteed, maar vanaf groep 7/8 verdiepen we ons meer in de VOC en de WIC. In groep 6 hebben we het er wel even over gehad maar meer in hoofdlijnen.

Merk je een bepaald effect van het programma bij de leerlingen na jullie bezoek op het gebied van nieuwsgierigheid, empathie en cultureel bewustzijn rondom Suriname?

Ze zijn er heel lang nog mee bezig geweest. Een week later kwamen ze nog naar mij toe met de vraag: 'juf, hoe zat dat ook al weer?'. Dat je het dan vertelt en dat ze buiten op het plein er nog met elkaar over spraken. Het heeft echt wel een enorme indruk op ze gemaakt. Ik denk dat het ook komt omdat ze zoveel konden doen en ervaren. We zouden gaan starten met spreekbeurten. Ik had een meisje in de klas die haar eerste levensjaren in Suriname had doorgebracht. Zij wilde een spreekbeurt houden over Suriname maar er kwamen ook andere landen aan bod. Ze waren dus geïnteresseerd in hoe andere mensen leefden. Helaas heeft dit niet door kunnen gaan vanwege corona. Het was een lastige periode om hier op door te gaan.

Op het gebied van empathie vind ik het lastig om te zeggen. Vooral omdat we de kinderen niet op school

hebben gezien in die periode daarna, maar ik denk dat er wel een soort bewustwording is geweest. Zo van, hé wij hebben het wel echt goed hier. Ik denk dat dat wel bij de kinderen gespeeld heeft. Wij hebben best wel een diverse school en we hebben het na het bezoek ook gehad over hoe zit het hier op school met de diversiteit en hoe gaan wij er mee om. Daarbij hebben we het na Sabi Suriname gehad over de tweede wereldoorlog. Ik denk dat daar een stukje herkenning in zat met de slavernij en hoe men met de joden is omgegaan. Ik denk dat de leerlingen daar gelijkenis in hebben kunnen ontdekken en dat Sabi Suriname daar effect op heeft gehad. Dus ja, een stukje empathie zit er in. Het is vooral de bewustwording. Niet zozeer het anders handelen, maar wel meer bewust van wat er om hen heen gebeurt.

Hebben jullie gereflecteerd op het bezoek?

Ja, we hebben er nog wel over gesproken. We hebben na ongeveer twee weken een Kahoot quiz gedaan. De kinderen hebben dit zelf gemaakt naar aanleiding van wat ze allemaal gezien en gehoord hadden. Het bleef echt bij ze hangen en eigenlijk wilden ze er nog veel meer over weten. Vooral over de twee onderdelen die ze niet hebben kunnen doen. Er waren ook echt kinderen die zeiden dat ze graag nog een keer terug wilden gaan naar het museum. Ik weet niet hoe dat verder is gegaan door het tussendoor sluiten van musea i.v.m. Corona.

Wat herinneren de leerlingen zich nog van Sabi Suriname?

Ik geef zelf de groep geen les meer, dus dat vind ik een hele moeilijke vraag. Ze hebben wel met veel plezier de enquête ingevuld. Ze vonden het wel lastig om weer informatie terug te halen omdat het al lang geleden was.

Heb je de voorbereidende les nog na het bezoek gegeven?

We hebben er nog wel over nagedacht om de voorbereidende lessen nog te doen, maar gezien de krappe tijd is dat idee naar de achtergrond verdwenen. We hebben het uiteindelijk niet gedaan.

Sluit een bezoek aan Sabi Suriname aan op het curriculum, volgens jou?

Ik denk wel goed. Bij de ene groep sluit het meer aan dan bij de andere. Ik vond groep 6 aan de ene kant een goede groep om naar het museum te gaan, maar ik denk dat het nog beter zou zijn om het vanaf groep 7 te doen. Er zit bij de groep 7 leerlingen een stukje meer bewustwording en ze hebben al wat meer van de geschiedenis meegekregen. Groep 6 was meer bezig met het doen, dus echt het onderdeel uitvoeren waar ze mee bezig waren. De link leggen tussen de beleving in het museum en de realiteit is nog moeilijk. Voor groep 7 zou dat toch iets makkelijker zijn.

Wat zijn volgens jou de leerwaarden die verbonden zijn aan het programma?

Bewustwording is een hele belangrijke. Het leven van andere mensen, andere culturen ervaren. Het werd realistischer voor de kinderen. Voorheen hadden ze al wel wat gehoord via de geschiedenis methode of de aardrijkskunde methode. Als je het zelf ervaart komt het meer binnen en blijft het beter hangen. Dat is een groot pluspunt van dit project. Het doen staat centraal. Bij andere musea is het voornamelijk luisteren. De leerlingen gaan met verschillende vaardigheden aan de slag. Ze werden opgedeeld in groepen. Het ene groepje was meer bezig met zorgen door middel van koken, twee anderen met creativiteit. Ik denk dat alles wel aan bod kwam. Je hebt ook het talige gedeelte. Er kwamen toch andere woorden voorbij dan dat wij gewend zijn. Muziek kwam naar voren. Samenwerken is ook belangrijk.

Hebben jullie baat bij een verwerkingsles?

Ik zou het leuk en interessant vinden om na afloop van een museumbezoek een soort van terugkoppeling aan te bieden. Wat heb je gezien, wat vond je er van en ook om de kinderen wat meer te laten verwerken. Ik denk als onderwerp vooral aan de slavernij. Dat vonden de leerlingen erg interessant en zouden ze meer van willen weten. Wat ze ook erg interessant vonden zijn de huizen en hoe de mensen leefden en nu nog steeds leven.

Is er ruimte voor een verwerkingsles binnen het schoolprogramma?

Wat mooi zou zijn is een uurtje of twee keer een uurtje, zodat je het kan opsplitsen. Dat is op zich wel vorm te geven. Dan laat je een knutsel les vallen om dit in te zetten. Dus zeg ongeveer een uurtje.

7. Youandi Bos, leerkracht groep 8 (hoogbegaafde leerlingen) Openbare Basisschool Blaricum geïnterviewd op 30 november 2020 door Luca Merlijn via Teams

Wat is je eerste reactie als je denkt aan jullie bezoek aan de tentoonstelling Sabi Suriname?

Ja, gewoon super en zo jammer dat de kinderen niet al die projectjes konden doen. Ik zat zelf bij de groep die ging koken. Ik weet verder niet meer wat de anderen gedaan hebben. Dan heb ik zoiets van, jammer, de kinderen en ik zouden zo graag de andere activiteiten ook zien.

De eerste keer dat ik ben geweest was met China, de tweede keer met Brazilië en nu dus Suriname. Ik zie het ook gewoon nog steeds voor me, dus dat geeft wel aan hoe leuk het ook altijd is aangekleed.

Hoe is de voorbereiding op jullie bezoek verlopen?

De groep 8 die ik vorig jaar begeleidde heeft vanwege omstandigheden (andere locatie, EHBO-lessen en een ander project) geen voorbereiding op het programma kunnen hebben. Dus alles was voor hen nieuw. De kinderen waarvan je de vragenlijst gaat krijgen, die hebben inderdaad allemaal lessen gehad ter voorbereiding en zijn ook creatief bezig geweest. Na het bezoek aan Sabi Suriname hebben we zelfs ook een Suriname middag gehouden met muziek en presentaties van de leerlingen over wat ze allemaal over een bepaald onderwerp hadden onderzocht. Ze hebben een heel oerwoud nagemaakt, alle kinderen hadden wat gekookt en dat meegenomen naar school. Dat was een groot feest.

Vóór het bezoek aan Sabi Suriname hebben de leerlingen opdrachten gedaan en zijn ze op onderzoek uitgegaan. Aan de hand van de lessen van het Tropenmuseum en door ons zelf bedachte lessen. We hebben het bijvoorbeeld over het klimaat gehad en over het oerwoud. Welke dieren en planten vind je in de onderste laag, de middenlaag en de bovenste laag en hoe ziet dat er dan uit? Dus dat hebben we heel breed aangepakt. Na het bezoek zijn de leerlingen er mee verder gegaan tot aan de Suriname middag.

Als onderdeel van de voorbereidende les bekijken leerlingen een zandanimatie over onder andere het slavernijverleden. Hebben jullie deze bij binnenkomst in het museum bekeken?

Ja, ik weet alleen niet meer goed hoe de leerlingen daarop reageerden. Ik weet gewoon dat de kinderen heel enthousiast waren. Wij pakken altijd dat soort projecten heel breed aan. We proberen er zoveel mogelijk vakken aan te koppelen. Ik weet wel dat ik, na ons bezoek, het met mijn klas heb gehad over de slavernij en de VOC en de WIC.

Hoe ben je met dit thema aan de slag gegaan in de klas?

Ja, ik heb het er toen tussenin moeten gooien, proppen. Dat was eigenlijk wel jammer, want anders kunnen we het gewoon veel breder behandelen. Volgens mij heb ik de kinderen toen zelf eens laten opzoeken wat het verschil is tussen de VOC en de WIC en wat voor effect dat heeft gehad. Ik heb ze ook belangrijke data in de geschiedenis laten opzoeken? Wat gebeurde er toen? En wat is de invloed van Nederland op het slavernijverleden? Daar hebben we het 3 lessen over gehad.

Ze mochten zelf kiezen of ze alleen aan de slag gingen of in kleine groepjes van maximaal vier gingen werken. Ze moesten de informatie opzoeken en het met elkaar vergelijken. Hiervoor had ik wel een aantal sites en filmpjes aangedragen, maar ik weet dat er een paar kinderen waren die een plaatje waren tegengekomen waar ze wel van waren geschrokken, dus daar hebben we het ook kort over gehad maar voor de rest hebben ze zelfstandig onderzocht.

Wat wisten de leerlingen al over Suriname voor jullie bezoek aan de tentoonstelling?

Weinig, tenminste mijn klas wist echt weinig, behalve dan dat het een verbinding had met Nederland en het ligt ver weg en in de tropen, maar dat was het wel.

Hoe besteden jullie de rest van het jaar aandacht aan wereldburgerschap in de klas?

Wij volgen niet strikt de methode, maar kijken bijvoorbeeld per jaar naar drie school brede projecten die we gaan doen en maken een keuze in welke projecten dat moeten gaan worden. We proberen daar zoveel mogelijk vakken bij te betrekken, waardoor wereldburgerschap bijvoorbeeld verweven zit in het programma. We hebben dit keer bijvoorbeeld naar het Tropenmuseum gekeken en besloten om het thema Suriname te kiezen. Wereldburgerschap komt gewoon bewust en onbewust elke dag terug. De leerlingen hebben elke week een half uur filosofie waarin dat ook wel naar voren komt. Je eigen mening ontwikkelen en leren over verschillende denkwijzen. We laten ze heel veel samenwerken met opdrachten waarbij het ook telkens draait om jij – ik. We zitten nu in project Feesten waar we opdrachten ontwikkelen voor taal, wereldoriëntatie, begrijpend lezen, Engels soms of muziek. Dat combineren we er dan bij, het zit er gewoon in verweven. Bijvoorbeeld in de week van Halloween moesten ze Halloween vergelijken met een ander typisch Nederlands feest. Ze gingen dan de overeenkomsten en verschillen omschrijven. Vorige week ging het binnen project Feesten over verbintenissen. Dus groep acht heeft een filmpje gezien over humanistische verbintenis en hindoestaanse bruiloft. Bij groep 4, 5, 6 ging het over een traditie in Lapland, waar kinderen één dag in het jaar de bruid en bruidegom spelen en de rituelen daarbij leren kennen. Groep 7 had een onderzoeksopdracht op een website met allemaal bijzondere trouwtradities in de wereld. Ze moesten er daar dan drie uithalen en verder onderzoeken. Voornamelijk over het land en welke levensovertuigingen daar het meeste voorkomen. Gewoon veel demografische en topografische dingen, maar ook tradities. Het gaat hier om een stukje cultureel bewustzijn, maar ook zelfreflectie. Hoe respecteer en accepteer je anderen en andere denkwijzen? En wat voor invloed heeft dat op jou en hoe reageer je daarop.

Wat ik heel vaak merk is dat de kinderen een heel mooi ideaalbeeld hebben en vaak zeggen “iedereen is toch gelijk”, maar zodra ze er zelf mee geconfronteerd worden, en vooral als het dan even in hun nadeel is, dan is het toch ineens heel andere koek. Of dan zijn er dingen die ze zomaar ineens roepen omdat het in de omgeving ook wordt geroepen. Ook valt op dat de leerlingen waarde hechten aan bijvoorbeeld het klimaat en dat ze bezig zijn met hoe ziet het er over 50 jaar uit en daar heel erg druk over kunnen zijn. Mooie idealen, maar als ze dan een keer hun werk moeten opruimen en weggooien, dat ze dan bijvoorbeeld het papier gewoon huppakee bij het plastic gooien. Dat soort dingen, dan zie je dat het nog niet helemaal geïntegreerd is.

Merk je een bepaald effect van het programma bij de leerlingen na jullie bezoek op het gebied van nieuwsgierigheid, empathie en cultureel bewustzijn rondom Suriname?

De leerlingen waren heel enthousiast en ze wilden er eigenlijk wel meer over weten en er mee bezig zijn. Ze wilden ook naar het Ketikoti festival, alleen dat was op de dag van de musical, dus daar baalden ze echt van. En voor de rest merkte ik dat ze wel onder de indruk waren maar dat is vooral de korte termijn reactie. Wat het echt op langere termijn teweeg heeft gebracht zou ik je niet kunnen zeggen. Vlak daarna zaten we ook in de coronatijd dus toen heb ik ze al helemaal niet meer gezien. Maar ze waren nieuwsgierig naar het slavernijverleden en ook het tropisch regenwoud. Zo van, hé daar hebben we niet zo heel veel over gezien, over de huizen daar, over het eten, over de muziek, over de kleding, daar was wel veel verwondering over.

Wat herinneren de leerlingen zich nog van Sabi Suriname?

Nou, toen je de mail gestuurd had vertelde ik de klas dat we een enquête gingen doen over Sabi Suriname, toen was de reactie: “Oh ja juf!”, dus ik zei ik daarover terug ging mailen. En de volgende dag: “Juf, heb je al een mailtje terug?”, en er werd steeds gevraagd: “Juf, heb je de enquête al?”, dus het zit er nog wel in.

Wat herinneren de leerlingen zich inhoudelijk nog van het bezoek?

Dat vind ik moeilijk te zeggen. We hebben het toen wel over het eten gehad, over de bonen, de Surinaamse liedjes die zij in de klas hebben gezongen. Er kwamen toen wel allemaal herinneringen naar boven van wat ze hebben gedaan in het museum. Ik weet dat ook nog wel van de tentoonstelling over China, 8 jaar geleden. Als ik dan toevallig een oud-leerling spreek dan komt dat wel vaak terug.

Hebben jullie baat bij een verwerkingsles?

Wij pakken het al jaren zo zelf aan, maar ik denk dat het wel leuk is als zoiets zou komen, zolang ik maar zelf de keuze heb of we het doen of niet.

Voor mij is het hierin belangrijk dat die les breed aangepakt kan worden, dat kinderen wel sturing krijgen door middel van een bepaald thema, bijvoorbeeld de geografie, topografie, geschiedenis, de natuur of het dierenrijk, en dat daarbinnen keuze is uit dingen die je kan doen en hoe ze dat zouden kunnen uitwerken. Zodat het een open opdracht is waarin je je creativiteit kwijt kan. Dan heeft de leerkracht de vrijheid om te kijken per groep kinderen wat zij nodig hebben én misschien daarbij juist wel een paar heel gestructureerde verwerkingsopdrachten voor kinderen die wel meer structuur nodig hebben.

Is er ruimte voor een verwerkingsles binnen het schoolprogramma?

Wij maken daar gewoon tijd voor. Dat is ook het voordeel van de groep die wij hebben natuurlijk, dan reken je maar een keer een uurtje minder in de week of spelling of taal. Dat halen we dat een andere keer wel in of skippen we het gewoon. Je bent ook met spelling en rekenen bezig als je hiermee aan de slag bent, dus je moet het niet als iets extra's zien, je kan het ook niet volledig als vervanging zien, maar je moet als leerkracht gewoon durven om het programma los te laten.

Qua onderwerp mag je het zo breed mogelijk maken. Als je bijvoorbeeld samenleving, cultuur, politiek, geschiedenis, natuur, topografie en geografie pakt en daarbij een gestructureerde les en een vrije les hebt, dat zou het ideale plaatje zijn.

Sluit een bezoek aan Sabi Suriname aan op het curriculum, volgens jou?

Ja, het programma sluit daar goed op aan. Ik weet dat als wij voor onze doelgroep, en dit hoor ik ook van collega's, de voorbereidende les helemaal doen zoals die is dan hebben ze eigenlijk al te veel informatie tot zich genomen. Dan is het bezoek nog steeds leuk, maar dan dwalen hun gedachten wat sneller af. Om dit te voorkomen halen wij dan soms wat info weg uit de voorbereidende les of we focussen juist op onderwerpen die daar wat minder in terugkomen. De kinderen willen gewoon nieuwe informatie. Af en toe kun je wel iets herhalen, maar als je meteen begint met herhaling of je doet een heel stuk herhaling dan ben je ze kwijt.

Wat zijn volgens jou de leerwaarden die verbonden zijn aan het programma?

Nou, heel veel, welk leerdoel je wilt, waar je zelf de nadruk op wilt leggen. Je kan natuurlijk heel erg de kerndoelen benadrukken, maar je kan ook kijken waar dit kind op dit moment behoefte aan heeft. Dat kan op vakgebied zijn maar ook het kind zelf in het leerproces, over vaardigheden of als je het onderzoekend leren erbij pakt, dan gaat het bijvoorbeeld over doorzetten, over goed leren van de informatie of dat soms wel iets herhaald moet worden, je weet niet alles in een keer. Waar je de nadruk op wilt leggen, dat is waar ik steeds mee bezig ben. Wat is op dit moment belangrijk voor dit kind, voor dit groepje kinderen of voor deze klas.

Een aantal andere voorbeelden zijn, als ik het koken erbij pak, heel simpel gewoon op je beurt wachten of het omgaan met teleurstellingen. Je zit bijvoorbeeld niet op de plek waar je wilt zitten en je krijgt niet het ding te snijden wat je graag wilde snijden, 'rotklusjes' doen, je moet namelijk afwassen, hoe je een ui snijdt en dat je daarvan gaat huilen en dat iemand anders misschien wel handiger daarin is, dat je het vuur niet te hoog moet zetten, dat je ook met kinderen waarmee je normaal niet veel praat of samenwerkt eigenlijk nu wel gezellig kan samenwerken, omdat het een keer anders is dan het stomme rekenen of taal, dat je een schort ook op 10 andere manieren om kan doen, dat je van spullen af moet blijven. Nou ja, dat dus.

Bij de muziek, dat er veel verschillende muziekinstrumenten zijn, dat ze ook andere geluiden maken, dat het niet direct te zien is welk geluid bij welk instrument hoort. Wat ritme is en hoe moet ik daar op bewegen? Kan ik er op bewegen? En hee, we kunnen ook samen een ritme maken. Voorspellen, welk instrument denk je dat dit geluid maakt? En bij welke gebeurtenis wordt dit instrument gebruikt. Ik weet ook nog wel dat ze heel erg verwonderd waren, zo van nou, dit vind ik echt een treurig muziekinstrument en wordt dat bij een huwelijk gebruikt? Dat kan toch niet. En er was ook een groepje dat een liedje van een rapper moest doen en die gingen helemaal uit hun dak en werd ze verteld dat daar dus Surinaamse invloeden in zitten, toen was het zo van “oooh ja, ik hoor dat instrument”, oké luister daar dan nog eens goed naar.

8. Robert van Mulligen, Docent Pabo Hoge School van Amsterdam en Universiteit van Amsterdam geïnterviewd op 9 december 2019 door Luca Merlijn in het Kohnstammhuis (HVA) in Amsterdam

Hoe wordt er binnen de Pabo aandacht besteed aan wereldburgerschap?

Als we kijken naar burgerschapsvorming is dat eigenlijk al een leerlijn binnen de pabo. Inhoudelijk komen daarin een aantal zaken terug die met wereldburgerschap te maken hebben. Bijvoorbeeld bij de vakken aardrijkskunde en geschiedenis.

In leerjaar 2 geef ik studenten les over de diversiteit die in de klas kan bestaan met als doel hun blik te verbreden. Hoe komt het dat jij op een bepaalde manier de wereld inkijkt? Naar mensen, naar kinderen, naar onderwijs. Dit heeft heel veel te maken natuurlijk met je voorgeschiedenis, in welke gezin en omgeving je bent opgegroeid en wat je hebt meegemaakt. Op basis daarvan maken studenten bijvoorbeeld een korte film over zichzelf. Tegelijkertijd wordt er een koppeling gemaakt naar de manier waarop ze kijken naar de kinderen op hun stageschool. In hoeverre komt die overeen met hoe je al eerder keek, hoe je bent opgevoed, en in hoeverre is die heel divers of anders? Dit doe ik om studenten bewust te maken over dat wat ze niet kennen, niet raar of fout is, maar anders. Dat dingen die voor henzelf soms vanzelfsprekend zijn, zoals een veilige thuissituatie, maar dat dat voor leerlingen soms niet het geval is en dat dat niet goed of fout is. Hoewel je het liever anders zou willen, maar voor het kind is het niet anders dan dat het in die context opgroeit. Hoe kun je hen daarin ondersteunen. In sommige gevallen komt dat gedrag ook de klas binnen. Dan denk je misschien, irritant kind, als leraar zijnde, maar met die opmerking help je helemaal niet. Kijk eens waar dat gedrag vandaan komt en oordeel niet snel, maar kijk hoe je een band kunt opbouwen met het kind om erachter te komen wat hij of zij nodig heeft van jou. Deze collegereeks heeft dus ook raakvlakken met onderwerpen binnen wereldburgerschap. Wij pretenderen studenten op te leiden voor de groot stedelijke context, maar dan moet je ook wel scherp krijgen wat die context inhoudt en dit is een onderdeel daarvan, denk ik.

Het zit hem ook in lessen als rekenen en wereldoriëntatie waarin je als leerkracht vanuit jou context voorbeelden aanhaalt die misschien helemaal niet aansluiten op de context van de kinderen. Je kunt het bijvoorbeeld over de camping hebben, omdat je zelf altijd naar de camping gaat, maar de vraag is of de kinderen wel naar de camping gaan. Want misschien weten zij helemaal niet wat een camping is. In die zin moet je de voorbeelden gebruiken die aansluiten op hun leef en beleavingswereld zodat ze weten waar je het over hebt. En dat je daarin ook beter een transfer kunt maken naar de leerstof. De leerkracht is hierin heel sturend. Ik denk ook dat we heel bewust moeten zijn van stereotype beelden.

Als je kijkt naar mijn vak, levensbeschouwing, dan gaat dat heel erg over identiteitsvorming. Eigenlijk moet je kinderen leren dat iedereen met een andere bril naar de wereld kijkt. Dit leer ik mijn studenten ook. Ik heb daar een concreet voorbeeld bij: Wat betekent houden van voor jou? Waaraan denk je dan? Als antwoord wordt dan misschien gegeven: papa en mamma, liefde. In de bovenbouw zou misschien seks geroepen worden, maar ook dieren, eten, dus heel breed.

Vervolgens verbind je dat met elkaar en dat betekent eigenlijk dat mijn studenten of leerlingen in de klas met elkaar in gesprek gaan. Uit deze gesprekken zien ze in dat iedereen vanuit een ander perspectief denkt. De vervolgstap is dat je als leerkracht bewust een perspectief wilt inbrengen waarvan je het belangrijk vindt dat ze het weten of omdat ze daar minder mee bekend zijn. Een concreet voorbeeld hierin is dat ik dan aan mijn studenten, maar dat is ook geschikt voor bovenbouw leerlingen, een filmpje laat zien van twee homoseksuele mannen die heel veel opmerkingen naar hun hoofd geslingerd krijgen over dat ze hand in hand lopen. Vervolgens zeg ik, nu ben jij één van deze mannen. Wat doet dit met jouw gevoel van houden van als je zo wordt bejegend? Wat zou je doen en schrijf dat eens op. Ze kunnen dan heel goed verwoorden dat ze boos worden en dat ze het niet meer zouden doen, omdat ze dan bang zijn. Daar geven ze woorden aan. De laatste vraag is, dat kun je ook heel goed met kinderen doen, waardoor is in deze les je bril ten aanzien van

homoseksualiteit of houden van ander gaan staan? Zijn er dingen waarvan je denkt: he daar heb ik eigenlijk nooit zo over nagedacht?

Dat zijn de vier fasen van die didactiek en wat ik er heel fijn aan vind is dat het een didactiek is die je goed kan toepassen. Je kijkt dus eerst naar wat het voor jezelf betekent, in het gesprek leer je andere perspectieven kennen en door bewust een onbekend perspectief in te brengen veranderd je blik misschien ook wel. Het gaat hierbij om identiteitsvorming.

In onze burgerschapslijn zit ook duidelijk het onderdeel discussiëren verweven, waarbij er verder wordt gekeken dan alleen de argumenten, maar waar er juist ruimte is voor empathie.

Heel vaak stopt de discussie bij een thema als homoseksualiteit na het luisteren naar voor- en tegenargumenten. Terwijl ik ook vind dat je je moet inleven in anderen. Wat gebeurt er met iemand als die zo wordt bejegend en hoe zou jij je voelen? Die les kan ik geven, maar wat de studenten er vervolgens mee doen is aan de persoon zelf. Daar heb je geen invloed op. Je probeert hen ervaring op te laten doen en lessen te geven waardoor hun bril misschien anders gaat staan. Dat is wat je als leerkracht kan doen.

We hebben binnen de Pabo ook een leerlijn Cultuur(over)dragerschap. Twee keer per jaar is er een cultuur week van jaar 1 t/m jaar 4 waarin studenten aan de gang gaan met een bepaald onderwerp binnen cultuur. Zodat ze er bewust van worden dat zij cultuurdrager zijn, maar ook overdrager. Dat heeft natuurlijk ook te maken met hoe je naar de wereld kijkt, maar er komt ook in terug dat je als leraar een rol te vervullen hebt. Het gaat over beeldvorming, mediawijsheid en we gaan naar gebedshuizen toe. Dat heeft ook allemaal met wereldburgerschap te maken.

Ervaar je moeilijkheden binnen het lesgeven in (wereld)burgerschap?

We hebben alleen weinig tijd voor dit thema. Je hebt maar zes colleges en ik zou er graag meer aan willen besteden, maar er moeten bepaalde keuzes gemaakt worden. Daarin is burgerschapsvorming toch nog wel het ‘ondergeschoven kindje’. Rekenen en taal heeft prioriteit en dat is terecht ook, maar zeker in een stad als Amsterdam die alleen maar meer divers wordt, vind ik dat je kinderen heel erg moet voorbereiden. Maar natuurlijk moeten er keuzes gemaakt moeten worden, maar wat mij betreft mag er meer aandacht aan besteed worden. Als ik kritisch kijk dan denk ik dat het wel beter kan. Ik zou er in later jaren, jaar 3 en 4, ook graag op terug willen komen, maar die ruimte is er niet. Ook in basisscholen heeft het niet altijd prioriteit. Niet gek natuurlijk, want die kampen met dezelfde problemen, maar de wereld verandert dus je moet ook als ‘onderwijsland’ meegaan. Hoe zorg je ervoor dat leerlingen voorbereid zijn op een samenleving waarin ze zelfredzaam zijn. Dit is natuurlijk een interessante discussie, maar ik denk dat het uiteindelijk toch neerkomt op bijvoorbeeld samenwerkingsvaardigheden, inlevingsvermogen en dat je weet hoe beeldvorming werkt.

In hoeverre verschilt het curriculum rondom wereldburgerschap op de Pabo in Amsterdam met een Pabo in een minder superdiverse stad?

Wij profileren ons echt als Pabo waarbinnen je als leerkracht leert om les te geven in grootstedelijke context. Vervolgens moeten wij als leerkrachten uitleggen wat dat dan is en dat is soms best lastig. Gaat het erom dat als je kennis hebt over verschillende culturen mensen beter begrijpt of gaat het om een open houding naar mensen en dat je met elkaar in gesprek gaat? Ik denk dat we de laatste vijf jaar steeds beter in staat zijn om te verwoorden wat dat inhoudt. Dat is wat we uitdragen en willen meegeven aan studenten. Dat studenten in staat zijn aan het einde van hun studie om aan te geven waarin het les geven in groot stedelijke context verschilt met het lesgeven in een dorp. Hoewel ik me soms ook afvraag of het werkelijk zoveel verschilt, want ook in een dorp zijn veel verschillen en plak je misschien wel te snel labels op. In Amsterdam heb je natuurlijk wel een rijkdom aan verschillende achtergronden en verschillende visies op opvoeding en het onderwijs.

9. Mohammad Babazadeh, Senior Medewerker Tropenmuseum Junior, geïnterviewd op 5 december 2019 door Luca Merlijn in het Tropenmuseum

Wat versta je onder het begrip wereldburgerschap en hoe komt dit terug in de visie en werkwijze van het Tropenmuseum Junior?

Wereldburgerschap betekent voor ons dat we kinderen een beetje in de opvoeding kunnen beïnvloeden zodat ze open staan voor andere culturen. Zodat ze niet alleen maar denken: dat wat ik ken is belangrijk en de rest moet 'stikken', bij wijze van spreken. Dit doen we door ze nieuwsgierig te maken naar anderen, naar dat wat anders is. We maken het onbekende bij ze bekend. Ik heb hier een concreet voorbeeld bij: als een kind bij ons Chinese tekens leert tekenen, bijvoorbeeld bij de China tentoonstelling, dan leggen we uit wat het betekent, maar we proberen het ook mooi aan te bieden zodat kinderen er ook trots op zijn. Er is een kans dat het kind bijvoorbeeld in een Chinees restaurant op zoek gaat naar dat ene teken dat hij heeft getekend. De herkenning van wat er bij ons in het museum is gedaan zorgt ervoor dat Chinees niet meer anoniem of ver weg is.

Kinderen worden in ons museum bijvoorbeeld ook nieuwsgierig naar elkaar. Bij Ziezo Marokko kwam er bijvoorbeeld binnen een groep kinderen een gesprek over talen op gang en iemand zei: ik kan Berber! Klasgenoten, die al heel lang samen in de klas zitten wisten niet dat die ene jongen Berber sprak en leren dus nieuwe dingen over elkaar. Het begint dus heel klein, bij jezelf, bij je klas, bij je burens en op die manier kun je hopelijk open staan voor het vreemde. Je leert dat het vreemde niet heel erg eng is, maar dat je nieuwsgierig kan worden door naar andere kleuren te kijken. Zo hopen we hier wereldburgers op te voeden. Dat je niet alleen bezig bent met jezelf, maar ook kunt samenwerken met anderen. Dat stimuleren wij heel erg in onze activiteiten die erop gericht zijn om samen te doen.

Amsterdam is al een land op zich met zoveel verschillende culturen en mensen die ergens anders vandaan hierheen gekomen zijn. Het is niet meer één monocultuur. Kinderen weten tegenwoordig al heel veel over de wereld door de nieuwe technologie.

Ik heb ook een aantal voorbeelden uit de tentoonstelling Sabi Suriname: als we het hebben over de mati's dan reageren kinderen daar op met: "ja ik weet wel wat mati is!". De vraag is dan: maar hoe weet je dat? Ze kennen het, maar weten vaak niet dat het Surinaams is. Er zijn heel veel Surinaamse woorden in het Nederlands waarvan kinderen niet weten waar ze vandaan komen. Kinderen weten vaak ook niet dat de officiële taal in Suriname, Nederlands is. "Waarom spreken Surinamers Nederlands? En hoe komt het dat Nederland in Suriname terecht is gekomen?" Op een hele simpele manier leggen we eigenlijk een verband tussen Nederland en Suriname. Bijvoorbeeld het verhaal over het gerecht bruine bonen met rijst. De Zeeuwen hebben het meegenomen aan boord, toen ze een half jaar onderweg gingen naar Suriname. Ze konden geen vers voedsel meenemen, maar bruine bonen konden wel, die bleven lang goed en konden ze onderweg eten. Zo zijn bruine bonen belangrijk geworden als voedsel in Suriname. BB met R, dat is een liedje en kennen veel mensen, maar waar komt het vandaan? Een ander voorbeeld is hoe de kruiden hier gekomen zijn of roti. Iedereen kent roti, maar waar komt roti vandaan? We vertellen dat al die gerechten en ingrediënten uit Suriname komen, maar hoe kwam het in Suriname? Vanuit India werd het via contractarbeiders meegenomen naar Suriname. We creëren een soort spinnenweb waar draden over de hele wereld door elkaar heen lopen. Die verbondenheid wordt opeens zichtbaar en dat maakt het concreter voor kinderen. Je verbreedt de blik van de kinderen op een hele simpele manier.

Je kunt al die verbanden in een les aan kinderen overbrengen in een half uur of uurtje, maar dat zou heel erg saai zijn. Als kinderen bij ons zelf in de toko bruine bonen met rijst gaan maken, dan willen ze er opeens alles over weten. Dan hoeft je ze niet te forceren en leren ze tegelijkertijd over het verhaal achter het gerecht. Kinderen zijn persoonlijk betrokken en daardoor bereid om te leren en zijn vanuit zichzelf nieuwsgierig.

Kinderen zijn verbaasd dat ze zelf mogen gaan koken. Als ze in de toko de rijst, tomaat en uien zien dan vragen ze aan de mati's: "écht? Gaan we dat echt maken?" Je moet kinderen inspireren dan komen ze zelf met vragen.

Hoe ziet het ontwikkelproces van tentoonstellingen in het Tropenmuseum Junior eruit?

We beginnen met brainstormen tot dat we een thema hebben waar we alle drie achter staan. Dan gaan we verder werken aan het concept en komen we met wel 100 ideeën, waarvan we uiteindelijk heel veel moeten weggooien. Sabi Suriname begon bijvoorbeeld met een idee over een radiostudio, studio Suriname zou het dan heten. Op een gegeven moment is het idee weggegooid, omdat we het niet voor elkaar konden krijgen om live te zijn. Zo zijn er verschillende ideeën gepasseerd zoals een zolder waar de kinderen terecht komen. Op een gegeven moment dachten we: nee, kinderen gaan niet naar Suriname, het land, maar naar het museum. We kwamen op het idee van een depot onder de grond en een neefje van een medewerker die de wand ontdekte, waarachter de wereld achter de dingen schuil gaat. Toen dachten we: oké, dit kunnen we waarmaken en zijn we het idee gaan uitwerken. Vanaf daar gaan we taken verdelen. We gaan nadenken waarom het belangrijk is om een tentoonstelling over Suriname te maken en wat belangrijk om te vertellen is. In Nederland eten we heel veel Surinaams, we denken Surinaams, we gebruiken Surinaamse woorden, maar mensen weten dat niet. Mensen zijn zich daar niet bewust van. Wat ook belangrijk om te vertellen is over de diversiteit, zoveel geloven, zoveel talen, zoveel verschillende culturele achtergronden. Dan bedenken we ons wat Suriname nog meer met Nederland te maken heeft. Het slavernijverleden. De geschiedenis, dat is belangrijk, hoe vertellen we dat? Op die manier kom je tot bepaalde ideeën, thema's, sub thema's. We gaan dat uitwerken en komen bijvoorbeeld op het idee hoe we de culturele diversiteit kunnen uiten in de tentoonstelling, bijvoorbeeld met verschillende disciplines, muziek, dans, eten, met taal, ga zo maar door.

We zijn ook alle drie los van elkaar naar Suriname afgereisd met als doel om onderzoek te doen. Dat is een belangrijk onderdeel. Het rondkijken en kennismaken met een land zorgt ervoor dat je feeling krijgt met het thema en geeft inspiratie. Daarbij is het zo omdat we een museum zijn, dat alles moet kloppen. We ervaren van binnenuit hoe het werkt, anders ben je afhankelijk van wat anderen zeggen en dan kan je niet concreet genoeg zijn. We moeten precies weten waar we het over hebben. Natuurlijk kan je niet alles weten, dat is niet mogelijk. Het is zo'n rijke cultuur. Alleen al binnen een marron gemeenschap zijn er verschillende visies op kunst en taal enzo. We proberen zoveel mogelijk goede informatie te verzamelen maar het zorgde er ook voor dat we in aanraking kwamen met mensen die we in eerste instantie niet gepland hadden. Tijdens mijn reis ben ik bij Bongo Charlie gekomen, een muzikant. We waren niet van plan om iets met recycle/upcycle te doen, maar dan kom je in aanraking met hem en ga je naar hem toe, naar zijn werkplaats, naar zijn huis, je ziet zijn hele leven, zijn slaapkamer, alles is muziek en hij maakt het van dopjes, coladopjes en dat soort dingen, gasflessen. Dit is toch waanzinnig mooi, want weet je, je wilt ook niet dat mensen denken: Suriname is een stoffige cultuur he, oud, hout, nat, tropisch. Bongo Charlie doet iets nieuws met die dingen en hij is een professional, een goede muzikant. Hij probeert die upcycle instrumenten ook exact goed te laten klinken zoals het moet klinken, dus dat is waanzinnig leuk om kinderen met zo iemand kennis te laten maken door ze zijn instrumenten te laten spelen. We vertellen dan waarom hij dat doet enzo. Dat het persoonlijke verhalen zijn is een essentieel deel van onze programma's.

Welke thema's binnen wereldburgerschap komen terug in de tentoonstelling?

We zijn ons bewust van de verschillende onderwerpen en thema's die je aan wereldburgerschap kunt koppelen, maar we kijken ook naar het curriculum van het onderwijs en wat de scholen willen. Er komen wel veel thema's terug die tot wereldburgerschap behoren, alleen we benoemen het niet allemaal expliciet. Vrede en conflict, identiteit en mondiale betrokkenheid komen allemaal terug. Als we kijken naar het thema mensenrechten dan heb ik een concreet voorbeeld waar het in de tentoonstelling terug komt. Als we het over de slavernij hebben leren kinderen over de betekenis achter het lied Faja Sitong. Kinderen zingen en klappen en denken dat het een vrolijk liedje is. Als we het dan gaan vertalen komen ze erachter dat het

eigenlijk geen vrolijk liedje is. Als je het vertaald dan wordt er gezongen: “meester jantje heeft weer een kind vermoord”. Dit komt voort uit het ritueel waarbij kinderen op de plantages, als ze oud genoeg waren om als een volwassen tot slaaf gemaakte op het land te gaan werken gebrandmerkt werden. De tekst zegt, hete steen, brand me niet, brand me niet. Dat slaat dus op het brandmerken. De vertaling over meester jantje die een kind dood, gaat niet letterlijk over kinderen vermoorden, maar kan figuurlijk opgevat worden. Het kind in het kind wordt gedood. Het moet nu net zoals volwassenen werken op het land. Dit is één van de onderwerpen die je met kinderen bespreekt en dan roepen ze gelijk: ‘oh wat fijn dat we niet gedwongen worden om te werken, dat we zelf mogen bepalen wat we willen doen.’” Op deze actieve manier behandelen we het en ook binnen onze voorbereidende lessen, bespreken we het slavernijverleden. Sommige kinderen met Surinaamse roots vertellen dan bijvoorbeeld dat ze dingen van opa hebben gehoord. Dan komt het opeens veel dichterbij. Kinderen leren ook over de diversiteit in Suriname. In één van onze ruimtes (Fissa Strati) hebben we het over feesten. Daar leren kinderen dat er allerlei wereldfeesten gevierd worden in Suriname, zoals Chinees nieuwjaar of Divali en hoe het komt dat deze feesten daar gevierd worden. Het thema globalisering komt terug in het vertellen over welke spullen er heen en weer reizen. Bijvoorbeeld maggi die je kunt vinden in Suriname.

Welke activiteiten zijn nog meer onderdeel van het schoolprogramma?

Als je over de Surinaamse geschiedenis leest, dan lees je over de inheemse, de originele bewoners van Suriname. Zij wisten alles over bos, over de natuur en over medicijnen. Wij vinden dat een belangrijk onderdeel en moest dus deel uit gaan maken van de tentoonstelling. Als je verder leest dan lees je over mensen uit Afrika die naar Suriname gebracht zijn. Sommigen hebben zich verzet en zijn gevlucht naar het binnenland. Dat zijn de marrons. Zij bouwden een leven op in de natuur en zo ontstond daar een nieuwe cultuur. Dat vonden we ook een heel erg belangrijk element, maar hoe vertaal je dat naar een concreet idee voor de tentoonstelling? Één van de ruimtes heet Busi Kondre, die is speciaal gericht op de cultuur van de marrons. Toen we in Suriname waren zijn we in contact gekomen met Marcel Pinas, een bekende kunstenaar die zich richt op marron cultuur. Zo zijn we tot de activiteit gekomen waarbij kinderen lepels graveren in het afaka-schrift, ontwikkeld door de marron gemeenschap. Waarom we voor lepels gekozen hebben heeft te maken met het thema hoe overleef je in de natuur. Marrons kwamen eerst in het bos terecht toen ze gevlucht waren van de plantages. De allerbelangrijkste zaak was overleven, je eten kunnen vinden. Het bos was een nieuwe omgeving voor ze, daar waren inheemsen die ze hebben geholpen, die hebben ze geleerd om hun eigen eten te verbouwen. Als je eenmaal een beetje bent gesetteld, dan wil je ook je leven mooier maken. Hoe doe je dat? Door het versieren van dingen, dus Marrons hebben een rijke cultuur waarbij alles versiert is, met krullen, symbolen en dat is dan kunst van het leven. Dus we dachten, dat onderdeel bij Marrons is zo belangrijk, dat we dat niet kunnen laten zitten. Dat is de reden waarom de kunst van het leven is teruggekomen in de activiteit in de vorm van lepels versieren. De kinderen zoeken hun eigen voorletter, om het ook voor de kinderen persoonlijk te houden, dus dan zoeken ze de eerste letter van hun naam, maar dan in Marron, in fawaka schrift, en dan mogen ze er omheen hun lepel versieren, graveren en versieren.

Welke rol speelt de vormgeving binnen de tentoonstelling?

We voeren altijd intensieve gesprekken met vormgevers en hebben namelijk best wel veel voorwaarden waaraan de vormgeving moet voldoen. We willen niet een theatervoorstelling maken waar je op het podium een acteur ziet spelen en de toeschouwers in de zaal zitten. Onze toeschouwers staan juist op het podium. Met andere woorden, onze tentoonstellingen hebben geen toeschouwers, maar de bezoeker neemt actief deel aan het geheel. Er is interactie met de bezoeker en daar hebben we ruimtes voor nodig waar kinderen activiteiten kunnen doen. De balans tussen informatieoverdracht door te vertellen en leren door te doen moet kloppen. Het is een voorwaarde dat elke ruimte voor 15 kinderen geschikt moet zijn. Als voorbeeld neem ik de toko. Daar wordt bruine bonen met rijst gemaakt. De vormgeving moet, naast dat het een mooie vertaalslag is van ons thema, dus ook functioneel zijn.

Wat houdt de leermethodiek van het Tropenmuseum Junior in?

We hebben onze eigen methodiek ontwikkeld, omdat wij geloven dat kinderen via spelen leren. Je kan de meest serieuze zaken met kinderen bespreken, om een wereldburger van ze te maken, want kinderen snappen de wereld heel goed zoals alle volwassenen, alleen je moet weten hoe je het moet bespreken, hoe je het aanpakt. Één van de methodieken en regels is dat kinderen hier niet op school terecht komen. Wij willen niet een schoolklassituatie hier herhalen, dus we doen alles om dat uit die context te halen. Het is de bedoeling dat de kinderen zich totaal in een andere wereld wanen en dat ze ook open staan voor wat we ze bieden. Dit doen we door gebruik te maken van theatrale vormen, vertellingen en scènes. Bij Sabi Suriname doen we dat met een rap, spoken word.

We hebben bijvoorbeeld ook oplossingen als kinderen druk zijn. Je hebt de neiging om te zeggen: luister, mond houden, maar wij proberen dat inhoudelijk op te lossen. Dit doen we door kinderen een rol en verantwoordelijkheid te geven. Bijvoorbeeld in de toko als het vies is kan je zeggen: jongens, niet vies maken want dat is niet goed, maar je kan ook zeggen dit is de meest hygiënische toko in de stad. Straks als inspectie komt of als mensen komen eten, dan moeten we ons schamen als het hier vies is. Wij willen de mooiste, meest hygiënische, lekkerste van de stad zijn. Nou dat snappen kinderen wel. Je geeft tegelijkertijd de kinderen de verantwoordelijkheid om daarvoor te waken, in plaats van zeggen: he jongens, ik vind niet leuk dat jullie dat vies maken, hoe dat normaal in de klas zou gaan of in een normale situatie.

Hoe komen de pijlers van de Methodiek van het Tropenmuseum Junior terug in de tentoonstelling?

Onze doelgroep zijn kinderen tussen 6 en 12 jaar en hun ouders, maar door de week hebben we schoolprogramma's, dus dan komen er kinderen met juffen en meesters. Kinderen krijgen een voorbereiding op school, maar op het moment dat ze hier in het museum zijn, dan moet het gaan leven. Ze moeten zich ergens anders wanen, dat is het main idee. Ze worden uit hun context gehaald. Van school met de tram in Amsterdam. We doen alles om kinderen te resetten en daarom hebben we een lift bedacht. Behalve dat het een vormgevingsidee is, is het een soort resetmoment. Omdat het spannend is vergeten ze de rest van de wereld en zo zijn ze helemaal voor ons. Zo nemen we ze mee bij de start om ze in onze omgeving onder te dompelen.

De tentoonstelling gaat over echte mensen, echte spullen en persoonlijke verhalen. Veel objecten hebben we in Suriname laten maken en een klein deel is de collectie van het Tropenmuseum. Omdat wij hands-on willen zijn laten we bijvoorbeeld dingen namaken. De boot is in het binnenland van Suriname gemaakt. Kinderen vinden het natuurlijk heel erg cool om daarin te zitten, wetend dat het ergens in het binnenland van Suriname gemaakt is en door de rivier heeft gevaren en hierheen gekomen is. Als je dingen mag aanraken dan stimuleer je ook persoonlijke betrokkenheid van de kinderen. Dus dat echt is heel erg belangrijk.

Dan de pijler hedendaags. We willen niet alleen over vroeger praten, dat is zo stoffig, maar ook over mensen van nu, zoals Bongo Charlie. Hij upcycled muziekinstrumenten van afvalmateriaal.

De pijler onderdompeling. Kinderen stappen in de lift en komen in een depot. Ze moeten nieuwsgierig zijn, dan gaat er opeens een wand open. Dan kijkt zelfs de juf zo (van wow), ze denken dat ze zelf achteruitlopen. Het is ook verrassend, want dat verwacht je niet. We benadrukken dat kinderen samen dingen ondernemen, dus dat hoort bij de pijler sociaal. Zoals bij muziek, dan moet je een ensemble zijn. Sowieso ben je met z'n allen verantwoordelijk. Bijvoorbeeld in de toko bij het koken van de bruine bonen. Ze zorgen er samen voor dat het goed en lekker is, dat het mooi is, te eten is, dat dat lekker ruikt en zorgen ook voor hygiëne. Alles moet je samen opruimen, afwassen, afdrogen, maar ook iedereen moet de verhalen en het lied kennen, voor de eindpresentatie. Bij muziek ga je dan bijvoorbeeld met bovenbouw groepen het hebben over de apinti, dat is een drum die ook codes spreekt, een geheime taal heeft en ze leren de geheime taal samen spelen. Nou hoe cool is dat? Dat moet je samen doen, je moet samen klinken. Als ensemble presenteren de kinderen het ook. Dus je bouwt het allemaal theatraal op, zodat ze dan op dat moment onderdeel van het geheel zijn, en dat doe je samen. Samen is heel vaak een belangrijk onderdeel van onze programma's.

Het is dus denk ik duidelijk dat we zintuigelijke tentoonstellingen maken. Dat is ook een verschil met misschien andere musea. Bezoekers kunnen voelen, ruiken, proeven, horen en zien. Dat is echt wel een luxe die wij hebben. Onderdeel van de methodiek is ook dat het belangrijk is dat al je met iemand praat, je eerst naar de naam vraagt. Als iemand een vraag stelt, zeg je: hee, en hoe heet jij trouwens, oh Luca, wat wil je weten? Op die manier heb ik een connectie met je, dan ben jij niet een ding, een meisje of bezoeker, maar jij bent Luca en dan vind je het ook belangrijk dat je naam geroepen wordt. Didactiek is het eigenlijk he, want je hebt altijd een verhaal dat je wilt vertellen, maar je hebt ook iemand die jouw verhaal moet aanhoren en accepteren. Als je die connectie niet hebt dan gaat het niet lukken.

10. Draaiboek Gastles over Wereldburgerschap op 19 december 2019 op de Karel Eykmanschool in Amstelveen

5 min Introductie

10 min Stap 1: Mindmappen

Werkvorm: Denken – Delen – Uitwisselen d.m.v. een woordenweb.

De leerlingen gaan mindmappen rondom het begrip ‘wereldburger’. In groepjes van circa 5 leerlingen schrijven de leerlingen op een groot vel papier hun eerste associaties bij het begrip op.

Duidelijk maken: niks is fout!

5 min Stap 2: Uitkomst mindmaps klassikaal bespreken

We gaan de uitkomsten van de mindmapsessie klassikaal bespreken. Per groep krijgen de leerlingen de gelegenheid om te delen welke associaties zij hebben opgeschreven. Er ontstaat een beeld van de algemene kijk op het begrip ‘wereldburger’.

De leerlingen mogen drie uitkomsten op het vel papier omcirkelen waarvan zij hebben besloten het belangrijkste te vinden om wereldburger te zijn.

Eventuele ‘doorstel-vragen’:

- *Hoe ben je bij deze associatie gekomen?*
- *Waarom vind je dit zo belangrijk?*
- *Kun je mij uitleggen waarom je dat vindt?*

10 min Stap 3: Video

De leerlingen krijgen een video te zien waarin er een toelichting gegeven wordt op het begrip ‘wereldburger’.¹

Inhoud video:

- Wanneer ben je een wereldburger?
- Uitleg over de gevolgen van de globalisering
- Concrete voorbeelden

“Jullie krijgen nu een video te zien van Reduan. Hij woont in Amsterdam en onderzoekt voor het Tropenmuseum wat het inhoudt om wereldburger te zijn. Hij gaat het jullie uitleggen! Kijken jullie mee!?”

Ruimte voor korte reacties.

¹ Tropenmuseum Junior, *Wanneer ben je een wereldburger?* / Tropenmuseum Junior - Basisonderwijs (YouTube, 2016), <https://www.youtube.com/watch?v=EjHU7j8E8vo>.

20 min Stap 4: Wereldburgerschap en het museum

Werkvorm: groepsgesprek, Luisteren – Formuleren – Delen

De groep wordt in twee gesplitst. Per groep van circa 10 leerlingen wordt er een groepsgesprek gevoerd. De leerlingen staan in een kring en in het midden ligt een voorwerp dat het gespreksonderwerp symboliseert.

De vraag die binnen het gesprek centraal staat luidt als volgt: Is een museum een plek waar je kunt leren over wereldburgerschap?

Sabi Suriname in het Tropenmuseum Junior

Gesymboliseerd door de ledenpassen die alle leerlingen gekregen hebben bij hun bezoek aan de tentoonstelling. Het is een herkenbaar object voor de leerlingen en naar verwachting komen er herinneringen aan hun bezoek naar boven.

- *Envelop 1:* Is Sabi Suriname een plek waar je kunt leren over wereldburgerschap? Waarom wel of waarom niet?
- *Doorvraag:* Welke voorbeelden kun je noemen uit de tentoonstelling Sabi Suriname?
- *Envelop 2:* Kun je leren om wereldburger te worden? Zo ja, voel je je meer wereldburger na het bezoek aan Sabi Suriname?
- *Doorvraag:* kun je dit toelichten? Wanneer ben je een wereldburger?
- *Envelop 3:* Wat wil jij in het museum leren over wereldburgerschap?

5 min Reflectie

11. Observatieformulier A		Observant: Matthijs Posthuma Locatie: Amstelveen			
Datum: 19 december 2019		Focusgroep 1: groep 6 van de Karel Eykmanschool	Aantal leerlingen: 24	M: 12	V: 12
	Antwoord op vragen Opvallende uitspraken 'Citaten'	Houding	Dynamiek in de klas	Overige opmerkingen	
1.Introductie	-	-	-	-	
2. Mindmappen	"Ik denk aan een hamburger" 'Mensen op de wereld' "Wereldbol tekening" "Wereldreiziger (meisje dat de wereld rondreist)'"	Actief; Focus op de opdracht	Druk overleg binnen de groepjes	-	
3. Bespreken uitkomst mindmaps	1. In veel landen geweest → ben je in de wereld, veel landen geweest→ben je burger daar → wereldburger 2. Burger eten → anders kan je niet leven Iemand die de wereld rondgaat 3. iemand die op heel veel plekken heeft gewoond. Burger die de hele wereld over reist "Het is een figuurlijke burger en niet een letterlijke burger" Een burger is ook een inwoner 4. Vliegtuig → kan je de wereld mee ontdekken Wereld+burger=?=iemand=?=?=alle presidenten van de wereld → leiders van de landen. Poppetje met koffertje → neem je spullen mee van waar je bent geweest Algemeen: wereldbol	Tijdens video: Actief luisteren	Tijdens video: Geconcentreerd aan het luisteren Klein beetje rumoerig door schoenenopmerking Daarna weer geconcentreerd aan het luisteren	-	

	Video: Heel veel uit china → kledingstuk, zie je bijna nooit: made in Duitsland → raar			
	Antwoord op vragen Opvallende uitspraken ‘Citaten’	Houding	Dynamiek in de klas	Overige opmerkingen
4. Groepsgesprek				
Introductie	-	Actief, springen	-	-
RONDE 1: Envelop 1 <i>Is Sabi Suriname een plek waar je kunt leren over wereldburgerschap? Waarom wel of waarom niet?</i>	Ik zag toen we daar waren een soort poster met allemaal uitvindingen → steeds meer uitvindingen kwamen Er is best wel veel om over het land te leren, misschien ook wel veel over andere landen te leren maar dat weet ik niet echt → <i>wat leer je dan over het land?</i> → In die kamers zag ik allemaal dingetjes, een kamer waar we dingen moesten zoeken, daar zag je allemaal dingen hangen over de oorlog en andere dingen. Ook wat ze er droegen en wat ze nu dragen (kleding) accessoires. Je kan ook van Nederland en Afrika leren want Suriname was vroeger een deel van Nederland. Suriname dat is een land van allemaal bewoners van verschillende landen en dus allemaal dingen om te weten van andere landen. Ik wou iets wijs zeggen. Leren over Ketí Koti → vroeger slavernij → viering afschaffing slavernij Ook andere mensen die heel veel over Suriname weten en die gaan je leren over Suriname en dan kom je met nog meer mensen in aanraking → matties → als je elkaar beter leert kennen kan je elkaar	-	-	-

	beter accepteren Want sommige mevrouwen hebben zo’n ding op hun hoofd wat dan wat betekent, traditie; zwarte kleding en dat ze hun lijf niet mochten laten zien Als je in het museum bent dan leer je ook wat ze daar eten, ook geproefd daarna, en smaakt heel anders dan de dingen die we thuis eten → leert ander voedsel kennen → proeven is wel belangrijk Als je daar woont leer je veel talen → er wonen mensen uit China, India, Indonesië, Korea, Afrika			
Envelop 2 <i>Kun je leren om wereldburger te worden? Zo ja, voel je je meer wereldburger na het bezoek aan Sabi Suriname?</i>	“Ja, misschien aan je gedrag.” “Ik weet het niet zeker maar misschien om hoe je kleed, door bepaalde kleding te dragen of iets in je haar” → <i>is dit belangrijk om wereldburger te zijn?</i> → “weet ik niet.” “Je hoeft niet per se te leren, eigenlijk heb je ook veel geld nodig om te reizen, voor bijvoorbeeld een auto en benzine” → <i>ben je pas wereldburger als je de hele wereld hebt gezien?</i> → Neeeee (in koor) → “Je hebt dan wel alles van de wereld gezien, maar dan moet je wel heel erg jong beginnen, bijvoorbeeld als je al op best wel wat plekken bent geweest kan je ook wereldburger zijn” → <i>alleen reizen belangrijk?</i> → “ook met andere mensen in aanraking belangrijk” “Sabi Suriname (tropenmuseum junior) gaat elke keer over een ander land, en als je daar elke keer naartoe gaat kan je dus wereldburger worden.”	-	-	-

Envelop 3 <i>Wat wil jij in het museum leren over wereldburgerschap?</i>	Meer weten (<i>over landen en culturen</i>) Over culturen en door naar mensen te luisteren van andere landen "Hoe ik dan met andere mensen om moet gaan, want ik weet nog hun regels niet enzo."	-	-	-
Reflectie	"Kan heel erg een gevoel zijn, wereldburgerschap." "Vond het leuk en fijn, en heb nu ook nieuwe dingen geleerd." "Ik vond het leerzaam omdat ik nog helemaal niet wist dat een wereldburger bestond, en als je het woord hoort denkt je aan iets anders, eigenlijk denk je dat het gewoon iemand is die over de wereld reist, maar dan is het toch iets anders is." → <i>wat dan</i> → "dat je met mensen van verschillende culturen kan omgaan en van kan leren." "Nu voel ik me meer wereldburger omdat ik weet wat het is." "Ik ben in veel landen geweest en heb in elk land minstens 2 vrienden gemaakt."	-	-	-

Observatieformulier B		Observant: Néré Saouadogo Locatie: Amstelveen			
Datum: 19 december 2019		Focusgroep 1: groep 6 van de Karel Eykmanschool	Aantal leerlingen: 24	M: 12	V: 12
	Antwoord op vragen Opvallende uitspraken ‘Citaten’	Houding	Dynamiek in de klas	Overige opmerkingen	
1.Introductie	-	Er wordt goed geluisterd naar wat er verteld wordt.	De kinderen weten nog wanneer ze bij het Tropenmuseum zijn geweest Kleurplaten worden aan de kant gelegd om het blad met ‘wereldburger’ op tafel te leggen	-	
2. Mindmappen	’ik ga de wereld tekenen’ ‘iemand die de wereld over reist’ ‘een wereldreiziger’ ‘hamburger’ ‘als je veel reist’ ‘als je veel over de wereld weet’ ‘als je in veel landen bent geweest’	Veel kinderen zeggen dat je veel moet reizen om wereldburger te zijn. Er worden hamburgers getekend. Meerdere poppetjes als burger worden getekend.	De opdracht is bij de kinderen duidelijk. Er wordt veel met elkaar overlegd over wat het woord kan betekenen.	-	
3. Bespreken uitkomst mindmaps	Eerste groepje Wat zijn de 3 belangrijkste dingen? Groep 1: Als je in veel landen bent geweest, dan ben je een wereldburger. Mensen, omdat burger mensen betekent Wereld, want het woord wereld zit er in Groep 2: Een burger eten Iemand die de wereld overgaat De wereld Groep 3 Iemand die de wereld over reist Iemand die op veel plekken woont De burgerreis een figuurlijke burger, niet een letterlijke burger Inwoner Groep 4	-	-	-	

	Vliegtuig, daardoor kun je de wereld ontdekken Alle presidenten, dat zijn de leiders van alle landen Alle spullen die je nodig hebt neem je mee in je koffer			
--	--	--	--	--

Antwoord op vragen Opvallende uitspraken ‘Citaten’	Houding	Dynamiek in de klas	Overige opmerkingen
--	---------	---------------------	---------------------

4. Groepsgesprek	-	-	-	-
Introductie	-	-	Bij het kijken van het filmpje proberen er wat kinderen te kijken waar hun schoenen vandaan komt Reacties filmpje: Schoenen uit de klas kwamen uit China en Taiwan Meerderheid wist niet dat hun schoenen uit China kwamen Een van de leerlingen is in Marokko geweest, waar de films is opgenomen Meerderheid denkt nog niet dat ze een wereldburger zijn	-
RONDE 1: Envelop 1	Je respecteert de cultuur, maar het is een ander land. Je leert allerlei dingen (over eten) maar het is maar 1 land dat wordt besproken Het is niet zo dat je naar andere landen gaat, je blijft binnen het museum	De kinderen luisteren naar elkaar en vullen elkaar aan.	-	-

Envelop 2	Als je niet automatisch aardig bent voor andere mensen dan kan je leren om wereldburger te worden Een wereldburger leert van iedere land de cultuur, je moet goed en vrolijk omgaat met de mensen van dat land Een wereldburger doet alleen leven en ademen	-	-	-
Envelop 3	Ik ben wel lief tegen andere kinderen. Als iemand gemeen doet dan zeg ik er wat van In het begin weet je niet wat het is maar dan leer je erover en weet je meer wat een wereldburger is.	-	-	-

Antwoord op vragen Opvallende uitspraken ‘Citaten’	Houding	Dynamiek in de klas	Overige opmerkingen
--	---------	---------------------	---------------------

RONDE 2: Envelop 1	Je kunt andere culturen zien door andere spullen te zien Je kunt wel wat leren, maar hangt van het museum af. Hangt van de schilderijen af of je leert over wereldburgerschap.	-	-	-
-----------------------	--	---	---	---

Envelop 2	Door veel erover te lezen en erover na te denken (tekstbordjes). Kijken waar de mensen die de kunstwerken gemaakt hebben vandaan komen Wereldburgerschap is een mening. Je vindt jezelf wel of niet een wereldburger. Als je de wereld over gaat dat is het een feit dat je een wereldburger bent Iedereen ziet het anders.	-	-	-
Reflectie		Kinderen hebben meer het gevoel dat je een wereldburger kunt zijn door niet alleen veel te reizen maar door aardig tegen andere mensen te zijn en door andere mensen proberen te begrijpen.		

Observatieformulier C		Observant: Matthijs Posthuma Locatie: Amstelveen			
Datum: 19 december 2019		Focusgroep 2: groep 6 van de Karel Eykmanschool	Aantal leerlingen: 21	M: 10	V: 11
Antwoord op vragen Opvallende uitspraken ‘Citaten’		Houding	Dynamiek in de klas	Overige opmerkingen	
1.Introductie	-	-	-	-	
2. Mindmappen	Ik moet denken aan een alien, een alien die een burger maakt Planeten	Actief	Binnen groepje overleg en soms commentaar naar andere groepjes Meer reactie op afleiding (kijken naar laptop, vragen waarom foto’s?)	-	
3. Bespreken uitkomst mindmaps	1. een wereldbol Een burger (mens) Natuur 2. hamburger Wereld rondreizen De wereld zelf 3. Aliens, omdat wij dachten dat misschien de aliens een bijzonder broodje hebben gemaakt voor de wereld (een hamburger) De mensen op de wereld 4. Mensen De aarde Ajax Voedsel De allerbelangrijkste persoon en de allerrijkste mens Video: Ik dacht eerst dat je een wereldburger was als je heel veel reist, maar nu denk ik dat je een wereldburger bent als je mensen respecteert.	Tijdens video: Geconcentreerd, stil	Tijdens video: Paar kinderen kijken naar waar de schoenen vandaan komen	-	

	Dacht dat WB met de mens en wereld te maken had, meer met reizen. Dacht eerst dat het met hamburgers te maken had Ik heb nooit over WB nagedacht → <i>hoe vind je dat dan?</i> → grappig			
	Antwoord op vragen Opvallende uitspraken ‘Citaten’	Houding	Dynamiek in de klas	Overige opmerkingen
4. Groepsgesprek				
Introductie	-	-	-	-
RONDE 1: Envelop 1 <i>Is Sabi Suriname een plek waar je kunt leren over wereldburgerschap? Waarom wel of waarom niet?</i>	Aan de ene kant wel maar aan de andere kant niet, het ging niet echt over wereldburgerschap Aan de ene kant wel omdat je zag wel dat bijvoorbeeld ze elkaar ook gingen helpen bij koken, dus dat vind ik wel burgerschap → <i>samenwerken</i> Ja want het ging over landen, dus denk van niet, want ik heb het woord wereldburger niet gehoord Ik denk dat je een wereldburger bent als je mensen accepteert → is <i>Sabi Suriname een plek waar je dat leert?</i> → ja, omdat je elkaar ook moet helpen Ik denk dat we wel over wereldburgerschap hebben geleerd, want er werd hard gewerkt en we hebben veel geleerd over de mensen daar, we hebben ook geleerd over de achtergrond (van suriname) Je hebt samengewerkt, en dan werk je wel met burgers enzo, dus dan leer je	-	Druk en rumoerig continu	-

	daar wel over wereldburgerschap We hadden ook een liedje geleerd			
Envelop 2 <i>Kun je leren om wereldburger te worden? Zo ja, voel je je meer wereldburger na het bezoek aan Sabi Suriname?</i>	Nou ik heb eigenlijk veel meer samengewerkt dan normaal → <i>hoe kwam dat?</i> → kwam opeens uit mezelf → <i>ben je meer wereldburger geworden?</i> → Ja, weet niet precies waarom Ik denk dat het wel kan, omdat we bij Sabi Suriname veel hebben samengewerkt, ze hebben geholpen, (...) toen je in de lift stond dacht je echt waar gaan we naartoe? Toen zag je het en was het best mooi, en het was heel leuk Ik wist dat woord nog niet, en nu ik er over nadenk wel <i>Naast samenwerken, wat zijn nog meer belangrijke punten om wereldburger te zijn?</i> Je moet ook op de wereld mensen accepteren. Ik denk wel dat je een wereldburger kan worden omdat je meer leert over de cultuur Ik heb daar (bij Sabi Suriname) ook samengewerkt, maar we hadden eigenlijk ook meer dingen voor de andere groep gedaan, wij moesten iets koken en moesten dat toen aan de andere groep geven → <i>iets doen voor een ander</i> Ik denk dat het wel kan, ik kan wel naar alle landen → belangrijk dat je veel over andere landen weet → zowel dat je dingen weet over een land als dat je er bent geweest belangrijk	-	-	-

Envelop 3 <i>Wat wil jij in het museum leren over wereldburgerschap?</i>	<i>Wie kan vertellen wat wereldburgerschap is? →</i>Dat je veel over de landen weet, mensen accepteert en samenwerkt Ik denk dat je het niet kan leren want je bent een burger en je woont op de wereld → Daar gaat het helemaal niet over (reactie) → Niet iedereen is bewust van hoe hij op de wereld leeft, dus is niet iedereen bewust van ja.. → <i>niet iedereen wereldburger</i> Ik denk niet dat je het al bent, want sommige mensen weigeren om samen te werken → <i>maar wat moet je leren?</i> → samenwerken Dat je met vrienden en vriendinnen kan samenwerken over hoe je wereldburger kan worden Ik wil graag naar schilderijen kijken en zien hoe ze vroeger leefden → kan je leren over vroeger, wat ze deden			
	Antwoord op vragen Opvallende uitspraken ‘Citaten’	Houding	Dynamiek in de klas	Overige opmerkingen
RONDE 2: Envelop 1 <i>Is een kunstmuseum een plek waar je kunt leren over wereldburgerschap? Waarom wel of waarom niet?</i>	Als je “de wereld achter de dingen” niet ingaat is het wel een kunstmuseum → er is ook kunst in het tropenmuseum Niet echt.. een beetje, want je ziet dan hoe de mensen daar (vroeger) leefden Ik denk het wel want kunstenaars schilderen ook vaak wat in de tijd gebeurt of wat er is gebeurd → <i>wat is afgebeeld kan je iets van wereldburgerschap in vinden</i> Ja, want er kunnen allemaal dingen zijn over wereldburgerschap, standbeeld	-	-	-

	schilderij of tekening → <i>wat heeft kunst ermee te maken?</i> → dan kan je onderzoeken wat er .. Een beetje wel en een beetje niet want je kan het ook een beetje aan schilderijen zien maar soms heb je dat ook helemaal niet. Misschien komt de kerstboom ook wel uit amerika en dit balletje kan ook wel uit canada komen. “Fristi komt uit frankrijk” → <i>informatie achter een object</i> Hier in de zandbak zitten ook zandkorrels, misschien is daar ook wel eentje bij uit china Ik vind niet dat je in (kunst)musea kan zoeken over wereldburgerschap maar ook weer wel, vaak staan er in musea rare plaatjes opgesteld en daar kan je niks van leren. Ik was naar de nachtwacht aan het kijken en toen waren ze het aan het onderzoeken. Je gaat het onderzoeken, dan zit er iets achter en leer je daar meer van hoe het is gemaakt			
Envelop 2 <i>Hoe kun je in een kunstmuseum leren over wereldburgerschap?</i>	Vragen, je kunt het zelf onderzoeken → kunst is nodig → hierdoor kan je de achtergrond ontdekken van de kunst Je hebt er technologie voor nodig, apparatuur, kunst is ook nodig	-	-	-

Reflectie	Voel me niet echt een wereldburger, ik voel het niet echt en wil het ook zien (andere landen bezoeken) Ik ben denk ik geen wereldburger → ik kan mensen niet zo snel accepteren → maar maakt me ook niet zoveel uit	-	-	-
-----------	---	---	---	---

Observatieformulier D		Observant: Néré Saouadogo Locatie: Amstelveen		
Datum: 19 december 2019		Focusgroep 2: groep 6 van de Karel Eykmanschool	Aantal leerlingen: 21	M: 10 V: 11
	Antwoord op vragen Opvallende uitspraken ‘Citaten’	Houding	Dynamiek in de klas	Overige opmerkingen
1.Introductie	-	De 2e focusgroep is wat minder geconcentreerd dan de 1e groep, kan ook komen doordat het net pauze is geweest.	Er wordt wat meer gekletst in deze groep, sommige kinderen zitten bovenop hun stoel. De kinderen weten nog wanneer ze bij het Tropenmuseum zijn geweest en dat ze de tentoonstelling Sabi Suriname hebben bezocht.	-
2. Mindmappen	<i>Wat komt er bij je op als je het woord wereldburger hoort?</i> ‘De wereld, de aarde’ ‘De mens’ ‘de wereld rond reizen’ ‘de natuur, de mens, en de dieren’ ‘alles wat op de wereld past’ ‘een hamburger’ ‘belangrijke personen’	Net als bij de 1e focusgroep worden er veel associaties getekend, geschetst en opgeschreven.	-	-
3. Bespreken uitkomst mindmaps	Groep 1 Een wereldbol De natuur De mens Groep 2 Hamburger De wereld rondreizen De wereld zelf Groep 3 Aliens De mensen De burger Groep 4 De aarde	-	-	-

	Ajax en de burgemeester Een burger kan eten zijn maar ook een mens			
Antwoord op vragen Opvallende uitspraken ‘Citaten’		Houding	Dynamiek in de klas	Overige opmerkingen
4. Groepsgesprek	Reactie op video: Ik dacht eerst dat je een wereldburger was als je veel reisde, maar nu denk ik dat je een wereldburger bent als je mensen respecteert	-	-	-
Introductie	-	-	-	-
RONDE 1: Envelop 1	Je leert over de hele wereld want er zijn verschillende thema’s’ ‘Je kunt er leren, want het ging over Suriname en wat je daarvan kunt leren’ ‘Ik denk het niet, omdat het alleen over Suriname ging’ ‘Je moet naar een echt land zijn geweest’ ‘Haar familie komt uit Suriname’	De groep is geïnteresseerd in wat er gezegd wordt.	In het begin is de rest van de groep stil als iemand de praatbal vasthoudt, sommige kinderen binnen de groep beginnen voor hun beurt te praten tijdens het groepsgesprek en er worden veel antwoorden herhaald.	-
Envelop 2	Ik denk dat je daarover kan leren, maar niet bij Sabi Suriname want je hebt niet de echte mensen ontmoet’ ‘Je kan er van leren, want het zijn dingen uit Suriname’ ‘Nee, omdat je mensen moet accepteren, en dat vind ik best moeilijk’ ‘Nee, Ik vind dat sommige mensen onzin praten’ ‘Ik zie het nut niet om naar elk land te gaan’ ‘Ik vind dat ik een wereldburger ben omdat ik naar andere mensen luister’ ‘Ik kan soms mensen niet accepteren, als iemand irritant is dat wordt ik zelf geïrriteerd’ ‘Als ik boos ben dan wordt het moeilijker’ ‘Als je over iemand heen praat dan luister je minder goed’	Veel persoonlijke associaties komen naar boven	-	-

Envelop 3	Ik wil leren hoe je een wereldburger wordt' 'Hoe andere mensen voelen als je een wereldburger bent' 'Ik hoef er niet per se over te leren, ik voel me goed zoals ik ben' 'Ook als je boos bent, moet je leren om mensen te accepteren'			
-----------	---	--	--	--

Antwoord op vragen Opvallende uitspraken 'Citaten'	Houding	Dynamiek in de klas	Overige opmerkingen
--	---------	---------------------	---------------------

RONDE 2: Envelop 1	Nee, we hebben het niet over vrede gehad' 'Ja, als je de schilderijen zien zie je ook van alles' 'Ja want je kan op het schilderij zien waarvoor het gemaakt is en voor wie' 'Ja want schilderijen lijken net op foto's' 'Nee, ik vindt dat je dat buiten het museum moet doen' 'Nee want de kunst is van vroeger en dat heeft niets met dit te maken'	De groep let minder goed op. De groep staat in de hal en kijken af en toe naar een andere groep kinderen die in de aula aanwezig zijn. Er wordt geprobeerd op en neer te springen met de kinderen om de energie er een beetje uit te halen maar het werkt niet al te goed.	-	-
Envelop 2	Door spelletjes kan je dingen in je hoofd krijgen, koken ook' 'Je kunt op internet kijken, op internet kun je alles opzoeken wat je wil' 'Door eten en internetten kun je leren'			
Reflectie	-	De kinderen vonden de opdrachten leuk	-	-

12. Relevantietabel Enquêtevragen

Vraag	Mogelijke antwoorden	Relevantie	Toevoeging onderzoek
Nieuwsgierigheid			
1. Heb je na je bezoek nog iets opgezocht over Suriname?	Ja, ik heb iets opgezocht of gevraagd over Suriname Nee, ik heb niets opgezocht of gevraagd over Suriname	Blijft het thema van het schoolprogramma hangen in de hoofden van de leerlingen? Is hun nieuwsgierigheid getriggerd?	Inzicht in de bijdrage aan de ontwikkeling van nieuwsgierigheid.
2. Wat heb je opgezocht en hoe heb je dat gedaan?	Ik heb gevraagd aan mijn vader of hij wilde vertellen over toen hij nog in Suriname woonde. Ik heb een pom recept opgezocht op internet. Ik heb gelezen over het slavernijverleden. Ik heb Surinaamse muziek op YouTube opgezocht.	Inzicht in de specifieke interesses en wijze waarop er informatie is vergaard.	Op welk gebied is er nieuwsgierigheid getriggerd?
3. Wat zou je nog meer over Suriname willen weten?	Niets. Ik wil meer leren over de Surinaamse keuken/gerechten. Ik wil meer weten over de verschillende mensen die in Suriname wonen. Ik wil meer weten over de natuur en dieren in Suriname.	Inzicht in de interesse gebieden waar leerlingen nog nieuwsgierig naar zijn.	Antwoorden kunnen gelinkt worden aan de elementen in de tentoonstelling. Wat heeft ervoor gezorgd dat een leerling meer wil weten over Surinaamse gerechten – mogelijk de

			activiteit in Toko ons belang.
4. Wat was het eerste dat je tegen je vader, moeder, broertje(s) of zusje(s) hebt verteld over Sabi Suriname?	Niks. Dat het leuk was. Dat ik geleerd heb over x.	Wat blijft er hangen bij de leerlingen en wat wordt als belangrijk ervaren om te vertellen.	Inzicht in hoe leerlingen het programma ervaren hebben.
5. Leg uit waarom je juist dit hebt gezegd!	Omdat ik dat het leukste vond, het meest bijzonder, het spannendst...	Wat blijft er hangen bij de leerlingen en wat wordt als belangrijk ervaren om te vertellen.	Inzicht in hoe leerlingen het programma ervaren hebben.
6. Heb je nog teruggedacht aan Sabi Suriname?	Nee. Ja een paar keer Ja, vaak Anders	Heeft het bezoek indruk gemaakt? Waren er onderwerpen waar leerlingen nieuwsgierig naar werden?	Inzicht in de bijdrage aan de ontwikkeling van nieuwsgierigheid.
7. Leg uit waar je aan dacht en waarom!	Ik dacht aan de lift, omdat ik dat heel spannend vond. Aan de mati's, omdat ze mij een bijzonder verhaal vertelden over x.	Wat maakt het dat leerlingen terug denken aan het programma? Wat maakte hen nieuwsgierig? Wat maakte indruk?	Inzicht in de bijdrage aan de ontwikkeling van nieuwsgierigheid.
8. Wat maakte jou tijdens de tentoonstelling allemaal nieuwsgierig? Leg uit waarom!	De lift, omdat ik niet wist waar we heen gingen. De objecten in het depot, omdat alleen de kast ging verschuiven als we nieuwsgierig genoeg waren. Een verhaal over x dat ik gehoord heb.	'Concretere' antwoorden over wat leerlingen nieuwsgierig maakte tijdens het programma.	Inzicht in de bijdrage aan de ontwikkeling van nieuwsgierigheid.
Cultureel bewustzijn			
9. Wat heeft Suriname met Nederland te maken, volgens jou?	Nederland was vroeger de baas in Suriname. Het was een kolonie van Nederland. Slavernij.	Het herkennen van de relatie tussen Suriname en Nederland en bewustzijn van het slavernijverleden is onderdeel van	Inzicht in de bijdrage aan de ontwikkeling van cultureel bewustzijn

		het ontwikkelen van een cultureel bewustzijn.	
10. Noem de verschillen die je kent tussen de Nederlandse en Surinaamse cultuur (wat is er anders?)	Ik ken geen verschillen. Het is heel warm in Suriname en in Nederland is het vaak koud. De natuur is heel anders. Er is bijvoorbeeld jungle en dat is er niet in Nederland. In Suriname wordt er ook een andere taal gesproken. Andere gerechten, muziek...	Door je bewust te zijn van de verschillen binnen culturen, werk je aan je cultureel bewustzijn.	Inzicht in de bijdrage aan de ontwikkeling van cultureel bewustzijn. En wat weten leerlingen nog?
11. Noem de overeenkomsten die je kent tussen de Nederlandse en Surinaamse cultuur (wat is hetzelfde?)	Ik ken geen overeenkomsten. In Suriname wonen er heel veel verschillende mensen, met verschillende culturen en in Nederland is dat ook zo. In Suriname spreken mensen ook Nederlands.	Door je bewust te zijn van de overeenkomsten binnen culturen, werk je aan je cultureel bewustzijn.	Inzicht in de bijdrage aan de ontwikkeling van cultureel bewustzijn. En wat weten leerlingen nog?
Empathie			
12. Herken je deze zandanimatie?	Ja, ik herken de zandanimatie van het Tropenmuseum Junior. Ja, ik herken de zandanimatie ergens anders van. Nee, ik herken de zandanimatie niet. Anders.	Heeft dit element van het schoolprogramma indruk gemaakt waardoor leerlingen het zich herinneren?	Herinneren kinderen dit deel van het programma op de lange termijn?

13. Wat dacht je toen je de video van de zandanimatie zag?	Ik herinnerde het weer van toen we in het museum waren. Ik herkende het stukje van de tot slaaf gemaakte mensen, want daar heb ik eerder een filmpje over gezien of les over gehad. Ik vond het heftig om te zien. Ik begreep het niet helemaal.	Mogelijk komen er in de antwoorden al elementen terug die aansluiten op het empathisch vermogen.	Inzicht in de bijdrage aan de ontwikkeling van empathie.
14. Welke emotie(s) voelde je daarbij? Leg uit waarom.	Ik voel me verdrietig, want het is helemaal niet fijn om te zien dat er zo met mensen werd omgegaan. Gefrustreerd om ongelijkheid te zien. Het verbaast me, want ik wist dit nog helemaal niet.	Geven leerlingen aan zich mee te kunnen leven in dat wat ze net gezien hebben? De keuze van emotie is hierin veelzeggend.	Inzicht in de bijdrage aan de ontwikkeling van empathie.
15. Hoe denk je dat de mensen waarover verteld wordt in de zandanimatie zich voelden toen ze in Suriname moesten gaan werken? Leg uit waarom.	Verdrietig, want ze moesten alles achterlaten. Angstig, want ze wisten niet waar ze naartoe gingen. Boos, want het is niet eerlijk wat er is gebeurd.	Geven leerlingen antwoorden waaruit inlevingsvermogen te herleiden is?	Inzicht in de bijdrage aan de ontwikkeling van empathie.
16. Wat zou je tegen een contractarbeider willen zeggen of willen vragen, als dat kon? Leg uit waarom.	Niks. Ik wil zeggen dat ik het stom vind dat ze niet eerlijk betaald werden voor hun harde werken. Wat mis je het meeste aan thuis?	Deze vraag kan als een test gezien worden of leerlingen een antwoord geven waaruit inlevingsvermogen te herleiden valt.	Inzicht in de bijdrage aan de ontwikkeling van empathie.

3 stellingen			
17. Ik ben door Sabi Suriname nieuwsgieriger geworden naar de Surinaamse cultuur.	Eens - Oneens	Geven leerlingen zelf aan nieuwsgieriger geworden te zijn door hun bezoek?	Bijdrage aan ontwikkeling nieuwsgierigheid.
18. Ik snap door Sabi Suriname beter wat Nederland met Suriname te maken heeft.	Eens - Oneens	Geven leerlingen zelf aan beter de relatie tussen Nederland en Suriname te snappen door hun bezoek?	Bijdrage aan ontwikkeling cultureel bewustzijn.
19. Ik kan mij door Sabi Suriname beter voorstellen hoe het voor de tot slaaf gemaakte mensen was om te werken en leven in Suriname.	Eens - Oneens	Geven leerlingen zelf aan zich beter voor te kunnen stellen hoe het leven van een tot slaaf gemaakte was door hun bezoek?	Bijdrage aan ontwikkeling empathie.

Resultatentabel Enquête

		Sabi Suriname – Bovenbouw leerlingen PO	
Basisinformatie			
Deelnemers		Groep 6 (23), 7 (107) en 8 (70) leerlingen (Primair onderwijs) tussen de 9 en 12 jaar.	
Totaal aantal deelnemers		200 leerlingen	
Datum		De enquête is op vijf verschillende scholen tussen 27-11-20 en 15-12-20 ingevuld.	
Resultaten			
4. Heb je na je bezoek nog iets opgezocht over Suriname?		Ja	19,5% (39)
		Nee	80,5% (161)
5. Wat heb je opgezocht en hoe heb je dat gedaan?			
Categorie	Aantal	Voorbeelden van antwoorden	
Niks	158	Ik heb niks opgezocht, maar voordat ik naar het museum was geweest had ik gevraagd of ik iemand uit Suriname in de familie heb. Ik wist al heel veel dus ik heb niets opgezocht Ik heb niks onthouden omdat het lang geleden was Ik heb niet echt iets opgezocht maar wel wat gevraagd aan mijn oma maar ik weet niet precies meer wat	
Geschiedenis/Slavernij	12	Ik wou weten hoelang de slavernij ook alweer duurde want dat was ik even vergeten. Ik heb opgezocht wat er met de Surinaamse mensen gebeurde tijdens de slavernij Waarom wil je een slaaf kopen? Ik heb nog even voor de duidelijkheid iets opgezocht over de geschiedenis van Suriname ik heb dat op de computer gedaan en toen heb ik opgezocht geschiedenis over Suriname ik kreeg toen hele goede informatie maar het was hier wel uitgebreider uitgelegd en dat vond ik fijn ik heb nog wel iets geleerd over Suriname maar ik weet even niet hoe ik dat moet zeggen (typen) Ik heb op het internet nog iets meer over Suriname de geschiedenis op gezocht en over de slavernij maar ik kon niks meer vinden dus jullie hebben het heel goed uitgelegd	

Geografische- en demografische kenmerken (Grootte van het land, tijdsverschil, aantal inwoners, steden, natuur, landschap, dieren etc.)	11	Ik heb opgezocht over het tijdsverschil in Suriname en of ze dat hebben Hoe het land er uit ziet op de kaart Ik heb opgezocht wie de grootste plantage had op mijn computer en een tentoonstelling Ik heb verteld dat ik er heen was gegaan en het was heel cool en toen zei mijn tweelingbroertje dat hij er ook naar toe wil en ik heb gevraagd of er nog meer dieren leven aan het internet Hoeveel dieren er ongeveer leven ik heb het antwoord omdat mijn oma Surinaams is Wat de belangrijkste rivier was waar ze water uit konden halen
Algemeen	6	Ik heb nog even gekeken wat ik nog meer kon vinden Ik heb aan mijn moeder gevraagd Voor een project op school Over wat we hebben gezien
Surinaamse keuken	4	Wat zijn typische gerechten uit Suriname? Op de laptop gezocht Wat ze eten door het zelf te maken
Taal, cultuur en manier van leven	3	Ik ging op internet een beetje Surinaamse taal opzoeken een ook nog over het Slaven drijven Ik heb thuis een boekje met de taal: Sranantongo want ik ben half Surinaams. Ja over hoe ze leven.
Tropenmuseum	3	Ik ben er nog een keer naartoe gegaan omdat ik nieuwsgierig was naar wat je nog meer kon doen Ik wou een keer weer naar het Tropenmuseum Dus keken we op de website
Kunst	1	Hoe doen Suriname beelden maken

6. Wat zou je nog meer over Suriname willen weten?

Categorie	Aantal	Voorbeelden van antwoorden
Geschiedenis/Slavernij	42	Wie het eerste Nederlandse persoon was in Suriname Over hoe de mensen vroeger leefde Hoe lang Suriname al bestaat Wie heeft ontdekt, hoe het is ontstaan, hoe de mensen daar leven. Waarom het Suriname heet Waarom wilde Nederland daar de baas zijn? Meer dingen over hoe het vroeger was en dat Nederland dus eigenlijk Suriname was/is. Hoeveel mensen er gevangen zijn genomen. Hoelang bestaat het? Wie Suriname heeft gered van de slavernij Waarom wij als Nederlanders daarbinnen kwamen en mensen als slaven gebruikten Ja, waarom werden mensen die een donkere kleur huid hebben mishandeld?
Taal, cultuur en manier van leven	41	Wat daar de gewoontes zijn Ik wil meer weten over wat ze vieren Hoe ze de koffiebonen kweken? Over de taal en de letters Hoe het daar is om te wonen en om te leven. Meer over hun school Wat voor muziek maken ze? De geloven Of ze daar aan voetbal doen Spreken ze daar Nederlands? is daar ook een president net zoals Amerika

		Welk eten hebben ze alles zoals apparatuur? Is dit een rare vraag poepen ze in gaten? Meer van hun gebruiken/ hoeveel mensen er wonen/ wat doen ze in hun vrije tijd/ kunnen de kinderen van Suriname allemaal naar school? Wat ze allemaal eten, de dans Hoe ze vruchten kweken
Geografische- en demografische kenmerken (Grootte van het land, tijdsverschil, aantal inwoners, steden, natuur, landschap, dieren etc.)	34	De bevolking Hoeveel mensen er wonen Wie is de manager Hoe groot het daar is Waar het ligt op de wereld. Ik weet dat er veel bos is maar was eerst Suriname alleen maar bos? Welke dieren er leven Wat voor dieren wat voor sloten Hoe de gebieden er van dichtbij uitzien
Niks	31	Niks ik vond het zo leerzaam!!!! ik heb alles al geleerd Niks want ik kom uit Suriname Het is denk ik heel warm en een heel arm land dus maar door dit bezoek weet ik alles denk ik
Surinaamse keuken	20	Wat hun gerechten zijn. Wat ze niet eten Wat het lekkerste gerecht is
Algemeen	11	Ja tuurlijk ik kom uit Suriname Wat er NU gebeurt in Suriname Hoe het daar nu gaat met corona Wat ze nu van Nederlanders vinden Ik wil er een keer naartoe!

Weet ik niet	7	
Tropenmuseum	2	Hoe oud dat museum is Hoe hebben jullie het nagmaakt
7. Wat was het eerste dat je tegen je vader, moeder, broertje(s) of zusje(s) hebt verteld over Sabi Suriname?		
Categorie	Aantal	Voorbeelden van antwoorden
Eten	63	Dat er een heel lekker gerecht is met bonen en rijst Dat ik het heel interessant vond en superleuk en dat er in de keuken grappige blikken die tegen je praten waar eten in zit. Dat het superleuk was en dat we bb met r hebben gemaakt en wat dat was ze wisten het niet dus toen heb ik het liedje gezongen en ik kon er wel een dag over praten en ik heb ook nog verteld over DE muur
Leuk	54	Dat er heel veel leuke dingen zijn om te doen Dat het echt cool was Dat het een leuk land is Dat ik het daar superleuk vond en dat ik veel heb geleerd over Suriname Nou mijn vader is Surinaams dus ik kon niet heel veel zeggen maar wel dat het leuk was Dat het superleuk was en dat ik er nog een keer heen wou. Dat het echt superleuk was en dat ik het graag nog een keer wou doen.
Algemeen	30	We gingen naar het tropen museum Hoe ze daar leven wat we allemaal geleerd hebben en gedaan hebben. Het was geweldig en iedereen heeft wat geschiedenis geleerd over Suriname Dat ik het een beetje saai vond Dat ik er heen wil gaan Dat het heel leuk is en ik een soort ketting heb gekregen en dat ik thee dronk

Niks/ik weet niet (meer)	26	Niks mijn moeder was erbij
Weetjes	15	Over de hoofddoek Over de geschiedenis en cultuur Over de slavernij Wie de president is enz. Dat je niet hoger mag bouwen dan de kerk Mam, pap ik ben naar sabi suriname geweest en dat betekent hallo Suriname en dat was heel leuk daar! Dat ze daar ketikoti vieren. Dat de Surinamen als slaven werden gebruikt Dat het heel leuk was en dat mensen werden mishandeld om hun huidskleur Dat er veel muziek gemaakt wordt dat het eten anders was dan in Nederland Dat het warm is Over dat Nederland het Suriname samen werkten vroeger en straattaal enzo Over het slaven drijven en over de surinaamse taal
Muziek	10	Dat ik de ritme van een lied Het eerste wat ik zei was dat de muziekinstrumenten veel trommels zijn Ik heb ze meteen verteld over de muziekinstrumenten Dat ze daar raar dansen/raar zingen
Vormgeving	7	Over hoe alles verteld werd en hoe alles gebouwd was Dat het best leuk eruit ziet Dat ik het er niet zo echt uit vond zien en ik vond het best wel saai omdat we er niet vrij mochten rondlopen
Geheime wand/lift	5	De deur die openging!! ik vond dat best wel cool!! Over de kamer met het geheime lift
Lepels graveren (proberi)	4	Dat ik een lepel in het Surinaams bewerkt heb.

		Dat we een lepel hadden gemaakt die opgestuurd werd naar Suriname.
Tropenmuseum	4	IK BEN NAAR SABI SURINAME GEGAAN (Melvin mijn tweelingbroertje) IK BEN ZO JALOERS ik vond wel dat hij mee mocht maar dat kon niet Het was superleuk en ik heb veel geleerd echt een leuk museum
Puzzels	1	Het was zo leuk we gingen eten maken, puzzels oplossen
8. Leg uit waarom je juist dit verteld hebt!		
Categorie	Aantal	Voorbeelden van antwoorden
Leuk/leukst	79	Dat vond ik leuk onderwerp Eten is mijn hobby Ik was opgewonden en vond het heel leuk maar soms moet je wel dingen doen die je niet zo leuk vindt Ik heb het verteld omdat ik het die dag zo leuk vond Omdat er zoveel adrenaline door me heen ging omdat het zo leuk was daar.
Niks verteld/vergeten	22	
Eten	16	Omdat het eten is Omdat het heel lekker was Omdat ik het niet lekker vond Ze eten anderen dingen dan wij bijvoorbeeld:..... Omdat het lekker/raar/koud was Omdat ik wilde dat ze het zouden kennen en maken wat ze ook in Suriname maken, omdat ik die gerechten heel lekker vindt Zij houden ook van koken en ik ook Omdat ik vaak(maar dan echt heeeeeeeel vaak) aan eten denk en eten onthoud.
Ik weet het niet	14	Weet ik niet
Omdat dat de activiteit was die ik gedaan heb	12	Omdat ik ging koken toen we er waren.

		Dat is het ding dat ik ging doen Omdat ik dat zelf deed dat lied
Ik vond het cool/mooi/bijzonder	12	Omdat ik het cool vond Omdat het zo gewoon is het is zo mooi hoe ze het uitleggen en het betekend Omdat ik het heel leuk en gezellig vond en er was ook heel veel aandacht aan besteed Omdat ik het best belangrijk vind voor de middelbaren Ik vind het best bijzonder.
Ouders wilden het graag weten	11	Ze wouden het graag weten Omdat mijn moeder en mijn vader willen meestal weten wat ik heb gedaan op school
Omdat ik dat interessant vond	10	Omdat ik dat interessant vond Ik hou heel erg van muziek Omdat het over Suriname gaat Omdat ik moest dansen/zingen en dat was wel een grappige dans/zong Ik vond het interesant en ik wilde het eten ook eens zelf maken
Gewoon	8	Omdat ik dat heb verteld Het is zo Omdat het waar is
Omdat ik het belangrijk vond	7	Omdat ik het belangrijk vond Omdat ik heel veel respect heb voor suriname en het was heel leuk Ik vind het ook belangrijk dat mijn klasgenoten de zwarte geschiedenis leren Omdat ik zelf Surinaams ben en ik vind het belangerijk

		Omdat het niet kan mensen met een andere kleur huid zijn gewoon mensen Omdat dit veel indruk op mij maakte en dat ik het heel erg vond
Het eerste dat in me opkwam	5	Omdat dat als eerste in mij op kwam Omdat ik dat het beste had onthouden
Zodat we het zelf een keer kunnen doen	3	Zodat we zelf misschien ook een keer naar het museum kunnen (Dat ik daar een keer naartoe wil) omdat ik in de zomervakantie altijd naar Turkije ga. Omdat het mijzelf leuk leek om het zelf te ontdekken en samen met vrienden er doorheen te lopen
Surinaamse familie	3	Omdat mijn ouders allebei Surinaams zijn. Zodat mijn ouders weten dat ik IETS weet over mijn afkomst, ik weet er al best wel veel van. Omdat ik zelf kwart Surinaams ben
Dat vond ik grappig	2	Dat vond ik grappig (hoofddoek) Omdat ik dat heel grappig vond (pratende blikken)
Omdat wij dat ook doen	1	Omdat wij ook bruine bonen eten
Omdat het anders is	1	Het is andere cultuur en anders dan andere culturen

9. Heb je nog teruggedacht aan Sabi Suriname?

Ja, een paar keer	47,5% (95)
Ja, vaak	14,0% (28)
Soms	4,0% (8)
Nee	32,5% (65)
Anders	2,0% (4)
Totaal ja vs nee	65,5% (131) 32,5% (65)

10. Leg uit waar je aan dacht en waarom!

Categorie	Aantal	Voorbeelden van antwoorden
Nergens aan/geen idee	76	
Leuk/mooi/cool	48	Omdat het leuk was omdat ik uit Suriname kom dus dan leer je ook weer dingen van je land. Ik dacht aan de lol die we daar hebben gehad en hoe interessant het was.

		Ik vond het best leuk om in dat museum en we deden hele leuke dingen zoals koken *het was leuk kan ik beter zeggen* Omdat ik het 1 van de leukste uitjes vond en wil graag nog een keer naar Suriname.
Eten/koken	27	Ik dacht aan hoe gaaf het koken was en hoe bijzonder het is Dat ik bruine bonen heb gekookt Ik dacht aan hoe het eten gemaakt zou zijn omdat ik dat niet zo lekker vond Ik dacht aan Sabi Suriname omdat we thuis ook BB met R eten. Dat ik bbmr had gemaakt en ik kende dat nog niet en mijn oom is Surinaams en eten dat vaak dus eigenlijk door sabi Surinamen heb ik dat geleerd
Dans/lied/Muziek	13	De dans die wij hebben geleerd en het eten wat de andere groep had gemaakt Het Ketikoti lied
Wat we hebben gedaan	11	Ik dacht aan mijn vrienden maar ook aan de dingen die we moesten doen Ik dacht na over wat we allemaal gedaan hadden in de lift de keuken de dans kamer ik vond het daar superleuk De lepel Ik dacht aan de lepels die we hadden gemaakt met jouw naam
Geschiedenis/Slavernij	9	Hoe Suriname was begonnen Ik dacht aan bruine bonen omdat ze in Suriname veel bruine bonen eten met rijst en als ik aan geschiedenis denk komt Suriname wel paar keer in mijn hoofd terug
Vormgeving	9	Ik dacht aan de versiering en het thema ik vond het wel heel mooi Ik dacht aan hoe het er uit zag Ik dacht aan de muur en aan de mooie kamers ik dacht eraan omdat het heel mooi is

		Omdat het een leuke ervaring was ik ben ook in Suriname geweest en het zag er best wel echt uit Over de geheime kamer De deur die verschoof omdat het cool was
Nog een keer gaan	8	Ik wil er wel nog een keer naartoe Dat ik daar een keer met mijn familie naar toe wil. Het is leuk om mee te maken en ik kom vaker terug Ik dacht eraan om ook eens er zelf heen te gaan maar dan zonder een gids
Interessant	8	Aan en verhaal ik vond het interessant Omdat ik dan een vraag heb Omdat het over Suriname gaat en dat vind ik interessant en ik ben half Surinaams Omdat het gezellig was ik ik ontdekte nieuwe dingen van de wereld.
Veel geleerd/Nog meer leren	4	Omdat het gezellig was met de klas en veel te weten gekomen Aan dat ik er nog misschien iets van kon leren Omdat ik nu veel meer weet over suriname
Feesten	2	Ik dacht aan Ketikoti en ik vond het best erg
Taal, Cultuur, manier van leven	2	Ik vroeg me af hoe ze daar de taal zouden spreken en ja dat eignelijk Wat er allemaal anders is Over hoe mensen daar leven
Hoe zou het zijn om daar te wonen?	2	Ik dacht: wat als ik daar zou wonen of daarnaar toe zou verhuizen Dat ik daar woonde en dat ik heel arm was.
Tropenmuseum	1	Nou aan dat leuke museum want ik vond dat echt een leuk museum

11. Wat maakte jou tijdens de tentoonstelling allemaal nieuwsgierig? Leg uit waarom!

Categorie	Aantal	Voorbeelden van antwoorden
Eten/koken	36	De keuken omdat het heel anders is dan in Nederland De hoeveelheid kruiden en zout maakte me nieuwsgierig en ik wou weten hoe dat tot stand is gekomen.
Vormgeving/objecten	34	Omdat we met de lift gingen De lift ik was bang dat de lift stuk ging Hoe je opeens door die muur kon gaan Al die kamers waren zo mooi ingericht dat je wou weten wat voor leuks er achter die deur zat. De kast met spullen Omdat er mooie voorwerpen lagen De dingen die ik allemaal om me heen zag. Die lift en de geheime kast deur De omgeving, alles wat zo mooi, maar wat ik wou was surinaamse ijs ik weet alleen niet meer hoe dat heet De voorwerpen had ik nog nooit gezien en daarom werd ik nieuwsgierig over surinamen Alles het maakte mij nieuwsgierig omdat het er zo druk kleurrijk en mooi uit zag Het landschap dat op het scherm te zien was Toen ik de ruimte zag waar alles in stond was ik helemaal betoverd want ik wist niet dat die spullen echt bestonden! De hoofddoeken Ik vond de boot heel erg mooi er uit zien.
Niets	27	
Weet niet (meer)	20	Weet ik niet zo goed meer want het is al 1 jaar geleden Dat weet ik niet meer, ik was wel nieuwsgierig
Alles	17	Bij alles was ik eigenlijk nieuwsgierig, maar ik weet niet alles meer.

		Wat er om me heen gebeurde en het was spannend, leuk en kleur en leerzaam Alles maakte mij wel nieuwsgierig, ik wist namelijk nog bijna niks over Suriname Alles omdat ik het allemaal weet of herken. Van alles omdat ik iets wat ik nog niet ken vaak meer over wil weten De taal het eten echt alles Het maakte me allemaal nieuwsgierig omdat ik het heel leuk vind als het over Suriname gaat
Taal, cultuur, manier van leven	12	Hoe het leven in Suriname zou zijn ik denk best gezellig Dat komt omdat ik vaak interesse heb in de andere cultuur Ik hou van nieuwe dingen ontdekken. Ik was heel benieuwd naar wat hun taal is nu weet ik dat mattie vriend betekend Dat ze daar zelf dieren doden en op eten Of het in Suriname echt zo is van hoe ze daar eten en leven.
Weetjes	12	Hoe het allemaal ging in Suriname De planten het leefgebied van de mensen die daar wonen??? Over Suriname te weten Ik ben nieuwsgierig naar waarom Nederland Suriname wou overnemen Hoe ze met verschillende hoofddoeken ze kunnen communiceren
Muziek/dans/ritme/Lied	11	De instrumenten omdat het andere instrumenten De dans en de genen die op de trommels drumden Muziek maken op sterren De muziek die we gingen doen omdat toen ik naar Suriname ging zag ik die dingen ook

De feesten	9	Het eten en de feesten Dat jullie Ketikoti vieren dat vond ik heel leuk Ketikoti vond ik interessant omdat ik het kende maar niet wist wat het betekende
Geschiedenis/Slavernij	8	Dat over de slavernij en wat er vroeger allemaal met de schepen Ik was heel nieuwsgierig naar de slavenei en dat je bijna alles zelf mocht doen Dat het eigenlijk heel erg was het er is gebeurd en daar was ik nieuwsgierig over. Het verhaal over de 2e WO.
Dingen doen	8	Omdat je dingen ging doen Dat we lekker veel mochten doen dat we niet alleen maar moesten kijken/luisteren
Lepels graveren (proberi)	4	Hoe ze al dat bestek maakten Nou ik vond het geheimschrift leuk Dat we gingen graveren
Spannend	2	Het was super spannend en ik vond het erg leuk Ik was een beetje bang maar ik vond de spullen met die kast heel bijzonder

12. Wat heeft Suriname met Nederland te maken?

Categorie	Aantal	Voorbeelden van antwoorden
Geschiedenis/slavernij	97	Omdat Suriname ook een tijd bij Nederland hoorde Nederland heeft Kolonie in Suriname Nederland heeft Suriname overgenomen Suriname was vroeger deel van Nederland denk ik. We kwamen aan en we begonnen mensen als slaven te gebruiken waarom weet ik niet Nederland had Suriname gebruikt voor te werken omdat wij te lui waren

		Vroeger had Nederland een ontdekkingsstocht gedaan en kwamen langs Suriname toen zei Nederland we nemen jullie land over dus veroveren en toen had Nederland ook veel slaven naar Nederland gebracht om voor rijke mensen te werken in de gouden eeuw Het was een kolonie van Nederland (in de niet zo gouden eeuw) Er waren vroeger mensen die uit Nederland kwamen en die mensen uit Afrika tot slaaf maakten om geld mee te verdienen en die in Suriname te laten werken op plantages Dat Nederland Suriname overnam en dat Nederland veel dingen stal van Suriname als dit niet klopt wat ik allemaal zeg sorry.	
Taal	39	Ja, ze spreken daar meestal Nederlands Vroeger was er slavernij in Suriname (door Nederland) daar waren ze de taal al een beetje gewend. bijvoorbeeld is "lift" in het Surinaams "hij's bakkie" Ze praten ook Nederlands We kunnen elkaar goed verstaan.	
Weet ik niet (meer)	28		
Veel Surinaamse mensen wonen in Nederland (en andersom)	14	Veel mensen uit Suriname wonen in Nederland Nou in Nederland wonen ook heel veel Surinamers en ik vind Suriname een boeiend onderwerp. Veel Suriname komen nu naar Nederland.	
Niks	14		
Cultuur overgenomen/Eten	9	Dat in Nederland heel veel eten is van Suriname Nou ze eten met handen en bij Nederland eten ze pizza met handen en kippen kluiven Nou we hebben veel van jullie cultuur overgenomen	
13./14. Noem de verschillen/overeenkomsten die je kent tussen de Nederlandse en Surinaamse cultuur?			
Verschillen - Wat is er anders?		Overeenkomsten - Wat is hetzelfde?	
Categorie	Aantal	Categorie	Aantal

Eten/drinken	90	Taal	74
Geografische- en demografische kenmerken*	49	Niks/weet ik niet	63
Niks/weet ik niet	41	Dat we allemaal mensen zijn/ Gezellige/vrolijke mensen	15
Feesten	20	Eten/drinken	14
Taal/accent	20	Feesten	10
Kleding	17	Geografische- en demografische kenmerken*	10
Muziek/dans	14	Emigranten	4
Cultuur/Manier van leven/gewoontes	12	Kleding	3
Machthebber vs. onderdrukt/slavernij	8	Geloof	3
Uiterlijk/huidskleur	8	Allebei oorlog meegemaakt	2
Rijk/arm	5	Geschiedenis/Slavernij	2
Geloof	5	Gedrag	1
Spullen	4		
Alles	3		
School	2		
*(Grootte van het land, tijdsverschil, aantal inwoners, steden, natuur, klimaat, landschap, dieren etc.)			
Voorbeelden van antwoorden		Voorbeelden van antwoorden	
Suriname leeft meer met de natuur want die leeft en eet van de natuur en gaat goed en veilig om met andere bewoners(dieren, andere mensen, insecten enz.). Wij spreken anders, eten anders, wij geloven anders, onze muziek is anders en de feesten zij ook natuurlijk anders en veel heter De taal en het eten en het klimaat Suriname heeft een heel andere smaak dan Nederland Suriname werd gekoloniseerd Nederland koloniseerden juist Suriname		De rijst Ze spreken soms de zelfde taal Dat ze allebei oorlog hebben mee gemaakt Nederlands praten is het enige dat ik kan bedenken. Niks is hetzelfde Dat we all maal mensen zij maar in een andere ongeving leven en ons ijge stijl hebben Het zijn allebei mooie landen en verder kan ik niet echt iets bedenken.	

Nou wij houden meer van kaas (ik niet) en in Suriname eten ze veel rijst De oerwouden en zo Suriname had een heftiger verleden Suriname heeft andere dingen zoals eten kleren etc. Ze vieren andere feesten en dragen andere kleding en ze spelen andere muziek Het eten, het eten dat ik daar at eet ik thuis meestal niet. Wij eten soms Roti, maar die is anders dan in Suriname want we gingen een keer Surinaamse Roti eten en dat was heel anders! Eten, andere muziek, andere kleding, andere feesten en zo nog veel meer. Ze zijn heel arm en wij niet zij eten andere dingen dan ons en ze spreken een ander taal Wij hebben het vaak koud en de Surinaamse bevolking hebben het vaak heet Heel veel, de omgeving, de dieren, het klimaat enz. Nederlanders hebben gewone kleren aan en de Surinamers hebben soms andere kleren aan Nederland eten ze stampot met unox worst en in suriname bb met r Surinamers waren slaven en Nederlanders kochten die Hun kleding stijl is heel mooi kleurrijk die van nederland niet echt Nederland, is een vrijland en Surinaame is volgens mij een dicht land Soms eten surinamers met hun handen Jullie hebben veel meer feesten en het was de lavernij en jullie zijn armer Het eten de dieren klimaat	In Suriname spreken ze ook Nederlands Sinterklaas Suriname is wat raarder en heel arm. Omdat er emigranten zijn in beide landen van beide landen
--	--

15. Herken je deze zandanimatie		
Ja, ik herken de zandanimatie van het Tropenmuseum Junior.	42,0% (84)	
Ja, ik herken de zandanimatie ergens anders van.	22,5% (45)	
Nee, ik herken de zandanimatie niet.	30,5% (61)	
Weet ik niet, want ik kon het filmpje niet zien	5,0% (10)	
Totaal ja vs nee	64,5% (129)	35,5% (61)
16. Wat dacht je toen je deze video van de zandanimatie zag?		
Categorie	Aantal	Voorbeelden van antwoorden
Empathisch (bv. wat erg/slecht/zielig/stom)	77	Ik vond het erg wat ze het moesten meemaken Dat het zielig was voor al die mensen Echt heel slecht van wat ze vroeger allemaal hebben gedaan Dit. Is. Erg. Als slaaf is het leven stom Dat het heel zielig was dat ze slaven waren van het land waar ik geboren ben! :-O Ik dacht eerst na vast nikst, maar nu denk ik ' wacht wat waarom slaven eerst een contract en nu niet meer 10 jaar door dit kan gewoon niet Hoe het is gegaan met al die mensen Aan die arme mensen die op de plantages werkten (en dat blazen, want dat klonk niet prettig) Dat het niet goed is dat ookal was er geen slavernij meer was dat de slaven nog steeds moesten werken voor 10 jaar Ik leefde met ze mee wat voor criminelen de meeste Nederlanders waren Waarom zou je een slaaf willen stel jij was dat. Dat de mensen oneerlijk deden tegen de tot slaaf gemaakten Wauw, dat we vroeger zulke gemene mensen waren

Knap/cool/mooi/bijzonder	41	Mooi gemaakt Dat het bijzonder is Ik vond het knap en het maakt the me rustig maar ik voelde me ook andes ik voelde me zo als hem Wow hoe kan degene dat met dat zand Wauw Wow en wat is dit bijzonder en mooi gemaakt maar wat een verschrikkelijk verhaal
Niks/weet ik niet	40	Niks Weet ik niet, want ik kon het filmpje niet zien
Geschiedenis/slavernij	19	Aan geschiedenis Ik wist niet dat het zo ontstond Ik zag dat er vroeger mensen als slaaf werden meegenomen om te werken van jong tot oud
Dit herken ik	13	Ik dacht, ik heb dit eerder gezien! Ik heb dit gehoord bij het Tropenmuseum Junior. Ik heb het ergens in het museum gezien maar ik weet niet meer waar
Al vaak gezien/weet ik al	7	Ja dat weet ik al.
Interessant/werd nieuwsgierig	6	Het was supermooi en interessant Ik werd nieuwsgierig Ik wist het meeste al maar ik begreep niet wat dat sterretje was aan het einde
Sabi Suriname/Tropenmuseum	3	Ik dacht terug aan Sabi Suriname
Klaas vaak	2	
17. Welke emotie(s) voelde je daarbij? (Het zien van de zandanimatie)		
Categorie	Aantal	Voorbeelden van antwoorden
Verdrietig/triest	66	Niet blij wat het kan gewoon niet Verdrietig want het is heel naar om naar toe te kijken

		Ik vind het een beetje zielig voor die mensen: het was daar een soort van hel Verdrietig want het is niet goed dat ze toch nog 10 jaar moesten door werken
Niks/weet niet	52	Eigenlijk niets ik was een soort van in het filmpje gezogen Geen omdat ik soms geen medelijden heb. Geen ik heb geen emotie
Verbaasd	37	Verbaasd, omdat de plaatjes heel zielig waren Verbaasd omdat ik dit niet wist Verbaasd ik heb nooit geweten dat dat was gebeurd Verbaasd dat ze werden mishandeld Verbaasd dat wij dat deden Verbaasd, hoe doen ze dat? Verbaasd het is prachtig
Boos	33	Boos, omdat het niet leuk is Ik was boos want het is en blijft mishandeling. Boos omdat het echt niet kan wat Nederland deed Boos omdat ze slaven heel slecht behandelen
Blij/tevreden	21	Verdrietig en tevreden want ik vond het echt erg dat de mensen uit Suriname als slaven werden gebruikt en ik ben tevreden en blij dat dat nu voorbij is Verdrietig, erg verdrietig op het einde blij Beetje verdrietig maar ook gewoon blij dat het voorbij is
Normaal/gewoon	10	
Bang	4	Ik was bang voor hem Bang omdat wat als het weer gebeurt de slavernij Stom bang want ik vond het niet kunnen Verbaasd en een soort van bang want mensen met dezelfde huidskleur als ik moesten hele ergen dingen doen

Verwonderd	3	Wouw en oh Ik bleef het geïnteresseerd aan staren
Verveeld	2	Ik voelde me meer een beetje hongerig omdat ik dacht ik weet het al waarom zou ik ernaar kijken
18. Hoe denk je dat de mensen waarover verteld wordt in de zandanimatie zich voelden toen ze in Suriname moesten gaan werken?		
Categorie	Aantal	Voorbeelden van antwoorden
Verdrietig	109	Niet fijn alsof ze geen vrijheid hadden ze konden bijna niks doen Verdrietig want ze zagen hun familie niet meer Kut want misschien wisten ze wel dat ze mishandelt werden Omdat ik denk dat ze zich ongelukkig voelden Ik denk dat ze eerst dachten leuk werken maar uiteindelijk dachten dat het minder leuk is Niet fijn want mishandeling is niet leuk. Verdrietig want ze moesten weg bij hun families en ze moesten ook heel hard werken Niet fijn want ze moesten weg van hun familie Ze voelden zich leeg Niet prettig Niet zo leuk want ze moesten werken Stom want je bent een slaaf en dat is niet leuk
Niks/weet ik niet	45	Nee want ik weet niks
Bang/angst	38	Ik denk heel bang voor verandering en wat er zou gaan gebeuren Ze voelden angst ze wisten niet naar welk land ze gingen Bang en verdrietig omdat ze niks zelf konden bepalen en ze werden slecht behandeld Heel bang, bang dat ze het niet zouden overleven Bang, ze wisten niet wat er ging gebeuren.

		Vol angst en verdriet waarom omdat het werk daar heel gevaarlijk was en heel zwaar. Bang, ik zou ook bang zijn als ik zomaar uit Nederland weg moest Bang, want ze moesten zwaar en gevaarlijk werk doen. Bang, verdrietig
Boos	22	Ik denk dat mensen heel bang waren en dat ze het niet leuk vonden Bang, boos en verdrietig omdat ze bang waren dat ze dood werden gemaakt en boos en verdrietig dat ze daar moesten werken Verdrietig en boos omdat je wordt mishandelt, je moet zwaar werk doen. Boos omdat het oneerlijk was maar soms ook bang
Uitgeput	7	Vermoeid want ze moesten de hele dag werken Vermoeid omdat je veel te veel werkt voor niets Heel zwak want er zijn mensen die kinderen hebben en die kinderen kunnen doorverkocht worden
Verbaasd/geschrokken	6	Bang, verdrietig en verbaasd want dit was nog nooit eerder gebeurd Ook een beetje geschrokken Bang en gek want, ze moesten ineens ergens gaan werken zonder betaald te krijgen en ze werden slecht behandeld
Blij	4	Eerst blij dat ze mochten gaan werken maar als ze uiteindelijk meegingen voelde ze zich gevangen en verdrietig en ziek Fijn, blij omdat er vrede is Dat ze blij waren dat ze daar mochten werken
Machteloos	4	Machteloos je kan niks Gedwongen
Eenzaam	3	Ze voelden zich verdrietig en eenzaam (mag niet gebeuren) Moe, verdrietig, eenzaam en boos

19. Wat zou je tegen een contractarbeider willen zeggen of willen vragen, als dat kon?

Categorie	Aantal	Voorbeelden van antwoorden
Niks/weet ik niet	68	Niks, ik zou luisteren
Hoe ze het vonden/hoe ze zich voelden	37	Hoe was het was het echt zo erg vielen er veel doden en heeft u proberen te ontsnappen Was het zwaar om je familie kwijt te raken Hoe is het leven daar? Ik ben nieuwsgierig Hoe het voor hem is om een slaaf te zijn dat wil ik graag weten Hoe is het leven als contractarbeider? Was het heel veel werk? Nou hoe hij het vond om een slaaf te zijn Vind je het fijn Hoe ze het vonden ofzo Hoe het was met slavernij Hoe het voelde om contractarbeider te zijn Ben je boos? Gaat het goed hoe was het om slaaf te zijn Heb je veel pijn gehad en veel honger? Of ze bang zijn Hoe ze zich voelden toen ze moesten werken Gaat het wel?
Afkeuren/geruststellen	36	Ik zou ze willen zeggen: stom hier mee want wat nou als we de rollen omdraaien dan zijn jullie slaven en wij zeggen wat jullie moeten doen maar dan vinden jullie het zielig. Dat die de mensen vrij moet laten omdat het gemeen is wat die doet Dit is niet aardig en ik vind dat jullie meer geld verdienen Dat ze net zo belangrijk is als alle andere mensen op de wereld

		Als ik naar het verleden kon gaan zou ik zeggen dat in de toekomst slavernij wordt afgeschaft. Dat is oneerlijk de slavernij was toch afgeschaft Roep maar mee: ik haat degene die dit heeft gedaan!!! Dat er geen geweld in het land of arbeid meer is NOOIT MEER Ik zou zeggen dat het niet kan dat hun gediscrimineerd worden Dat het altijd kan om te bevrijd te worden DIT is zo niet eerlijk DIT moet stoppen DIT MOET STOPPEN Dat ze het wel kunnen en dat het wel over zou gaan Ik zou zeggen dat het me heel erg speet dat dit in de wereld gebeurt. Super sorry dat wij ze dit aan hebben gedaan.
Actie (advies/vraag)	35	Ga niet naar die plantages jullie krijgen weinig geld voor veel werk en worden slecht behandelt Ga niet werken in Suriname! Je doet echt te veel je best neem maar even rust Ik zou ze eerder bevrijden en ze behandelen als normale mensen Wat zielig en doe geen gekke dingen anders word je misschien gestraft Zal ik je helpen met ontsnappen Of ze terug naar hun eigen land willen gaan en de Surinamers met rust laten Dat ze vrij mag nemen Of ik er een paar kopen en ze dan een beter leven geven Stoppen met werken ze zijn niet de baas over jou kom voor jezelf op Maak stiekem plannen

		Dat ze het gelijk weg moesten doen dat ze gewoon vrij konden zijn Ik zou hun vertellen dat ze moesten ophouden of ik zal hun geld geven of helpen Waarom ben je niet gevlucht? Kom met ze allen in opstand of zoek hulp bij je land Als het in deze tijd zou gebeuren dan zou ik de politie bellen maar in die tijd kon ik er niks tegen doen ik denk dat ik dan een zweep of iets anders op mijn kop krijg Vecht je eruit er is huis iets anders dan ploeteren! Niet op geven en probeer te ontsnappen en blijf in je zelf geloven Geef niet op Hou je sterk en op een dag komen jullie sowieso vrij Dat hun strijders zijn Zet m op
Waarom doe je dit?	18	Waarom doe je dit. Dit is niet goed voor al die mensen. Waarom ging je met ze mee? Omdat ik niet zomaar mee zou gaan. Waarom zijn jullie na de afschaffing van de slavernij nog gaan werken op die plantages Waarom ben je naar Suriname gegaan? Omdat als je daar slecht wordt behandeld en je krijgt weinig geld waarom ga je er dan heen? Waarom doe je dit werk waarom stop je er niet mee Waarom ze een contract hebben getekend Waarom kwam je hier. Want ik zou afvragen waarom je daarvoor zou werken.
Hoe ze werden behandeld	3	Hoe werd je behandeld noem een voorbeeld
Beter leven wensen	3	Ik hoop dat je er snel uitkomt Ik hoop dat het later beter gaat voor jullie Leef vrij

20. Ik ben door Sabi Suriname nieuwsgieriger geworden naar de Surinaamse cultuur.		
Eens	31,5% (63)	
Beetje eens	43,0% (86)	
Beetje oneens	16,0% (32)	
Oneens	9,5% (19)	
Totaal - Eens vs oneens	74,5% (149)	25,5% (51)
21. Ik snap door Sabi Suriname beter wat Nederland met Suriname te maken heeft.		
Eens	41,5% (83)	
Beetje eens	31,5% (63)	
Beetje oneens	19,0% (38)	
Oneens	8,0% (16)	
Totaal - Eens vs oneens	73,0% (146)	27,0% (54)
22. Ik kan mij door Sabi Suriname beter voorstellen hoe het voor de tot slaaf gemaakte mensen was om te werken en leven in Suriname.		
Eens	52,5% (105)	
Beetje eens	31,5% (63)	
Beetje oneens	10,5% (21)	
Oneens	5,5% (11)	
Totaal - Eens vs oneens	84,0% (168)	16,0% (32)